

LORÁNTFFY
ZSUZSANNA

LORÁNTFFY
ZSUZSANNA

LORÁNTFFY ZSUZSANNA

PÉTER KATALIN
LORÁNTFFY ZSUZSANNA

TAMÁS EDIT
LORÁNTFFY ZSUZSANNA
FENNMARADT TÁRGYI EMLÉKEI

VÁRADI LÁSZLÓ
FÉNYKÉPEK

Nemzeti Kulturális Alap

Sárospatak, 2015.

Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei
62.

Felelős kiadó: Dr. Tamás Edit

Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma
3950 Sárospatak, Szent Erzsébet út 19.
Tel: 47/311-083, fax: 47/511-135
www.rakoczimuzeum.hu

Szerkesztette: Dr. Tamás Edit
Technikai munkatárs: Nádaskai Gabriella
ISBN: 978-615-5209-40-6
ISSN: 0487-3890

A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma fenntartója

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Első borítón: Ismeretlen mester:

Lorántffy Zsuzsanna, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Hátsó borítón: A sárospataki vár a Bodrog folyó partján

© A kiadó minden jogot fenntart, beleértve a részletek közlésének jogát
az írott és elektronikus sajtóban is.

A kiadvány megjelenését gondozta:

Á. Tóth és Barátai Produkciós és Reklámügynökség Kft.

Felelős vezető: Á. Tóth József

Tervezte és tördelte: Juhász Tibor

Munkaszám: 3029/2015.

Nyomtatta és a kötetészeti munkát végezte:

Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecenben

Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető

Megjelent 1000 példányban

ELŐSZÓ

Lorántffy Mihály és Zeleméry Kamarás Borbála leánya, Zsuzsanna a hagyomány szerint Ónodon született 1600-ban. Gyermekkorában került Sárospatakra, ekkor szerette meg családja itteni várát, melyhez egész életében ragaszkodott. Patakon születtek gyermekei. Innen költözött fejedelemmé választott férje, I. Rákóczi György oldalán Gyulafehérvárra. Ide tért vissza özvegységében, s itt fogalmazódott végrendelete. 1660. április 18-án „*pataki házánál... ez világbul szép csendesen halál által kimúlék.*” (Szalárdi János Siralmas magyar krónikája) 1660. október 17-én a várbeli templomba temették.

Lorántffy Zsuzsanna neve, élete és Sárospatak a közgondolkodásban egybekapcsolódik. A MNM Rákóczi Múzeuma kiemelt feladatának tekinti történelmi örökségének feldolgozását, megismertetését. Ennek kiemelt éve volt 2000. Ekkor ünnepeltük a fejedelemasszony születésének 400. évfordulóját. A megemlékezések sorának legjelentősebbike a MNM Rákóczi Múzeuma, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös konferenciája mellett a várban rendezett „*Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna*” című időszaki kiállítás volt. Ezen bemutatásra kerültek fennmaradt tárgyi emlékei Magyarországról és Erdélyből. Ehhez kapcsolódva jelent meg a MNM Rákóczi Múzeuma kiadványaként a „*Lorántffy Zsuzsanna Album*” (Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 39. Sárospatak, 2000.). Kötetünk ennek második, átdolgozott kiadása.

Péter Katalin nagyszerű Lorántffy Zsuzsanna életrajza változatlan formában került megjelentetésre. A korszakot és Sárospatakot kiválóan ismerő történész életszerűen mutatja be XVII. századi történelmünk kiemelkedő asszonyát, bepillantást nyújtva az erdélyi fejedelmek mindennapjaiba, családi életébe, felvillantva korának jelentős személyiségeivel fenntartott kapcsolatát.

A második részben – átdolgozott formában – jelennek meg Lorántffy Zsuzsanna életének helyszínei, fennmaradt tárgyi emlékei. A hazai múzeumok műtárgyai mellett bemutatásra kerülnek jelentős erdélyi darabok is. Többéves feltáró, összegző muzeológiai munka eredményeként született ez a különleges, most közreadott gyűjtemény. A kötetet illusztráló több mint másfél száz kép Váradi László munkája. Köszönet illeti a tárgyakat őrző intézményeket a fotók újbóli felhasználásának engedélyezéséért.

A szerzők bíznak abban, hogy munkájuk hozzájárul ahhoz, hogy Lorántffy Zsuzsannát az olvasóközönség újra felfedezze.

Sárospatak, 2015. április 15.

Tamás Edit
szerkesztő

PÉTER KATALIN
LORÁNTFFY ZSUZSANNA

Lorántffy Zsuzsanna életének Sárospatak adott állandó földrajzi keretet. A későbbi fejedelemsasszony itt volt kisleány; körülbelül nyolcéves korában költözött Patakra a szüleivel. Aztán innen ment férjhez fiatalon, és Sárospatakról indult Gyulafehérvárra néhány hónappal az után, hogy a férje erdélyi fejedelem lett. Ide járt haza a fejedelemségből, majd Patakra jött végleg, amikor özvegyen maradt. Utolsó, tevékeny éveit Sárospatakon töltötte, pedig Lorántffy Zsuzsannának, illetve a családjának sok vára, kastélya, udvarháza, számos, lakásra alkalmas birtoka volt.

Miért nem ragaszkodott például, miután fejedelemsasszonyként megismerte, Lorántffy Zsuzsanna a fogarasi várhoz? Fogaras gyönyörű vidéken áll, és mint építmény csodálatos. Igaz, a vár középkori múltjára utaló gótikus részletek a XVII. századi embereket valószínűleg még nem bűvölték el, de Fogaras nyugodt méltósága, építészetileg kiegyensúlyozott ritmusa minden történeti reminiscencia nélkül is otthonos érzést sugall. Vagy a gyulafehérvári palota? Az kívülről nem nagyon látványos, de belül karzatos hangversenytérme volt, és Lorántffy Zsuzsannának Rákóczi György külön lakosztályt építtetett hozzá belső szökőkúttal. Örményesre, ahová a fejedelemsasszony nyaranta járt, a fejedelem énekesmadarakat telepíttetett.

Vagy, ha özvegyen nem akart már Erdélyben lakni, miért nem választotta Lorántffy Zsuzsanna Munkácsot? Hatalmas vár, sasfészek, messzire el lehet látni az ablakaiból. A fizikai tulajdonságai mellett pedig szimbólum értéket is hordozott ez a vár. Mindenki tudta, milyen fordulatos sorsa volt. Bethlen Gábor, aki Esterházy Miklóstól szerezte meg annak idején, külföldről jött, második feleségének kötötte le jegyajándékul. A fejedelmi státust Munkácsnál jobban kevés hely fejezhette volna ki. Ha viszont nem kellett státusszimbólum lakásként, ott volt például a makovikai vár alatt Zboró, amit csak azzal a közhellyel lehet leírni, vadregényes. Egyszerű otthonnak jó lett volna Szerencs. Lorántffy Zsuzsanna odaköltözött valamikor rövid időre mint fiatalasszony, és nehéz nyugodtabb környezetet elképzelni, mint az ottani, tóval körülvett, terebélyes kastélyt. Aztán a sor szinte végtelen. Lorántffy Zsuzsanna, talán maga sem tudta volna pontosan elszámolni, hány hely lehetne az otthona.

A sárospataki belső vár. A Vörös-torony és a Lorántffy-loggia
Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 137. oldal

Neki Sárospatak kellett. Itt élvezte a tágas, dombos, lankás vidéket, „*az szép, tér földeket*”, ahogyan egyik pataki látogatása alkalmával, amikor már tartósan a fejedelemségben laktak, a férjének írta. „*Ez igen szép hely*”, tette hozzá, és meg is magyarázta, miért más Erdélyben: ott „*hamar megakad az szemem az hegybe.*”¹ Ha ide jött, tényleg messziről láthatta a pataki vár legmagasabb, méltóságot sugárzó részét, a Vörös-tornyot. Élmény volt hazaérnie. Otthona távolról az egész vidéket uralta, de magába a belső várba Patak belső városából egyenesen az utcáról kellett belépnie. Rövid híd vezetett a vár árkán keresztül a belső kapuhoz. A földesúri lakóhelyet gyakorlatilag egyetlen lépés választotta el az egyszerű emberek világától.

Az utolsó lépéshez gyönyörű vidéken keresztül vezetett az út. Mindenütt szőlőhegyek húzódtak. Közvetlenül a város előtt nyugati irányból jövet nagy, Mandulásnak nevezett gyümölcsös volt, keletről a Bodrog vidéke, sok patakkal. De akármelyik irányból közeledett is Lorántffy Zsuzsanna, magán a városon, illetve egy részén végig kellett haladnia. Vagy a Bodrog parti utcasoron, vagy a kertek alján, esetleg a Bodrog kocsiktól nyüzsgő hídján át jutott a várfalig. Majd két lehetőség kínálkozott. Kocsival, nagy kísérettel jöhetett egy felvonóhidas, tágas, a várfalon átvezető kapun keresztül. Ez után – balra kanyarodva Patak belső városában – néhány ház előtt elhaladt, és ott volt a vár belső kapuja. Gyalog vagy hintón a várfalnak a városból nyíló kapuján keresztül juthatott be a belső városba. Így házak hosszú sora előtt ment végig, mielőtt a belső várárkot és várkaput elérte. Bent tágasság, pompa, fényűzés fogadta. Mint mindenütt, Patakon is nagy volt a különbség a földesúri lakás és a birtok népének világa között.

Lorántffy Zsuzsanna mind a kettőt ismerte. Bizonyos adatok arra utalnak, hogy mintegy belakta a várost, nem csak utazás céljával ment időnként végig rajta. Az ő idején a vártól északra fekvő és a Bodrog folyásához viszonyítva felső külvárosban, a Felső-Hóstátban már két utcásor húzódott. Az egyik, a régebbi – ma Kossuth Lajos utca – a Bodrog partján középkorisan szűk volt, a másik, az Új utca – ma Rákóczi út – vele párhuzamosan, már tágasabb. Ebben a két utcában laktak Sárospatak iparosai. A vár felőli elején élt egy nagy, kovácmesterekből álló együttes, távolabb aztán voltak itt csizmadiák, bognárok, a legkülönbözőbb, mezőgazdasági termeléshez szükséges áruk előállítói. Mert a lakosság zöme Sárospatakon természetesen szőlő- vagy szántó-műveléssel foglalkozott.

A pataki híres iskola eredetileg a szűkebb utcára nyílt, de a XVII. század elején már volt kijárata az Új utcára is. Aztán nem messze tőle állt a város kőből épült ispotálya, ami valamikor a prédikátor házaként szolgált. Majd kert jellegű városrész, a Héce vezetett Ardó irányában. A vár ellenkező oldalán, az Alsó-Hóstátban is sok volt a kertes ház, és az a negyed Lorántffy Zsuzsanna korában még fokozatos átmenettel simult bele a környező szőlőhegyes, gyümölcsös vidékbe. Később tűzvész áldozata lett, úgyhogy ott ma nem lehet látni a régi házhelyek beosztását. A másik oldalon pontosan kivehető a telkek ősi szerkezete.

Sárospataki Vártemplom

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 143. oldal

Egyik városnegyed sem volt azonban olyan díszes, mint a vár körüli belső város. Itt, ahonnan a vár is nyílt, több kőház állt. A XVII. századi mezővárosokban ilyen drága építkezés, kőből, egyáltalán nem volt általános. Patakon viszont építettek Lorántffy Zsuzsanna idejében olyan tartós épületeket, hogy ma is állnak. A Szent Erzsébet utca nyugati során lévő három ilyen, középkori alapra emelt kőház magántulajdon volt. Velük egy sorban, a várral átellenben álló nagy, emeletes ház eredetileg gazdasági épület céljára készült. A vár oldalán, nem messze tőle pedig a fejedelemszónya idejében a főprédikátoré volt az a ház, amelyik a Bodrogra vezető utca sarkán áll. A többi XVII. századi épületet a mai Szent Erzsébet téren és Szent Erzsébet utcában már Lorántffy Zsuzsanna halála után emelték.

Akkor, amikor még ő járt-kelt ebben a városrészben, a vár főhomlokzatával párhuzamosan két utca húzódott. Itt volt Patak világi és egyházi központja. A Nagy vagy Piac utcában állt az a ház, ahol a magisztrátus szokott – ha nem a bíró házában tette – ülésezni. Vagyis ez a mára már átépített saroképület, a Szent Erzsébet utca 14. volt a városháza. Az utca kiszélesedő végén állt a templom.

A vár melletti utcák házaiban prédikátorok, tanárok, uradalmi tisztviselők laktak, továbbá sárospataki színvonalon előkelő családok, gazdag kereskedők, iparosok, a város körüli hegyek kőbányáinak nem egy tulajdonosa. A belső városi tér funkciójára jellemző, hogy Lorántffyk beköltözése idején már régóta két neve volt, *külső várnak és belső városnak* egyaránt nevezték. Vagyis a patakiak tudatában részint a várhoz, részint a városhoz tartozott. A várhoz kötötte az, hogy a vár épületeit és a belső város terét közös várfal vette körül; a templom a várfalra támaszkodott. Ugyanakkor a belső város építészeti kapcsolatban állt Patak külső negyedeivel. A várfalon két kapu nyílt. Azokon keresztül jártak a külső város lakói esetleg dolgozni a várba vagy ügyeiket intézni a földesúrnál, illetve a városi magisztrátusnál, és – főleg – a kapukon keresztül jártak templomba.

A templom eredetileg a középkorban épült. Akkor még orsó alakú tér közepén állt. Aztán, amikor a nagy építtető földesúr, Perényi Péter korában a teret átszelő várfalat felhúzták, és ezzel a belső város szerkezete megváltozott, az épület az új struktúra szélére került. Perényiek kezdték meg a templom protestáns szellemű átépítését is. Előbb evangélikus, majd református lett. Még jóval Lorántffyk Patakra költözése előtt helyezték el a templom közepén az úrasztalát. Vagyis Lorántffy Zsuzsanna a sárospataki templomot református formájában ismerte meg. A református kegyurak nem szoktak külön karzaton ülni, és a református úrvacsoraosztáshoz kellett az úrasztala.

Ebbe a templomba járt Lorántffy Zsuzsanna kisleány korában, majd felnőttként. Valószínűleg az utca nyugati oldalán ma is álló házsor előtt haladt el, a templom akkor használt kapuja a déli oratórium bejárata volt. Csak a XIX. századi tulajdonosok kezén lett – a belső várkaputól nyugatra álló házak lebontásával – a belső városból levegős park.

Balassi Bálint (1554-1594)
Ismeretlen mester, XVII. század, vászon, olaj
Keresztény Múzeum, Esztergom

Pataki Névtelen:
Eurialusnak és Lucretiának
szép históriája – részlet (1577)

*Mikoron írának másfélezer után
hetvenhét esztendőben,
Aeneas Sylvius írásából szerzék
ez éneket versekben,
Bodrog vize mellett,
Patak városában,
az úr gombos kertében.*

1573-tól a Dobó-család tagjai uralták a pataki várat: Dobó István özvegye, s fia, Ferenc, leánya Krisztina és Dobó Domonkos Jakab nevű gyermeke. A Dobók építkezéseiről nem maradtak fenn kizárólag hozzájuk köthető emlékek. Fennmaradt ugyanakkor a Balassi Bálintnak tulajdonított széphistória, mely megénekelte pataki várúrnők nevezetes Gombos-kertjét. A költő többször megfordult Sárospatakon, hiszen unokatestvérei voltak Dobó Ferenc és Krisztina. Ide köthető a kalandokban nem szűkölködő költő életének egyik váratlan eseménye: 1584 karácsonyán Sárospatakon kötött házasságot Balassi Bálint és unokahúga, Dobó Krisztina. Néhány órára önkényesen elfoglalta a felesége zálogbirtok jogán Sárospatak várát. (Házasságukat 1591-ben érvénytelennek nyilvánították.) A rajtaütésszerűen megszerzett várat nem tudta megtartani.

(TE)

Lorántffy Zsuzsanna korában még a belső város, főként az itt álló templom, volt a földesúri család és a patakiak érintkezésének legfőbb színtere. A templomban a família együtt ült az utolsó útkaparával is, együtt hallgatták a prédikációt, együtt énekeltek, és együtt vettek úrvacsorát. A templomba menet vagy onnan jövet pedig mintegy természetesen találkoztak a város lakóival. Pusztán elmentek mellettük, vagy beszélgettek velük? Nem tudjuk. A fennmaradt dokumentumok alapján az emberek térbeli mozgását, a templomi alkalmak jellegét lehet rekonstruálni, de a személyes érintkezés körülményeit a belső városban nem tárják fel.

Tudjuk viszont, hogy a belső várból nyílt egy hátsó kapu is. Azon keresztül a család magánszférájához tartozó várkertbe lehetett kimenni. És a várkert minden fennmaradt adat szerint gyönyörű volt. Gombos-kertnek nevezték. Talán olyan, gömb alakú üveg-díszek voltak benne, amilyenek falusi kertekben ma sem ritkák. Amikor Lorántffyék beköltöztek, a Gombos-kertet már vagy száz esztendeje művelték. Különleges növények, virágok nőttek benne. Lorántffy Zsuzsanna nagyon szerette. A férjével folytatott levelezésből kiderül, hogy várta a virágok nyílását, magokat gyűjtött, maga is kertészkedett.

És valószínűleg hallott róla, milyen izgalmas események színhelye volt valamikor régen a kert. Az izgalmat ugyanis Balassi Bálint támasztotta, akinek költészetét Lorántffy Zsuzsanna kortársai vagy egyes kortársai már elismerték, ráadásul Zsuzsanna rokona volt. Feltehetőleg nagy családi sztoriként tartották számon azt, hogy Balassi, a közismert nőhódító titokban feleségül vette az unokahúgát, Dobó Krisztinát. Krisztinát és családját ekkor Patak. Aztán, mivel az ilyen közeli rokonok közötti kapcsolat vérfertőzésnek számított, a házasság ürügyén Dobóék gyakorlatilag kitiltották az asszonyt Patakról. Emiatt Balassi egyszer – állítólag felesége jogait érvényesítendő – a kerten keresztül be akart hatolni a várba. A család talán éppen nem volt otthon, de az bizonyos, hogy egyszerű pataki emberek kergették el. Előzőleg, még mielőtt a házasság miatti botrány kirobbant volna, Balassi írt a kertben. Úgy is lehetne fogalmazni, Balassi Bálint megénekelte a pataki Gombos-kertet.

Dobó Ferenc (1552-1602) feleségével,
Kerecsényi Judittal
közös vörös márvány sírköve
a sárospataki vártemplomban

A sárospataki vár Bodrog felőli bejárata: a Vízi-kapu és a lepusztult építési tábla.
Felirata egykor a külső vár építkezésének lezárását örökítette meg:
„Boldog az a város, melyben Isten ígését hirdetik és megtartják. 1541. április 17.”

A vár maga – ezt is tudta Lorántffy Zsuzsanna – a mohácsi vész után nem sokkal épült. Az építtető Perényi Péter címeres díszes kőfaragványait több ajtón, árkádon, kapun és a kandallón naponta látta, ha a várban tartózkodott. És a vár főkapuja felett szembeötlő ma is az egykor 1541. április 18-i dátumot hordozó, már lepusztult építési tábla. Perényi arra a napra tette az építkezés lezárását. Lorántffy Zsuzsanna a feliratot valószínűleg nem olvasta el minden alkalommal, amikor áthaladt a kapun; jelentéktelen részlete volt a várnak. De nyilván sokszor ráesett a tekintete.

Kazetta a Vörös-torony kapuzatáról

Ez a felirat hozzájárulhatott ahhoz, hogy Lorántffyék számon tartsák Sárospatak történetét. Megtették volna egyébként is. Az akkori emberek épületek, birtokok sorsát rendszerint gondos figyelemmel kísérték. És Lorántffy Zsuzsannának különös érzéke volt az építészethez. Amikor a Lorántffy család a pataki várat átvette, a belső fallal körülvett elemek, gazdasági épületek, paloták önállóan álltak egymás mellett. Lorántffy Zsuzsanna teremtette meg a sárospataki vár lényegét, a Vörös-toronnyal egybeépített palotát.

Műve már a XVII. század utolsó harmadában pusztulni kezdett. Tűzvész, katonai beszállásolás, különböző hadiesemények rombolták a várat és a várost. A fejedelem-asszony dédunokája, II. Rákóczi Ferenc, aki a nagy szabadságharcot vezette, azért hívott össze 1707-ben több fontos tanácskozást is Ónodra és Szerencsre, nem pedig Sárospatakra, mert az itteni vár használhatatlan állapotban volt. Egy akkoriban készült uradalmi leltárból azonban az derült ki, hogy az összeírók Patak várát még romjaiban is gyönyörűnek látták. Aztán történtek jóformán csak állagmegőrzésnek szánt javítások. A teljes újjáépítésre csak sokkal később, a magyarországi kastélyépítés modern korszakában, a XIX. században került sor. Akkor már védművekre, bástyákra senki nem gondolt; a vár lakótereit kellett kényelmesen élhetővé tenni. A késői tulajdonosok – főként Bretzenheimék – egy újabb kor reprezentációjának igényével nyúltak Lorántffy Zsuzsanna alkotásához. Valószínűleg azért, mert az volt a legelhanyagoltabb állapotban, lebontották a fejedelemasszony lakosztályának egy részét, de sokkal többet építettek. Akkor épült a mai, timpanonos főhomlokzat, akkor a nagy, belső lépcsőház, és akkor nyitották egybe a Bodrogra néző, emeleti gyönyörű teremsort. A modern ízlés kívánta a főhomlokzat közepére a ma is használt kapubejáratot, így megváltozott a belépőt fogadó látvány. A vár eredeti belső kapujától kicsit jobbra volt Lorántffy Zsuzsanna korában még mindaz, ami ma a bejárattal szemben van.

A sárospataki vár 1685-ben készült látképe, Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv

A vár fénykorát a XVII. században, a Rákóczi-család uralma alatt élte. 1616-ban I. Rákóczi György, a későbbi erdélyi fejedelem szerezte meg felesége, Lorántffy Zsuzsanna hozományaként, s közel száz évig maradt a család tulajdonában. 1616 és 1710 között Sárospatak a hatalmas Rákóczi-birtokok központja, kedvelt tartózkodási helye a család négy nemzedékének.

A látkép a Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György életében kiépült külső és belső várat ábrázolja. Hiteles ábrázolásként tekinthetünk az ismeretlen mester XVII. század végi munkájára, melyet Bécsben őriznek. Magas tetejével magára vonja figyelmünket a hatalmas Vörös-torony, láthatjuk még az ép várfalakat, a Tömlöc-bástyát, a palota-szárnyakat, a Vízi-kaput. Utóbbi a vár kocsi- és gyalogos bejárata a Bodrog felől. A vártemplom ebben az időben református. Sajnos a XVII. század közepére kiépült várat nem sokáig láthatták így a kortársak. 1702-ben Bécsben rendeletet adtak ki a magyarországi várak lerombolására. Patakon is végrehajtották ezt. 1702 májusában Nigrelli felső-magyarországi főkapitány parancsára a bástyákat felrobbantották, véglegesen megsemmisült az erődrendszer. A Vörös-tornyot is használhatatlanná tették: „tetőzetétől megfosztották, lépcsőit lerontva, bejáratát és ajtóit eltorlaszolva a bekövetkezendő pusztulásra hagyták.” Ekkor dőlt le a felső szint délkeleti sarkánál a fal, azóta a negyedik torony hiányzik (ma is).

(TE)

Amikor Zsuzsanna mint kisleány a várkapun először áthaladt, a várudvar túlsó oldalán, jobbra látta meg a magában álló, szép tagolású, de szinte félelmetes építményt, a Vörös-tornyot. A toronynak ez volt a célja: félelmet kelteni. A XVI. század eleji zavaros időkben kellett a Perényi családot védenie. Ennek megfelelően szolgált védekezésre és lakóhelyként. Minden megvolt benne, amit a középkori lakótornyokba bele szoktak építeni. Az alsó szinteken lőréses folyosó, kút, gazdasági rendeltetésű vermek, feljebb lakóterek, kancellária, kincstár, reprezentációs nagyterem, kápolna és lőréses folyosó. Az érdekes azonban az, hogy ez az ősréginek látszó épület bizonyosan a XVI. század első felében épült. Perényi Péter építtette a Vörös-tornyot, és ő vont köréje erődtítményt. Az építkezéshez felhasználták a Pálócziaknak a Bodrog partján kicsit feljebb Mohács után közvetlenül elpusztult kastélyából származó köveket is. És talán nem tűnik fontosnak, de mivel az emberi civilizáció folyamatában a mellékhelyiség használatát a történetírás kiemelt jelenséggént kezeli, érdemes leszögezni, hogy Perényi Péteréknél a Vörös-toronyban szintenként voltak árnyékszékék.

A lakótorony építése mégis elkésett vállalkozás volt, illetve már a munkálatai közben kiderült, hogy a kastély jött divatba. Perényi el is kezdett építeni egyet a várfalon belül, a Vörös-torony mellett. A két építkezés jóformán egyszerre fejeződhetett be. A szerkezeti kapcsolatot a várfal létesítette. Lorántffy Zsuzsanna első belépésekor még külön álló épületként látta a Perényiek kastélyát a toronytól párméternyire a Bodrog irányában. Egy ideig így is maradt a vár lakóhelyként szolgáló része, darabokban. Kifejezetten Lorántffy Zsuzsanna ötlete volt, hogy egy egységbe szerkesszék a különböző épületelemeket.

A Vörös-torony
alsó szintje
Részletesebben:
Lorántffy
Zsuzsanna
fennmaradt
tárgyi emlékei,
137. oldal

Vörös-torony, Sárospatak

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 137. oldal

Itt két szála válik a történet. Magát a kort sem lehetne egy szálon elbeszélni. Mert ott volt az állandó török fenyegetés, illetve az a remény, hogy nagy hadjárat indul az ellenség kiverésére. De megvolt a lakályosság vágyának csábítása is. A XVII. század a jobbágyok házeitól a leg hatalmasabb családok váraiig terjedően hozott ennek megfelelő változásokat. Patakon az történt, hogy egyrészt korszerűsítették a vár védműveit, bástyákat építettek újjá, árkokat mélyítették. Másrészt a beszélgető architektúra modorában épültek lakóterek.

Mintegy beszélgetett a környezetével a palotán a Bodrogra gyönyörű kilátást nyújtó és egy másik, a belső városra néző erkély. Ettől valahogy könnyedebb lett az egész vár jellege. Erkélyre nyíló szobák várpalotákban akkortájt még nagy luxusnak, ha nem extravaganciának számítottak.

Lorántffy Zsuzsanna azonban nyilvánvalóan nem akart konvencionális otthont. A továbbiakban engedett ugyan a kor divatjának, olyan loggiás lépcsővel kötötte össze a palotát a Vörös-toronnyal, amilyen a XVII. század elején minden várban és kastélyban épült. Vagy felhúzatott egy ugyancsak divatos, emeleti szárnyat a déli várfalra, ahonnan a zöld-folyosónak nevezett passzázs vezetett a toronyba. Közben könnyedén szabatta és helyezte át a különböző építészeti elemeket, ahogyan például – az egybeszerkesztés során – a Vörös-toronybeli Öregpalota nyílásait. De nem csinált Patakból üres státuszszimbólumot.

Más, hasonlóan nagyjából négyszögletes várak belső udvarán szinte nyomasztó az egyszerre épült, egyforma ablakok vagy árkádok monoton ismétlődése. A pataki vár olyan, mint egy gyöngyszem: villogóan szabálytalan, mert fokozatosan keletkezett. És Lorántffy Zsuzsanna meghagyta a korok nyomát. Ha semmi mást nem tudnánk róla, csak ezt az alkotását ismernénk, akkor is világos volna, hogy határozott akaratú asszony volt. Nem mások építkezéseit utánozta, hanem olyan otthont teremtett, ahol jól érezte magát. Saját igényei szerint változtatott. Az, ami tetszett neki, maradhatott.

Reneszánsz ajtókeret a sárospataki várban, XVII. század

A Veres-bástya romjai a sárospataki múzeumkertben

Kazamatás várfal a múzeumkertben

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 139. oldal

II. A LORÁNTFFYAK

Zsuzsanna családjában az ilyen erős akarat nem volt kivételes. Az a Bors ispán, akit a XII. század elején egyes pártütő urak királlyá választottak, és a törvényes király, II. István olyan veszélyesnek ítélte, hogy Bizáncba száműzte, a família egyik korai őse lehetett. De bizonyosan elődei voltak a XIII. században élt Borsa nembeli Tamás ispán, majd a fiai. A fiúk közül János erdélyi vajda lett 1273-ban rövid időre. Majd János egyik fia mint Vajdafi élt egy darabig, ez az ág azonban az ő fiában kihalt. János vajda másik fia, Lóránd ugyancsak erdélyi vajda lett. A XIII. század végi pártharcokban háromszor szerezte meg a méltóságot, mert időnként vissza kellett vonulnia. Ez volt jellemző már Tamásra, fivéereire és az utódaikra: élénken politizáltak, rendszerint a törvényes királyokkal szemben.

Volt aztán Lóránd erdélyi vajdának egy fia, György, aki nagyon sok más birtok mellett megszerezte Zsigmond királytól a XV. század elején a Gömör megyei Serkét. Ő kezdte magát az apjáról Lóránfnak, Lórándfynak, illetve Serkéről Serkeinek nevezni. Hosszú életű ember volt, rengeteg gyermekkel. Az utódok pedig – a történetírás nagy szerencséjére – folyton pereskedtek részint az apjukkal, részint egymással a sok birtok felett. Így a különböző peres iratokból bizonyosan lehet tudni, hogy Lóránd fia Serkei Györgynek hét gyermeke, négy fia és három leánya lett felnőtt. Az is peres aktákból derül ki, hogy unokatestvére, János vajda fia magtalanul halt meg, egyébként pedig csak nők voltak a családban, úgyhogy Lorántffy Zsuzsanna kétségtelenül ennek a Serkei Györgynek, visszafelé pedig Lóránd vajdának, János vajdának és Tamás ispánnak az egyenes ági utóda.² Lorántffy Mihályék névhasználatából – Serkei Lorántffy – arra lehet következtetni, hogy Lóránd fia Serkei Györgyig ismerték pontosan a családfájukat.

Serkei György rendkívül tevékeny, ambiciózus ember volt. Nem riadt vissza az erőszaktól sem. Egyszer Borsod megye bírósága előtt kellett megjelennie, mert valamilyen szóváltás miatt panaszt emeltek ellene. És nyilván minden eszközt megragadott a gazdagodáshoz. 1446-ban például Pelsőczy Péter özvegye, vagyis magas állású úr felesége követelte rajta a kincseit, mert a zavaros időkben Serkeire bízta őket, de Serkei valami ürüggyel megtagadta a visszaszolgáltatásukat. Más nagyurak családjai is kapcsolatot

A serkei várhegy madártávlatból

Az egykori vár helye

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 147. oldal

tartottak vele. Távoli rokona volt a hatalmas Pálóczi famíliának, amiből az ő életében kiemelkedett egy esztergomi érsek és egy nádor. Velük talán nem voltak ellentétei, mert Serkei mint Pálóczi Simon familiárisa működött a közeletben. A hatalmas családból származó Perényi Dániel özvegye, viszont mint a nagynénje pereskedett Serkeivel, akit azért is megtámadott a családja, mert Hunyadi Jánosnak adott el bizonyos birtokokat. Ez az utóbbi per 1451-ben folyt, már Hunyadi kormányzósága idején, vagyis Lóránd fia Serkei György az ország vezető köreivel érintkezett.

Olyan hivatalt azonban, ami után az arisztokraták nagyságos címét használhatta volna, nem kapott. Serkeit egy lépés mindig elválasztotta attól, hogy az ország előkelői közé kerüljön. Volt vagyona, voltak kapcsolatai, de az utolsó, döntő lépés nem sikerült neki. Pedig még előkelő feleséget is kapott, ami a felemelkedésben sokat szokott számítani. Serkei György második felesége Széchy Anna volt, akinek egyes rokonai a legnagyobb hatalmú urak közé tartoztak már a XIV. század óta; egy esztergomi érsek, Széchy Dénes pedig pontosan Serkei György kortársa volt. És főpapok sok esetben juttatták rokonaikat a legelőkelőbbek közé. Úgy látszik azonban, Dénes érsek nem törődött vagy nem eléggé törődött Anna férjével. Serkei György első feleségének a létezésére viszont pusztán abból a tényből lehet következtetni, hogy a Serkei utódok a birtokpe-rek tanúsága szerint nem azonos jogon örökölték, vagyis két anyától származtak. De ez a másik anya, illetve a rokonai sem változtatták meg a család társadalmi státusát.

Így aztán Serkei György sok utóda mint vezető pozíciójú köznemes árasztotta el Felső-Magyarország keleti részét. Ott voltak kisebb, nagyobb birtokaik, és a nőtágok is ezen a vidéken házasodtak. Rokonságba kerültek itt mindenkivel. Voltak közöttük alispánok és várkapitányok. A famíliának a Serkei György után következő tagjai azonban mintha nem lettek volna nagyon tevékeny emberek. Vagy nem volt a közeletben szerencsájük. Ilyesmire különösen Lorántffy Zsuzsanna korához egyre közeledve, a XVI. század közepe tájt, második felében lehet következtetni.

Felső-Magyarország keleti vidéke ugyanis Mohács után, illetve a Szapolyai-Habsburg küzdelmek idején társadalomtörténeti értelemben forrongó katlanhoz lett hasonlatos. A két országrész határán, a fontos vár, Eger körzetében, nagyhatalmú urak mellett kivételes lehetőségek adódtak. Fantasztikus karrierrek indultak innen, a sok Serkei vagy Serkei Lórántfi, esetleg Lorántffy – mint minden akkori kortárs sokféleképpen írták a nevüket – azonban nem mozdult a társadalmi lajtorján. Úgy tűnik, csak anynyiban nem maradtak ki a közeletből, hogy az itteni nemesek többségéhez hasonlóan nagyjából következetesen Szapolyai párton politizáltak olyankor, amikor kiéleződött a politikai helyzet.

Lorántffy-címeres pohár

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: Poc. Jank 76.

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 191. oldal

Angyalfej az Öregpalota északi kapuzatáról (Sárospatak, Vörös-torony)

Így vesztette el 1557-ben, I. Ferdinánd elleni hűtlenség címén Serkét egy Lorántffy éppen úgy, ahogy majdnem ugyanakkor, de tökéletesen ugyanolyan okból több iktári Bethlen veszített itt el birtokokat. A különbség az, hogy a Bethlen família átvonult Izabella királyné uralma alá, a Lorántffyak maradtak. Köztudott, hogy Bethlen Gábor személyében hova emelkedett a Bethlen-család. Aztán itt voltak birtokosok a Rákócziak. Ők is veszítettek el javakat hűtlenség miatt, de Rákóczi Zsigmond előbb Bethlenékhez képest fordított következtetést vont le. Maradt, elvette Alaghy Juditot, Mágóchy András özvegyét, vagyis beházasodott, majd óriási kölcsönökkel lekötölte az uralkodót, I. Rudolfot. Bárói cím, vagyis főrendi státus volt a jutalma. Később aztán – a Bocskai-szabadságharc után – belőle is erdélyi fejedelem lett. Vagy itt állt felfelé ívelő pályára Esterházy Miklós. Elvette Mágóchy Ferencnek, a vidék legnagyobb hatalmasságának az özvegyét, Dersffy Orsolyát. Már mint vőlegény megkapta, mert a birtokok fontosságára hivatkozva kérte, a bárói címet. Belőle idővel gróf és a királyság nádora lett.

Rákóczi Zsigmond

Ismeretlen mester, XVII. század, vászon, olaj, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 58.4.
Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 155-157. oldal

III. LORÁNTFFY ZSUZSANNA FÉRJHEZ MEGY

A Lorántffy-család emelkedésében a döntő lépést Zsuzsanna tette meg. Ő lépett olyan házasságra, amelyet előtte már bizonyosan sok családtagja szeretett volna kötni. A sors vagy a történelem fintora, hogy nő volt, pedig minden jel szerint sok elődje tulajdonosságait örökölte. Átvitt értelemben is igazi Serkei Lorántffy volt, de a gyermekei nem vihették tovább a nevet. Zsuzsanna ágán apja, Lorántffy Mihály volt az utolsó férfi.

Lorántffy Mihályról nagyjából ugyanazt, részint az ellenkezőjét lehet leírni annak, amit XV. századi ősről, Serkei Györgyről. Különbözött tőle először is abban, hogy kevés gyermeke volt. Eltérő a XV. századi ős és Lorántffy Mihály természete is. Serkei György rendkívül tevékeny ember volt, Mihály szemlélődő. Esetleg jelentéktelen személyiség. A kortársai mindenesetre nem írtak róla, levelekben nem emlegették. Még saját udvari prédikátora, Szepsi Lackó Máté sem jegyzett fel Lorántffyról a krónikájában többet, mint halála és temetése pontos idejét, leányainak számát, illetve a legkisebb leány nevét. Érdemként azt említette, hogy Lorántffy Mihály jó földesúr volt. Halálát *„a község igen szánja, mert olyan vala mint édes atyja”* írta Lorántffyról Szepsi Lackó Máté.³ Vagyis az úr nyilván emberséges ember volt, ami nagyon elismerésre méltó, de nem hajtott végre olyan cselekedeteket, amelyeneket az ország nevezetes eseményeiről szóló krónikába fel lehetett volna jegyezni.

Lorántffy Mihály két házassága után éppen úgy nem volt a társadalmi emelkedés szempontjából jelentős, mint a XV. századi őse. Annak ellenére nem szerzett ő sem felfelé utat nyitó feleséget, hogy neki is jó kapcsolatai voltak. Zeleméry Borbála, az első asszony a Lorántffyakhoz hasonló családból származott. A Zeleméryek többnyire sokan voltak, az Árpádok koráig lehet visszakövetni őket, de nem tudtak a főrendűek közé emelkedni.

Az ilyen családok társadalomtörténeti jelenséget jelentettek Magyarországon. A középkorban szerepeltek, illetve egyik vagy másik ősök sokra vitte, aztán valamilyen okból jelentéktelenségbe sülyedtek. Talán egy-egy generációban sok utód vitte szét a nagy ős által összegyűjtött birtokokat, talán más ok játszott szerepet abban, hogy régi származásukat mindenki elismeréssel számon tartotta, de hivatalos előkelőséget nem értek el. Nem címezték őket nagyságosnak, a középkorban nem volt joguk bandériumot, saját katonaságot fenntartani, és később nem járt nekik az országgyűlés felső házában hely. Ezek voltak a látványos, első pillantásra érzékelhető tünetei az ősi származás ellenére is másodrendű státusuknak.

II. Rákóczi Ferenc szülőháza Borsiban.

Háry Gyula rajza, 1895. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 7933

A borsi kastély napjainkban

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 151. oldal

Úgy látszik, ezek a családok ösztönösen vagy esetleg tudatosan összetartottak. Lorántffy Mihály második felesége, Andrásy Kata ugyanebből a körből jött. Az Andrásyaké volt a Gömör megyei Krasznahorka vára, és Kata mögött XV. századi ősök álltak. A főrendbe azonban a família csak sokkal később jutott be. Ez is jellegzetes volt egyébként: sok család élt meg hullámozó sorsot. A középkorban nevezetes alakok, aztán dicső múlt magas rangok nélkül, és csak a végén, esetleg a XVIII. vagy a XIX. században nagy uralkodói adományok a hivatalos elismerés külsőségeivel együtt. A közbeeső időben ezekből a familiákból származó leányok kezével nem járt gazdagság. Se Zeleméry Borbála, sem Andrásy Kata nem vitt néhány udvarháznál többet a Lorántffyaknak.

Végül hasonlított a távoli őshöz Lorántffy Mihály abban is, hogy minden erővel gazdagságra vágyott. Ehhez a célhoz a nagy lehetőség körvonalai 1602-ben kezdtek kibontakozni, amikor Sárospatak akkori birtokosa, Dobó Ferenc meghalt. Normális időkben ez a haláleset nem jelentett volna Lorántffy szempontjából semmit, mert Patakot annak idején, 1573-ban, miután a Perényiek egyik magva szakadt ágáról a kamarára visszaszállt, négy személy nevére inskribálták, vagyis négyüknek adták zálogba. Az egri hős Dobó István özvegye, Dobó Ferenc, Dobó Krisztina és Dobó Jakab nyerte el. Valószínűleg a Dobó família belső megegyezése alapján lakott haláláig, 1602-ig Dobó Ferenc Patakon. Az ő halála után azonban az eredeti négy zálogos társ minden rokona, minden házasságukból született minden gyermek és az utódok valamennyi házastársa igényt tartott a birtokra. Lorántffy Mihály például úgy került a Patakért versenyt futók csoportjába, hogy felesége az egyik eredetileg birtokos Dobó leányági unokája volt.

Ilyen alapon sok esélye nem volt, de 1602 körül éppen zavaros idők jártak. Akkor folytak azok, a történetírásban hírhedtté vált fiskális perek, amelyek sokak szerint nagy szerepet játszottak a Bocskai-szabadságharc kialakulásában. A megtrámadott urak – különös hangsúllyal Illésházy Istvánt szokták említeni – Bocskai mellé álltak. A Dobók esetében azonban a fiskus nem vesződött törvényesnek látszó eljárással. Egyszerűen megemelték a zálogösszeget, vagyis újabb pénzt követeltek. A közvélemény úgy tudta, előbb megszállták és az utolsó szögig kiürítették Patakot. A kortársak a kamara manővereit Dobó Ferenc halála után egy kategóriába helyezték a fiskális perekkel. Egy röpirat kifejezetten leírja azt, hogy miután Illésházy Istvánt és feleségét a kamara kifosztotta és az urat arra kényszerítette, hogy Lengyelországba meneküljön, „a nagyságos Dobó Ferenc halálát követően a kamara megvonta javait az örökösöktől.” Majd kicsit torzítva és a családi kapcsolatokat összekeverve előadja a pataki birtok körül folyt kamarai machináció kezdeteit, és más, a királyi uralommal szemben élő környékbeli sérelmeket tár fel.⁴

Ónod várának romjai a XX. század elején
Forster Gyula Központ Fotótára, Budapest, Ltsz: 180778.

Ónod várának romjai, XX. század második fele
Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 147. oldal

A valóságban a kamara tárgyalni kezdett az örökösökkel. Lorántffy Mihály rögtön az első, 1602-es tárgyaláson ott volt, mint a kamara által főörökösnek tekintett özvegy Forgách Jánosné Perényi Zsófia képviselője. Akkor 6000 magyar forintot követeltek Perényi Zsófiától. Aztán az adatok ellentmondásosak. Nem lehet világosan kivenni, Perényi Zsófia már az első követelést is visszautasította-e vagy csak még tovább emelt összegeket nem volt hajlandó kifizetni. Ő mindenesetre kiszállt a versenyből, és két házasság után férjhez ment harmadszor is. Az egész történet lényege a Lorántffy-család szempontjából az, hogy 1608-ban végül Lorántffy Mihály kapta meg 313 000 magyar forint zálogösszeg fejében Patakot, illetve a hozzá tartozó uradalmat. Ezek szerint néhány év alatt több mint ötvenszeresére emelték a Patak utáni követelést. Irracionális lett volna nem így eljárni. A kamara illetékesei biztosak lehettek benne, hogy lesz, aki fizet. Nem tévedtek.

Első ránézésre úgy tűnik, mintha Lorántffynak a Bocskai-szabadságharc alatt tanúsított hűségét jutalmazták volna meg Sárospatakkal vagy ő – sunyi módon – elárulta volna a kamara által megtámadott urak ügyét. Közelebbről látszik, hogy Patak megszerzésében a szabadságharc prominens személyiségeivel kellett együttműködnie. Maga Illésházy, aki Bocskai mozgalmának lezárása után az ország nádora lett, „egy *termés rubint gyűrű*”-t kapott Lorántffy Mihálytól.⁵ Nyilván a segítséget viszonzandó. És Lorántffy sikere mögött ott sejlik Rákóczi Zsigmond személye. Nélküle Lorántffy Mihály, aki Ónodon, az egyik 1595 óta Rákóczinak elzálogosított várban volt királyi főkapitány, aligha tudott volna a félelmetesen magas összeghez, több száz ezer forinthez hozzájutni.

Rákóczi viszont híres volt arról, hogy nagy készpénzei vannak. Hol kölcsönt adott a kamarának, hol zálogbirtokokért fizetett. Birtokstratégiájának nagyon világos volt a célja, a magyarországi bortermelés szívében, a Hegyalján terjeszkedett. Mádot és Tállya egy részét első házasságával szerezte meg, aztán elmaradt zsoldja, zálog, kölcsön fejében 1584-től kezdve darabonként, jóformán faluról falura haladva összeállította a szerencsi uradalmat, és 1599-ben megint csak az uralkodónak nyújtott kölcsön hozta meg neki Tarcalt. Ezután már csak Sárospatak hiányzott.

Fedeles ón kupa, 1661.
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár,
Ltsz: 3115.

A szerencsi vár napjainkban

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 153. oldal

Fotó: Zempléni Múzeum, Szécsény

És az utolsó gyöngyszem, Sárospatak egyik lehetséges örököse ott mozgott a közvetlen környezetében. Rákóczi valószínűleg felmérte, hogy az egész Dobó rokonsággal szemben minden jogcím nélkül nincsenek nagy esélyei, Lorántffyn keresztül viszont megszerezheti családjának a Hegyaljából még hiányzó egyetlen, bár legértékesebb darabot. A főkapitány különben is a lekötelezettje lehetett; Lorántffy nem igen tudott hozzájutni a várparancsnokoknak török foglyok után rendszerint jutó pénzekhez a vártulajdonos Rákóczi hallgatólagos hozzájárulása nélkül. Mert a foglyokkal váltságdíjon kereskedni szigorúan tilos volt ugyan, de megtette Rákóczi is, megtette mindenki. Miért akadályozta volna benne Rákóczi Zsigmond éppen Lorántffy Mihályt? Dobó halála idején Rákóczinak volt három kisfia, Lorántffynak a Rákóczi fiúknál valamivel fiatalabb leányai.

A gyermekek akkor még kicsik voltak, de mint jövődöbeli házastársakkal lehetett velük számolni. Rákóczi Zsigmondnak ez volt a legegyszerűbb megoldás. Egyben természetes. Társadalmilag pedig mindkét fél szempontjából előnyös. Mert Rákóczi Zsigmond nem származott ősi családból, és a főrangot biztosító diplomáján még alig száradt meg a tinta, de volt főúri rangja. Lorántffy oldalán viszont nem volt a királytól kapott rang, de ott állt a nagy Hunyadiak korában tevékeny ős. A XVII. századi kortársak a Mátyás kori elődöket minden másnál többre értékelték. így aztán a tervezett házasságokból származó utódok bölcsőjébe a terv előkelőséget, főúri rangot és gazdagságot együtt helyezett el. Gyermekek házastársának a kiszemelése jó előre abban az időben nem volt szokatlan eljárás.

A hivatalos eljegyzést Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György, illetve Lorántffy Mária és ifjabb Rákóczi Zsigmond között azonban Rákóczi Zsigmond valószínűleg nem élte meg. Az egykori fejedelem 1608. december 5-én elhunyt, amikor az ő fiai még kamaszok voltak, a mátkaságra kiszemelt leányok pedig nagyon kicsinyek. Zsuzsanna nyolcéves, Mária körülbelül hatéves lehetett. A másik apa, Lorántffy Mihály jóval később, 1614. szeptember 9-én halt meg. Akkor már tekinthették hivatalos jegyeseknek a fiatalokat.

Előkelő magyar nemes
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Costume Bilder aus Siebenbürgen
Ltsz: Oct. Germ. 198.2.

*HVNGARVS egelidas suetus superare pruinas
Jungitur hic solito ritē annum finire Decembri*

Magyar nemes és nemesasszony a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Ltsz: 58.866.

„Az idősb Rákóczi György feleségül vette Lorántffy Zsuzsannát, és amikor menyegzői ünnepségre vonult, a szenátus és a bíró, akik a belső város kapujánál álltak, nem akarták bebocsátani, csak ha előbb az szokott rítus szerint eskütenne a város régi szabadságainak megtartására. Ő azonban rászedte őket, mondván, menyegzői szertartás előtt a palotában esküdniek meg. Így miután bebocsátották, majd a szenátorok a palotában sürgették a megígért esküt, és a hitlevelet követelték volna, Rákóczi ezeket megtagadta, és börtönbe vettette őket. Végül pedig elfoglalta a kapukat, és elvette a kulcsokat tőlük. Majd az idő múltával lassanként minden szabadságjoguk odalett, ahogy a városbeliek mind jobbagysorba süllyedtek, és a lakosok közül senki sem mert ellen csak pisszenni is.”

Patak mezőváros kérvényéből idéz (TE) MOL NRA 690/40.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György esküvőjét 1616. április 18-án tartották, Máriáét és Zsigmondét több mint két évvel később. Vagyis nyugodtan kivárták a házasság szokásos idejét. Zsuzsanna akkor tizenhat éves lehetett, vagyis ha semmi más, az esküvő időpontja alátámasztja születésének a hagyományban élő 1600-as dátumát. Csak nála sokkal előkelőbb leányok szoktak akkoriban tizenhat esztendősnél fiatalabb korukban házasságra lépni. És a férfiak, akik nagyjából egyenrangú feleségre számítottak, rendszerint nagykorúságuk küszöbén, esetleg nagykorúságuk beköszöntével házasodtak. Ahogyan Rákóczi György tette.

Akkor már a Rákóczi fiúk összekülönböztek apjuk özvegyével, a mostohaanyjukkal, Telegdy Borával. A leányok mostohaanyja pedig, Andrassy Kata, új házasságba költözött el Patakról a leányával együtt. A jegyesek, akik minden jel szerint nagyon önállóak voltak, valószínűleg saját elképzeléseik szerint rendezték meg a lakodalmakat, és maguk döntöttek úgy, hogy ne Rákóczi-birtokon, hanem Lorántffy Zsuzsanna otthonában rendezkedjenek be véglegesen. Egyébként a feleség szokott férje valamelyik várába költözni. Talán Sárospatak ingatag birtokjoga volt a rendkívüli döntés mögött. Biztonságosabb volt, ha az értékes tulajdont nem egyszerűen uradalmi emberek gondozásában hagyják. Igazuk volt; rögtön 1616-ban jelentkeztek Patakra más igénylők. Forgách Zsigmond nádornak, a Lorántffyak egyik rokonának a segítségével sikerült a helyzetet rendezni. Szerencsen a harmadik Rákóczi fiú, Pál maradt, akinek nem jutott az apák ügyködésével megszerzett Sárospatakból.

I. Rákóczi György (1593-1648)

Ismeretlen mester XVIII. század, vászon, olaj, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 31.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 157-161. oldal

IV. A TESTVÉREK

A Patak miatt kifundált két házasságot furcsa sorsú emberek kötöttek. A Rákóczi fiúk bonyolult családban, fordulatos körülmények között nőttek fel, a Lorántffy leányok előző élete kevésbé volt izgalmas, de apjuk második házassága nekik is okozott bonyodalmakat. Mai ésszel azt lehetne gondolni, valamennyien idegbetegek lettek.

Amikor György, Rákóczi Zsigmond és Gerendy Anna első fia 1593 nyarán megszületett, már élt egy nővére, Erzsébet. Erzse, ahogyan nevezték, a nem sokkal korábban elhunyt Alaghy Judit és Rákóczi Zsigmond közös gyermeke volt. Maradt azonban Judit után előző férjétől két fiú is, Mágóchy Gáspár és Mágóchy Ferenc, akiket semmilyen vérrokonság nem fűzött ugyan a Rákócziakhoz, de mivel még apjuk Rákóczi Zsigmond gyámsága alá adta őket, ott éltek Alaghy Judit halála után is Rákóczi Zsigmond udvarában. Aztán megszületett Gerendy Anna és Rákóczi Zsigmond másik két fia, Zsigmond, valamint Pál.

Itt azonban nem állt meg a család bővülése. Öreg Rákóczi Zsigmond, aki kellemes ember lehetett, mert egyik jó házasságot tudta a másik után kötni, Györgyék anyjának elvesztését követően feleségül vette még özvegy Csapy Kristófné Telegdy Borát is. Ettől az asszonytól már nem született saját gyermeke, de Bora hozta magával az előző házasságából kisleányát, Csapy Zsuzsannát. Vagyis a három Rákóczi fiúnak kis korában volt egy féltestvér nővére, és tartozott még a családhoz három, az ő generációjukból való személy apjuk különböző feleségeitől. Az utolsó asszony, Telegdy Bora túlélte Rákóczi Zsigmondot.

A fiúk életében volt tehát jó néhány olyan év, amikor összesen öt házasságból származó utódok csoportjának együtt élő tagjai voltak. Ráadásul a csoport felett nem állt vér szerinti családfő; az utódok egy része nem Rákóczi Zsigmond saját gyermeke volt. Mai tapasztalatok alapján nem lehetne mást feltételezni, mint azt, hogy a szüleik szeszélyével összekapcsolt kamaszok és gyermekek között számtalan félreértés, féltékenység, ellentmondó érdek nagy érzelmi feszültséget hozott létre. Ők azonban nem mai körülmények között éltek. Először is mind fizikai, mind társadalmi értelemben igen tág volt a mozgásterük.

Nagysáros vára és kastélya, Houfnagel rézmetszete, XVII. század
 MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 2002.85.1.

A nagysárosi kastély a XX. század elején
 Forster Központ, Budapest, Ltsz: 185045.
 Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 163. oldal

Még ha ugyanazon a helyen laktak is, a lakás céljára várak szolgáltak, nem modern lakások. A kor általános főúri gyakorlata szerint a gyermekeknek jóformán csecsemőkoruktól kezdve külön-külön szobájuk, többnyire külön személyzetük is volt. És a szokás ugyan azt diktálta, hogy az egy fedél alatt élők napközben a közös helyiségekben tartózkodjanak, de egy fedél alatt főuraknál soha nem csak maga a család élt. Számtalan ember, szolga, szegényebb rokon tartozott a főúri háztartásokhoz. Emellett pedig vendégek jöttek hosszabb, rövidebb időre. Ahogyan a családtagok is folyton vendégségbe jártak.

A Rákócziak korai levelezését nem ismerjük, de nem igen lehetett az életmódjuk lényegesen más, mint az övékéhez hasonló státusú családoké. Ahol a megfelelő források fennmaradtak, arról tanúskodnak, hogy a várak szinte lüktettek a fiatalok mozgásától. A gyermekek, a kamaszok meg különösen, éppen elutaztak, várják őket haza, a kisleányért kocsit kell küldeni, mert hazavágyik, a fiú lószerszámot kért, mert a barátainak az övénél fényesebb felszerelésük van. A nagymama hívja az unokáit, vagy éppen hazaküldi őket, a nagynénihez lakodalomba kell menni, vagy keresztanyának a família valamelyik lekötelezettjéhez.

Ez a szüntelen mozgás, utazás, vendégeskedés oka is, okozata is volt annak, hogy a főúri emberek sok szabad érzelmi szállal kötődtek a családon kívüli társadalomhoz. A gyermek-szülő kapcsolat alapvető volt; szerencsés esetben már a gyermek magzat korában elkezdődött, aztán harmonikusan folytatódott. Nem egy egyébként erőszakos főúrról bizonyosan tudjuk, hogy a gyermekeihez bensőséges érzések kötődtek. A kor azonban nem predesztinálta a családokat harmonikus sorsra. Igen sok főúri asszony várta már özvegyen a gyermek születését. Sok anya meghalt gyermekágyban, és számtalan gyermek lett árva, mielőtt a szüleit megismerte volna. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy a kora újkori Magyarországon a főúri gyermekek aránytalanul kis része nőtt fel a saját szüleiből és testvéreiből álló természetes családban.

A szülő-gyermek kapcsolat tehát sérülhetett, sérült is sokszor, de a sérülésből rendszerint nem következtek neurotikus betegségek, életre szóló komplexusok. Mostohaanyák, mostohaapák, mostohatestvérek gyakorlatilag mindenütt voltak. Ha ezek a kapcsolatok olyan következményekkel jártak volna, amilyeneket ma tulajdonítunk nekik, illetve amilyenekkel ma valóságosan járnak, a kora újkori magyar történelem idegbeteg, gátlásos emberek vergődéséről szólna. Ennek azonban nyoma sincs.

Mert voltak természetesen idegbetegek, de őket – rendszerint ma már sajátosnak tűnő módszerekkel – gyógyították. Ismerték azonban és sikerrel alkalmazták a nevelés, a jó szoktatás – ma azt mondanánk, a pszichológia – eszközeit is. Vagy esetleg szörny lett a neurotikus főúri asszonyból, mint Báthory Erzsébetből, mert hagyták, hogy szabadon kiélje beteges hajlamait. Ezek voltak azonban a kivételek. Megszokottak a normális embert tekintették. Azt, hogy mindenki tegye a maga dolgát.

Építési felirat a sárospataki várból, 1627.
MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 58.8.18.

Az új Bástya építésének zsoltárfeliratos vörösmárvány emléktáblája.
Ezen is I. Rákóczi György ismert jelmondata tűnik fel, a felirat alsó két sorában az építkezés adatait olvashatjuk.

(TE)

„NON EST CVRRENTIS NEQ. VOLEN. SED MISEREN. DEI.
PSAL. XXVI. SICONSIANT ADVERSV ME CASTRA NON TIMEBIT
COR. MEUM
HOC PROPVGNACVLV AVSPICE DEO FREGI CVRAVIT SPLIS AC
MAGC DNVS
GEORGI RÁKÓCZI DE FELSEO VADASZ COMES BORSODIEN ANNO
M. DC. XX. VII.”
(„Ezt a bástyát Isten kegyelméből a tekintetes és nagyságos felsővadászi Rákóczi
György úr borsodi főispán építtette az 1627. esztendőben”)

A bonyolult összetételű családokban például az volt a szokás, hogy a mostoha anya vagy a nagymama, esetleg más rokon asszony vegye át a vér szerinti anya szerepét, vagy a vér szerinti apát pótolja valamelyik családtag. A mostoha testvérek pedig alkalmazkodjanak a sors akaratából vagy a szüleik szeszélyéből rájuk szakadt körülményekhez. De mivel az akkoriak még nem tanulták meg azt, hogy bizonyos helyzetekben inkább szorongani, mint veszekedni illik, nem volt ritkaság a nagy, családon belüli gyűlölködés sem. Nem feszengtek, hanem perekben vezették le az indulataikat. Csak a formákhoz ragaszkodtak. Az udvari fogalom eredeti értelmében udvarias leveleket váltottak, mégis időnként a fél ország visszhangzott családi viszályokról. A magyar történelem sok nagy alakjáról lehetne nagyon vissza képet rajzolni, ha valaki elszánná magát arra, hogy a rokonaikkal folytatott perek tükrében mutassa be őket.

Nagyjából ez volt a helyzet Rákóczi Zsigmond sok elemből összeeskábált családjában is. Attól vált náluk bizonyos értelemben sajátossá minden, mert akármit csináltak, valami úton-módon kapcsolatba került a politikával. Ez részint magának Rákóczi Zsigmondnak a beállítottságából adódott, részint a fiai hajlamaiból. Öreg Rákóczi Zsigmond ugyanis eleinte ódzkodott ugyan a politikusi pályától, majd lelkesen járt rajta. Fiai pedig mintha politikusnak születtek volna. Minden finomságra figyeltek, a politikai részvétel minden lehetőségét megragadták. Nagy baj a csoporttagok ellentéteiből akkor következett, ha a másik oldalon is politikai ambíciókkal kapcsolódott be valaki.

Ott volt például a Mágóchy fiúk ügye. A lehető legszokványosabb módon indult.

Az egyik fiatal Mágóchy, Gáspár, még gyermekkorában meghalt, Ferenc pedig abban a pillanatban, amikor törvényes korúvá vált, vagyis gyakorlatilag felszabadult a gyámság alól, elköltözött Rákóczi Zsigmondtól. Ugyanezt tette minden kortársa hasonló helyzetben. Aztán Ferenc, megint csak ugyanúgy, mint mindenki, elkezdte birtokai jövedelmét követelni Rákóczin. Az öregúr egyezkedett, tárgyalta. Tudta, hogy az ilyen perek hogyan szoktak alakulni. Minden gazdag árva vagyonának gondozója elviselte a kisebb-nagyobb gyanúsítgatásokat, majd kiegyezett. A követelések, illetve tartozások többnyire homályosak, nehezen bizonyíthatóak voltak, de végül is rendeződtek az örökségi ügyek és az emberi kapcsolatok.

Lorántffy-címer a munkácsi várból.
Bővebben: 185-187. oldal

233
Makovica várának megszerzése után Rákóczi Zsigmond kastélyt építtet a faluban. Ez a négyszögletű, kerek saroktornyos épület kedves tartózkodási helye lesz a családnak. Zsigmond fiai közösen öröklik Zborót, a legkisebb Pál lakott itt a kastélyban. Sokat időzik itt György, a hagyomány szerint ő ültette a nevezetes hársfasort. Levelei keltezésén is szerepel a száz hársfa. A XVII. században épül a kastély melletti templom is.

Nevezetes történelmi esemény is zajlott itt: 1666-ban itt tartotta esküvőjét I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona. A Wesselényi összeesküvés szálai talán itt kezdtek el szövődni és a bukás után ide vonult vissza a megtorlástól megmenekült I. Rákóczi Ferenc. Itt is halt meg 1676 nyarán.

Ma már természetesen nincsenek meg az évszázados hársfák, de ami szomorúbb nincs meg az épület sem. 1914-ben az orosz betöréskor harci cselekmények zajlottak a környéken, súlyosan megsérült a kastély és a templom. Azóta a kastélynak már nyomait sem találjuk. A templom reneszánsz pompájában fenséges látvány.

(TE)

A zborói Rákóczi-kastély és templom
a XX. század elején

Forster Gyula Központ Fotótára
Budapest, Ltsz: 97.947.
Bővebben: 165. oldal

A Mágóchy-Rákóczi esetben attól a váratlan fordulattól éleződtek ki a viszonyok, hogy Mágóchy a megegyezés küszöbén meghalt, és özvegyét Esterházy Miklós vette el. Nála szívósabb birtokszerző a XVII. századi Magyarországon talán csak Rákóczi György volt. Amikor 1612-ben, voltaképpen mint a viszály örökösei, szembekerültek egymással, Miklós még éppen csak elkezdte a pályáját, György nagyon fiatal volt. Idővel társadalmilag is, korban is összenőttek. Mind a ketten vezető politikusok lettek. Ellentétes oldalon, így aztán a Mágóchy fiúk ügye a századfordulón kezdődött, egészen más főszereplőkkel, mégis, amikor a XVII.

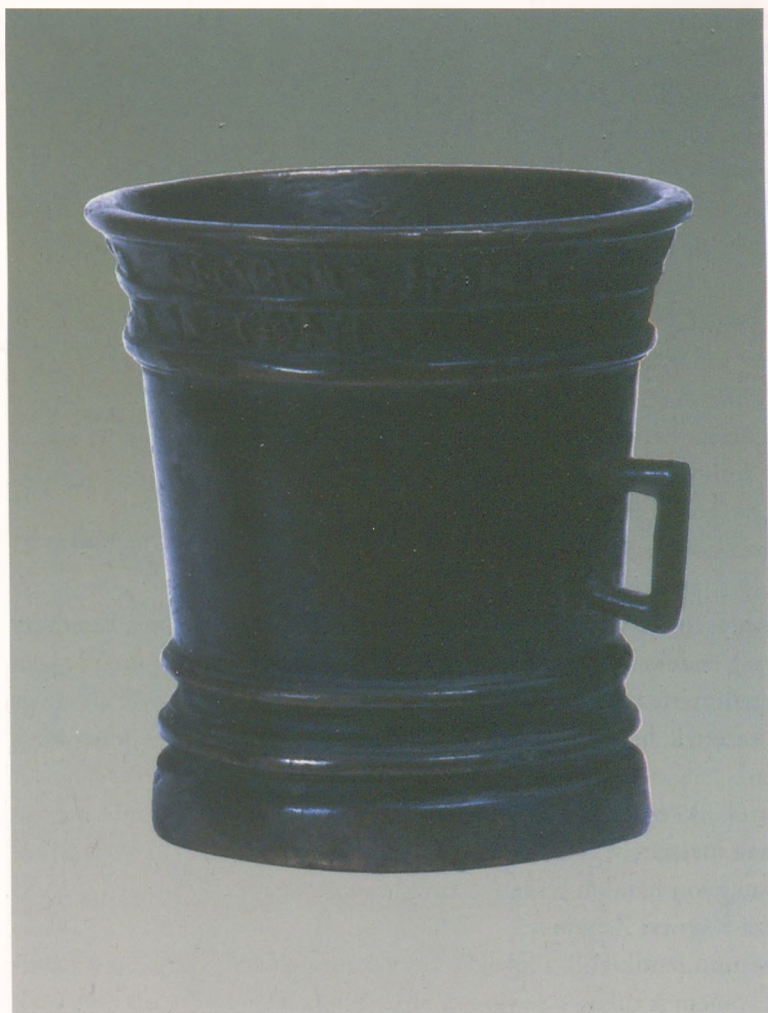
Terítő, XVII. század közepe
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár
Ltsz: F 5903

század harmincas, negyvenes éveiben Rákóczi György mint Erdély fejedelme, Esterházy pedig mint a királyság nádora harcolt egymással, sok kortárs Rákóczi Zsigmond régen volt gyámságából eredeztette az ellentétüket. A bonyolult családi viszonyok ahhoz az abszurd helyzethez vezettek, hogy György felnőttén apja egyik mostoha fia özvegyének férjével állt szemben.

Rákóczi Erzsébettől, aki egy személyben volt a Mágóchy és a Rákóczi fiúk mostohatestvére, ugyancsak messzire vezettek a szálak, holott a legbanálisabb élethelyzetből indultak. Erzsébet nagyon fiatalon férjhez ment. Történetesen Homonnai Drugeth Bálinthoz adta hozzá Rákóczi Zsigmond.

Ebben nem volt semmi rendkívüli. Előkelő menyasszony, előkelő vőlegény. Ki gondolta volna, hogy a vő nem is túlságosan hosszú idő múlva versenytársa lesz apósának az erdélyi fejedelemségben? Erzsébet ennek a képtelen fordulatnak a bekövetkezésekor már nem élt, vagy talán éppen akkoriban halt meg, amikor Bocskai István Homonnait a maga utódlására kiszemelte. Az ügy elintézett dolog volt a török Portán is, úgyhogy Homonnai Bálint békésen kísérte Bocskai fejedelem temetési menetét Kassáról Erdély felé, miközben ott már Rákóczi Zsigmond választási előkészületei folytak.

Az erdélyi országgyűlés ugyanis úgy döntött, hogy Bocskai kijelölt utódja helyett maga választ magának fejedelmet. Nem sokat tárgyaltak. A Portával egyszerűen intézték el az ügyet: a Homonnai Bálint nevére kiállított szultáni megerősítő iratból kivakartatták az eredeti nevet, és Rákóczi Zsigmondét íratták be helyette. A királyi udvarba Rákóczi írta meg, hogy a fejedelemség végveszélyre jutott, nem hajlandó a további hadakozás kockázatát vállalni. És ez volt a lényeges pont: senki nem akart újabb háborút. 1607. február 11-én fejedelemmé választották Rákóczi Zsigmondot.

I. Rákóczi György mozsara, 1643.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1900.29.

Évszámmal jelölt bronz mozsár. Két füle közül az egyik letört. Talpa fölött két gyűrűtag díszíti. Szájszéle alatt két sorban a következő felirat olvasható: GEORGIUS RAKOCI D. G. PRIN. TRANS. PAR REG. HUNGAR DN SIC COMES A N 1.6.4.3. (Rákóczi György Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, az Úr 1643. esztendejében)
Mérete: Sz. á.: 21 cm; m: 25 cm.

(TE)

A kortársak közül sokan azt hitték, kiegyezik valahogy a vejével. Erre azonban nem került sor. Homonnai inkább ismételten politikailag kényes helyzetbe hozta az apósát. Jelentéseket írt róla hol az egyik, hol a másik pártra, Konstantinápolyba vagy Bécsbe. De nem hagyta magát Rákóczi Zsigmond sem. Folyton Homonnai török kapcsolatait fűrkészte. Végül a verseny nem Rákóczi és Homonnai között dőlt el, hanem a nagy Báthory família egyik tagja, Gábor készítette lemondásra az öregurat. A családon belüli feszültség ettől nem múlt el. Sőt, a Homonnai Drugetheknél öröklődött a Rákócziak elleni gyűlölet. Kiterjedt a szabadon választott fejedelemség intézményére is. Generációkon át tudott a bécsi udvar a Homonnai famíliából az erdélyi fejedelmekkel szemben szövetségeseket állítani.

Még ennél is szerencsétlenebbül alakult a Rákóczi fiúk és mostoha anyjuk leányának, Csapy Zsuzsának a viszonya. Eredetileg nem voltak rosszban vele, anyját is elfogadták érzelmileg, aztán személyes ellenségek lettek. A Rákócziaknál magától értetődően politikai okból. A baj ott kezdődött, hogy Zsuzsanna egy kalandor alkatú erdélyi politikushoz ment hozzá. Kendy Istvánhoz, akinek már az apja szerencsétlenül politizált; hűtlenség címén kivégezték. A fiatal férj pedig a lakodalom után néhány hónappal nemcsak egyszerűen összeesküvést szervezett Báthory Gábor megbuktatására, de ahhoz is hozzájárult, hogy az ő egyik kastélyában gyilkolják meg a fejedelmet. A gyilkosságból aztán semmi nem lett. A tett kiszemelt végrehajtója az utolsó pillanatban visszariadt vagy ügyetlen volt. Akárhogyan történt is, tetten érték a gyilkosság nyilvánvaló szándékával.

Kendy maga, az összeesküvés házigazdája hova futhatott volna? A királyi Magyarországra az anyósához, a Rákóczi fiúk mostoha anyjához. A fiúk ekkor már, 1610-ben, amúgy is lázadoztak özvegy Rákócziné gondoskodása ellen. Kendy megjelenése után az asszony elköltözött Makovicáról, ahol egy ideje Rákóczi Zsigmond fiaival együtt lakott. Visszavonult saját udvarházába, Parnóra, és egyezkedni próbált bizonyos javak átadásáról. Mert Rákóczi végrendeletileg azt hagyta, hogy özvegye abban a várban élhessen, amelyikben akar, de a leplezett összeesküvő, Kendy felbukkanása magát Telegdy Borát is megzavarta. Miután Kendy Sándor nevű unokája megszületett, nem kereste többet a Rákócziak társaságát. Ők sem érintkeztek vele vagy a leányával.

Fiatal magyar nemes kisasszony
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Costume Bilder aus Siebenbürgen
Ltsz: Oct. Germ. 198.5.

A hagyomány szerint Lorántffy Zsuzsannáé volt a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán látható mozsár.

Bronzból készült, öntvény, egy füllel, kihajló szájperezzel. Peremén körökből, levelekből, hullámvonalakból alkotott díszítés. Oldalán két domború zsinóros csík között öt dombormű utánzatú kerek dísz: 1. Zászlós bárány; 2. Jézus Krisztus arcképe profilból, körül felirat: Christi miseri salvator mundi; 3. Ábrahám áldozatát ábrázoló kép; 4. Krisztus feltámadását ábrázoló kép; 5. Ismeretlen spanyol galléros férfi képe, körben olvashatatlan felirat. Az egyes domborművek alatt gyermek és női fejekkel díszített báb, ill. levéldísz.

Mérete: átmérő: 12,5 cm

(TE)

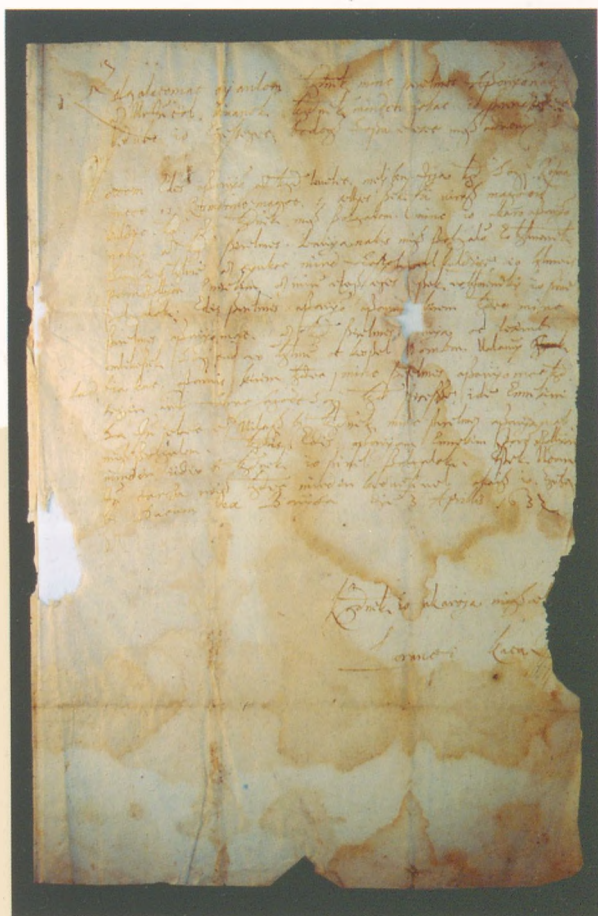
Lorántffy Zsuzsanna mozsara, XVII. század
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: C. 1946. 1.

Mindezek az események 1610 körül rázták szét Rákóczi Zsigmond családját. A fiúk, akik 1593-tól kezdve születtek egymás után, még nagyon fiatalok voltak. Feljegyzéseik vagy utalásaik az ellentétek nyomán támadt érzéseikről nincsenek, illetve nem maradtak ránk. Nem tudjuk, miért került a tágabb csoport széthullása után Rákóczi Zsigmond fiainak saját, szűkebb együttesébe is ellentét. Az természetes, hogy politika lett a dolog vége: Rákóczi Pál, a legfiatalabb fiú elszakadt a család évszázadok óta hagyományosan Kelet-Magyarországra irányuló politikai érdeklődésétől. Látványosan, mindenki számára nyilvánvalóan lekötötte magát az udvari párton, majd korán, amikor még nem volt a magyarországi arisztokrácia szokása a katolizálás, áttért. A jutalma nem maradt el. 1631. július 24-én, nyolc hónappal az után, hogy a bátyját, Györgyöt erdélyi fejedelemmé választották, Pál II. Ferdinándtól az országbíró magas hivatalába kapott kinevezést.

Akkor már a középső fiú, Zsigmond nem élt. Hármójuk szétválását azonban még végigasszisztálta. Amikor Pál 1617-ben abba a korba jutott, hogy a birtokaival rendelkezhesék, Györgyhöz és Zsigmondhoz közösen címzett levelekben ment sok felszólítása a családi uradalmak megosztásáról. Támogatta őt az akkori nádor, Forgách Zsigmond is, aki ugyancsak Györgynek és Zsigmondnak együtt szóló írásokban fejtette ki a véleményét a megosztás kívánatos voltáról.

Ezek szerint György és Zsigmond összetartott Pállal szemben. De miért alakult ki ilyen helyzet? Nem tudjuk. Osztatlanul hagyni a birtokokat sokkal előnyösebb lett volna. Osztatlan birtokosok ugyanis, akárhányan voltak, a katonaállítás és sok más kötelezettség szempontjából egy személynek számítottak. Pál azonban keresztülvitte az akaratát. Még 1617-ben megkezdődött az osztozás. A hatalmas Rákóczi-birtokok minden jobbágyáról, valamennyi adóegységéről felmérés készült. A történetírás hálás lehet Rákóczi Pálnak; ezek az 1617 körül készült összeírások a legértékesebb parasztságtörténeti források közé tartoznak.

Egyben felvetnek több súlyos kérdést a Lorántffy - Rákóczi kapcsolatról. Mert 1617-ben, valószínűleg az osztozással összefüggően, felmérték a sárospataki uradalmat is, de az így keletkezett irat szerint csak mint Lorántffy Zsuzsanna és Lorántffy Mária birtokát vették számba. Hol maradt a harmadik, akkor még élő Lorántffy leány, Lorántffy Kata birtokjoga? Kata az anyjával együtt elköltözött Patakról, ez a tette azonban semmitől nem fosztotta meg. Elvben éppen olyan alapon örökölt az apja után, mint a nővérei. Kisémmizték volna? És miért kellett Zsuzsannáék birtokait felosztani? Jogilag a feleség birtokához a férjnek nem volt semmi köze. A Rákócziak osztozkodása hivatalosan nem tartozott a Lorántffyakra, ahogyan a Lorántffyak birtokaiban hivatalosan a Rákócziak nem rendelkezhetek. Esetleg csak az informális, mert házastársaknál szokásos beleszólási lehetőség miatt osztották el Zsuzsanna és Mária birtokát? Vagy valamilyen speciális szerződés vonatkozott a sárospataki uradalomra? Meghasonlott a két házaspár? Talán maga Zsuzsanna és Mária került szembe egymással? Félték Kata fellépésétől?

Lorántffy Kata levélben köszöni meg Köpeczi Annának a virágmagvakat. Bonyha, 1632. április 3. Maros Megyei Történeti Múzeum, Marosvásárhely, Ltsz: 5683.

Zsuzsanna Patakon élt és fiatalon meghalt hűgáról, Lorántffy Máriáról szinte mindenki tud, annál kevesebben félttestvéréről, Katáról. A kisebbik hűg az apa második házasságából született, Andrassy Katalin leányként. Élete Erdélyhez köti, oda ment férjhez. Szalárdi János, a kortárs történetíró is említést tesz róla krónikájában: „Ugyanebben jó két becsületes hívei is holtak vala el a fejedelemnek; Allia Sámuel,

ki a fejedelemasszonynak testvéröccsét, Lorántffy Kata asszonyt vévén feleségül, csak kevés időt élévén egymással, die 19-a Maii, Bonyhán nagy solennitással temettetett vala, egy leánya maradván, Mária, kit fejedelemasszony nevelet, és Zólyomi Miklósnak házastott vala. Az asszony pedig jó ideig vala özveglése után Apafi Istvánnal a szomszédságban megszeretvén egymást, istenesen akartak volna egybekelni, de a fejedelemasszony nagyon ellenezte, végre ugyan ellene is összekelvén, abbéli cselekedeteiért úgy megvettetett vala a fejedelemasszonytul, hogy soha látni sem akaraja vala azután.”

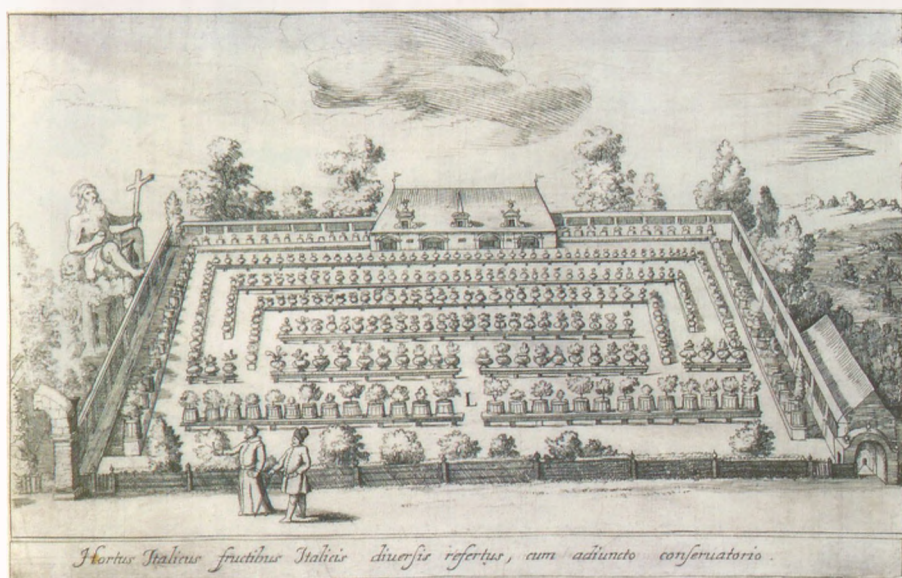
Az itt bemutatott levelében virágmagvakért mond köszönetet Dániél Deákné Köpeczi Annának. „Vöttöm Édes asszonyom az kegyelmed levelit, melyben írja kegyelmed, hogy rosmarintot és rosmarintmagot s teljes szekfü virág magvát küldött kegyelmed. Azt kegyelmednek megszolgálom mint jóakaró asszonyomnak, az kegyelmed szerelmes lányának is megszolgálom ...”

(TE)

Nem lehet, legalábbis egyelőre nem lehet tudni a választ ezekre a kérdésekre. Lorántffy Mária és Rákóczi Zsigmond személyét tekintve voltaképpen nem is lényegesek. Ők minden jel szerint végig mellékszereplők voltak az idősebbek mellett. Aztán Zsigmond 1620. december 26-án, Lorántffy Mária valamivel később meghalt. A Rákóczi Zsigmond gondozása alatt volt sok utód népes csoportjából csak hárman lettek hosszú életűek, Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczi György és Lorántffy Kata.

Végül ennek a hármasnak az ellentétéből következett olyan robbanás, ami elemeiben sem volt az akkori emberek között megszokott. Kata férjhez ment először egy erdélyi úrhoz, Alia Sámuelhez, ami még mindenkinek a tetszésével találkozott. A lakodalmat 1632-ben Rákóczi György rendezte. A házasságból született kisleányt mindenki üdvözölte. Az adatok semmi rendkívüli nem utalnak. Aztán özvegy Alia Sámuelné Lorántffy Katánál új kérő jelentkezett, megint erdélyi úr, Apafi István. Ez – állítólag azért, mert Kata anyja és Apafi rokonok voltak – mindenkit felháborított. Rákóczi György udvari papját küldte el sógornőjéhez, hasson az asszony lelkére. Majd a jószágai elvételével fenyegették meg Lorántffy Katát.

Semmi nem használt. Kata nem szakította meg a viszonyát Apafival. Az ügy elején Alia kisleánya még az anyjánál élt. Rákócziék többször követelték a kiadását, majd, miután Lorántffy Kata következetesen ellenszegült, 1645 tavaszán erőszakkal hozták el tőle. Lorántffy Zsuzsanna katonái adták a kíséretet. Felháborító eljárás volt. Megmagyarázhatatlan. Valami borzalmas indulat lehetett mögötte. Erősebb Lorántffy Zsuzsannánál, pedig ő nemcsak másoknak, rendszerint magának is tudott parancsolni.

Pozsonyi primás kert, XVII. század II. fele
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 74.2.

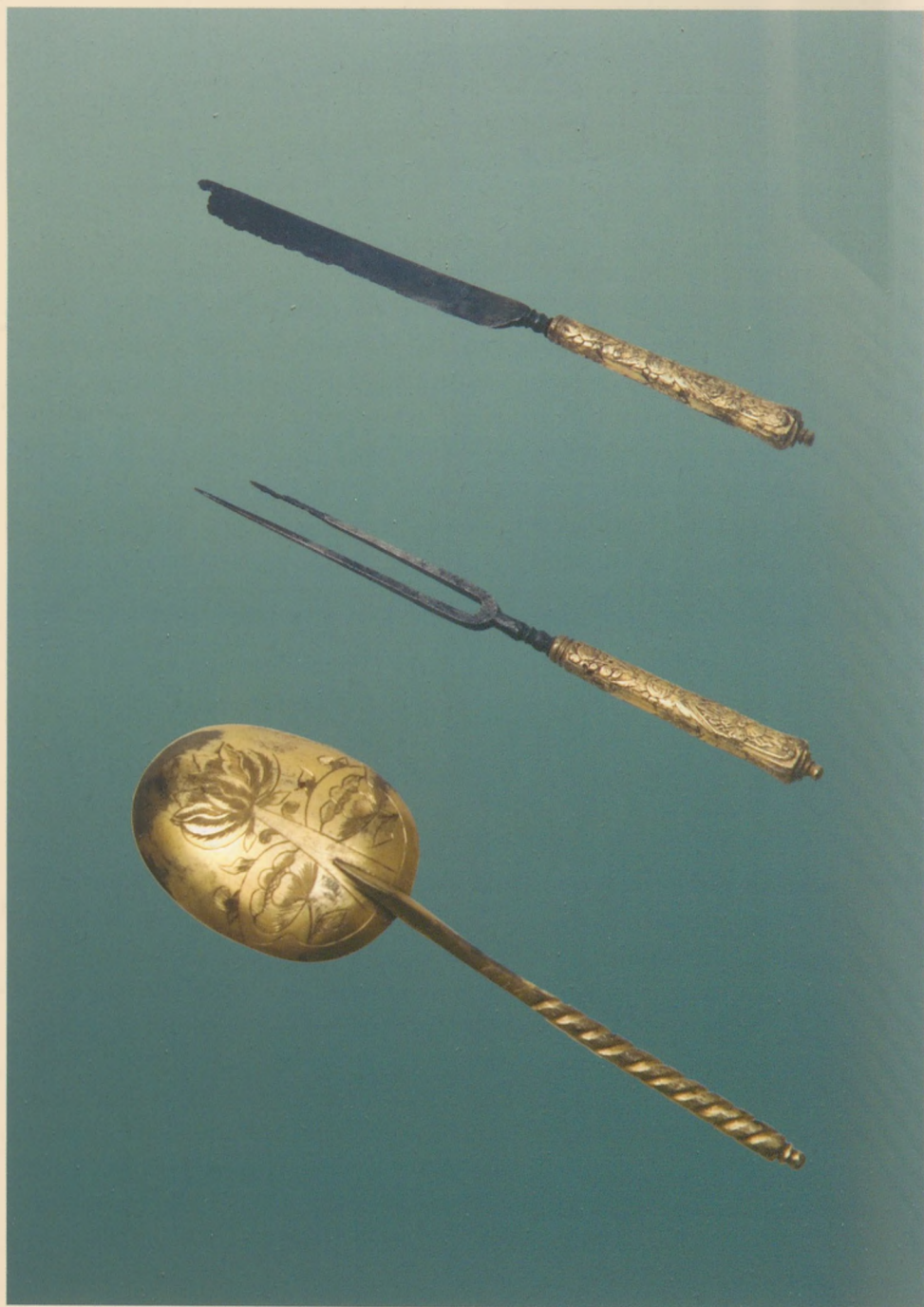
Festett szekrény a zborói kastélyból, XVII. század első fele
MNM Rákóczi Múzeuma, Sáropatak, Ltsz: 81.7.1.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 165. oldal

Lorántffy Zsuzsanna indulataival, erős akaratával hasonlított Rákóczi Györgyhez. Egyébként azonban az asszony apja szemlélődő alkatát örökölte, míg a férjnek életeleme volt a cselekvés. Vagyis szinte minden eseményt eltérően értékelték, de általában pontosan megértették egymás indítékait. Talán ezek miatt az alapvetően azonos, csak a felszínen eltérő jellemtulajdonságok miatt lett a házasságukból egyenjogú társkapcsolat.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György viszonyának kezdetéről csak feltevéseink lehetnek annak alapján, ami hasonló helyzetű emberekről abban a korban köztudott. Jegyességük idejéből nem maradtak fenn levelek. Valószínűleg nem is sokat írtak akkor egymásnak. Ebből a tényből azonban a viszonyukat tekintve semmi nem következik. Levelet egymástól távol lévő emberek szoktak váltani.

A XVII. század még nem ismerte az öncélú levél fogalmát. Szerelmesek még nem írtak levelet esténként azért, hogy másnap reggel – futó találkozásnál – az imádott nő vagy férfi kezébe csúsztassák, majd délután, amikor végre kettesben lehetnek, alaposan megbeszéljék. Vagy nem írtak a saját fiókjuknak abban a reményben, hogy egyszer majd, ha szerelmük tárgya észreveszi őket, átadhatják neki a leveleket. Az érzelmek ilyen bonyolult kifejezését a romantika kora óta megtanultuk, a kora újkori emberek azonban akkor írtak, ha a levélírásnak tárgyilagos értelme volt. A tárgyilagos értelem lehetett a szerelem közlése is. Nagyon jellemző ilyen szempontból az első fennmaradt magyar nyelvű szerelmes levél. Thurzó Elek országbírótól ment a menyasszonyának, Ormosdi Székely Magdolnának. Néhány sor, és így fejeződik be: „*Úr Isten tartson meg, én szerető Magdolnám, nagy jó egészségben. Minket el ne feledj!*”⁶ Thurzó azért írta, nehogy Magdolna félreértse hosszas távolmaradását. Ha nem lett volna a menyasszonyától távol, nem ír neki levelet.

Rákóczi György pedig házasságkötésük előtt nagyon ritkán volt távol Lorántffy Zsuzsannától. A két család közel lakott egymáshoz. A fiatalok bizonyosan már gyermekkorukban ismerték egymást. Nehéz lenne feltételezni, hogy a kelet-felső-magyarországi, ezer rokonsággal, ismeretsséggel, kölcsönös lekötelezettséggel összefűzött társaságban, amihez Lorántffyék is, Rákócziék is tartoztak, ne találkoztak volna. Lorántffy ráadásul egy Rákóczi tulajdonban lévő várban szolgált, Ónodon. Bizonyosan ebből a tényből származik az a hagyomány, hogy Lorántffy Zsuzsanna Ónodon született. Nem kizárt, bár nem valószínű, hogy egy Zeleméry leány, Lorántffy Mihály felesége mintegy lakóként – ma úgy mondanánk, albérlő – férje szolgálati helyére költözzék.

Lorántffy Zsuzsanna evőeszközkészlete

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1955.421.C

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 191. oldal

De akárhol laktak is 1608 előtt Lorántffyék, otthonuk csak Rákóczi-birtok közelében lehetett. 1608 után pedig, miután Patakra költöztek, ott voltak néhány kocsis járásnyi órára Szerencstől, ahol akkoriban Rákócziék rendszerint tartózkodtak. Patakról Lorántffy Mihály, illetve a leányai csak ide-oda, látogatásba mentek el. Zsuzsannáék anyja életében ez a mozgás földrajzilag szűk körre terjedt ki. Mind a Lorántffyak, mind a Zeleméryek atyafisága a közelben élt. Zeleméry Borbála halála után kapcsolódtak az ország távolabbi tájai a kisleányok életteréhez. A Kárpátok mélyén lévő Krasznahorkán lakott nevelő anyjuk, Andrassy Kata anyja. Ő az után, hogy Lorántffy Mihálytól saját unokája megszületett, mint nagymama fundált a többi Lorántffy kisleány mellett is. Apjuk halálát követően aztán, amikor Andrassy Kata Hédervári István felesége lett, Nyugat-Magyarország nyílt meg előttük. Zsuzsannáék nyilván voltak a Győr megyei Héderváron. Itt viszont bizonytalan elem következik.

1615 körül Andrassy Kata végleg távozott Patakról. Már a lakodalma sem lehetett Sárospatakon; özvegyek nem szokták új esküvőjüket a néhai férj birtokán tartani. Lorántffy Zsuzsanna akkor még nem volt tizenhat éves, Mária fiatalabb. Márpedig a kora újkori Magyarországon tizenhat évesnél fiatalabb leányok nem tartottak fenn háztartást önállóan, idősebb asszony rokon nélkül. A korabeli viselkedési normák szerint kizárt, hogy Kata Zsuzsannáékat egyszerűen ott hagyta volna Patakon, illetve a lakodalom után rögtön visszaküldje őket egyedül. Velük élő rokon asszonyról viszont nincsenek adatok. Amennyire meg lehet állapítani, Zsuzsanna később sem emlegetett senkit úgy, mint aki egy ideig az anyát pótolta volna mellette. Elképzelhető, hogy Andrassy Kata saját leánya mellett vitte magával Hédervárhoz – legalábbis rövid időre – Zsuzsannáékat.

A Rákóczi fiúk mozgástere kezdetben pontosan egybe esett a Lorántffy leányokéval. Aztán, amikor apjuk Erdély kormányzója, majd fejedelme lett, laktak Erdélyben. Ez a távollét Zemplén vidékétől azonban nem tarthatott sokáig. Rákóczi maga 1606 legvégén lett kormányzó, és 1608 márciusában mondott le a fejedelemségről. A közbeeső időben a hajdúk mozgalmak zajlottak, háborús viszonyok voltak. Nem nagyon kedveztek a nyugodt családi életnek. Rákóczi a reprezentáció céljával vitethette Telegdy Borát, akit mindenki szép asszonynak tartott és a jó kiállítású fiúkat, meg az anyját formázó Csapy kisleányt rövid időre Erdélybe.

Zöldmázás kályhacsempe, 1671.
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár, Ltsz: 5091.
Bővebben: 141. oldal

Marosvásárhelyi Rákóczi-kehely, 1620.

Marosvásárhelyi Alsóvárosi Egyház, Ltsz: 21/149.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 193. oldal

Aztán apjuk halála után a fiúk Telegdy Borával Makovicára költöztek. Ez a vár sem volt távol Zempléntől. De György és Zsigmond 1612-ben már megint Szerencsen lakott. Itt vette át Rákóczi György 1613-ban az értesítést arról, hogy II. Mátyás udvari méltóságot, a királyi étекfogó tiszttét adományozta neki, majd Borsod megye főispánja és Őnod királyi főkapitánya lett, vagyis a legfelső hivatalos és udvari körökben kezdett el mozogni. Tanácskozásokra, a bécsi udvarba járt.

Bécsben Rákóczi György szívesen látott vendég volt; a Bocskai-szabadságharc egyik főszereplőjének, a néhai erdélyi fejedelemnek a fiát igyekeztek lekötöztetni. Emellett személyében is érdekes színfolt lehetett. Társaságilag Rákóczi bizonyosan jól érezte magát az udvarban. Ki ne élvezné húszévesen, ha a legelőkelőbb emberek keresik a kedvét? Politikailag azonban nyilvánvalóan nem kívánta elkötelezni magát. Alig kapta meg a főkapitányi és főispáni kinevezést Rákóczi György a királytól, felkereste az erdélyi fejedelmet, Bethlen Gábort, akinek a megválasztása 1613 októberében Habsburg párton óriási riadalmat keltett. A Rákóczi család évszázadok óta hagyományosan az ország keleti részére irányuló politikai érdeklődéséből viszont logikusan következett ez a látogatás.

Végeredményben tehát sem Lorántffy Zsuzsannát, sem Rákóczi Györgyöt nem szabad úgy elképzelni, mintha provinciális magányban, otthon ülve várták volna jegyességük beteljesedését. Nem. Jártak, utaztak, rengeteg, nagyon különböző emberrel találkoztak. Rákóczi, mint az akkori előkelő férfiak általában, Zsuzsanna életterénél tágabb körben mozgott. Tartósan azonban nem igen voltak távol egymástól. Amikor apja meghalt, Rákóczi György már tizenötödik évéhez közeledett, vagyis alig egy esztendő választotta el attól, hogy – bizonyos, törvény szabta korlátok között – a birtokaival rendelkezzen. Nyilván 1608 és 1612 között is, amikor állandó lakása Makovicán volt, gyakran járt Szerencsre és a környező uradalmakba. Makovica egyébként sem volt messze Sárospataktól.

Így aztán, ha Lorántffy Zsuzsannát Andrassy Kata valóban elvitte Hédervárra, Rákóczi György és Zsuzsanna az esküvő előtt néhány hónapot tölthetett földrajzi értelemben távol egymástól. Egész gyermekkorukat beszámítva sem kell a találkozásaik között több időt feltételezni. De – ha érzelmileg közel voltak egymáshoz – még ennyi sem valószínű. Hédervár a Bécs felé vezető út mentén fekszik. György akár minden utazása alkalmával beugorhatott a menyasszonyához.

Mádi fedeles kanna, részlet
Bővebben: 193. oldal

Makovica várának romjai

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 165. oldal

Nem tudjuk, megtette-e, vagy nem. Csak az bizonyos, hogy miután összeházasodtak, Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György úgy viselkedett egymással, ahogyan jól összeszokott, egymásra hangolódott emberek szoktak. Talán furcsa, de harmonikus viszonyuk legmeggyőzőbb bizonyítéka abból fakad, hogy sem Lorántffy Zsuzsanna nem tisztelte Rákóczi György családon kívüli életének legfontosabb művét, sem Rákóczi Lorántffy Zsuzsannáét. Egyik házastárs sem volt a másik művének értékéről meggyőződve, mégis segítették egymást az alkotás létrehozásában.

Az asszony külső életében a legfontosabb mű a sárospataki vár. Rákóczi Györgynek nem tetszett. Bizonyosan tudjuk, mert egyszer, amikor már Erdélyben laktak, a palota munkálatai pedig nagyjából befejeződtek, elment Patakra, és tapasztalatairól zsörtölődő, lesújtó véleményt írt a feleségének. *„Az mely házban magunk szállásán voltunk, az boltozás is nem szép forma, az kémény szűk, mehentest hátra ég az fa benne, mindjárt füstöl igen. Az mi nehezebb, nem nyugodalmas ház, kovács méhely, praefectus háza közel levén hozzája, zajgást, dörömbölést eleget kell hallani. Az grádics is alkalmatlan helyen vagyon, mert soha az asszony házában az úr nem mehetne különben, hanem sok ember láttára... az asszony házáinak boltozatjok alacsony, rút forma... az mely palotát úgy csináltak képekkel, mint az fejérvári ebédlő palota, az szép ház, de mivel az mennyezetet nem igen száraz deszkából kezdték csinálni, máris hasadozni kezdett...”*⁷

Eszerint még a loggiás lépcső – a grádics – sem nyerte meg Rákóczi György tetszését. Az az eleme az épületnek, amire Lorántffy Zsuzsanna az építkezés során különös gondot fordított, és könnyed szépségével az udvarra lépéskor a mai szemlélő pillantását is azonnal magára vonja. Rossz helyen van, zsörtölődik Rákóczi házassága tizenhatodik évében, mert mindenki látni fogja, ha a feleségét felkeresi. Nyilván nem nappali látogatásra gondolt. A Rákóczi – Lorántffy házaspár jó viszonyának érzékeltetéséhez ennyi is elég volna. Bizonyosan kellemes, kielégítő volt a szexuális életük.

Mélyebben jó kapcsolatra lehet aztán következtetni egyrészt abból, hogy Rákóczi nem titkolta rossz véleményét. Úgy látszik, egyenes, szókimondó érintkezési mód volt Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György között szokásban. Másrészt jellegzetes a férj reakciója a feleség által szerinte enyhén szólva tökéletlenül megoldott alkotásra. *„Isten öfelsége valamennyire való ürességet adna, oda tekintenék – tudniillik Patakra – ha miben lehetne, jobbítást is intéznék, az mennyiben lehetne,”* áll valamivel lejjebb a levélben. És feleségek nem feltétlenül örülnek a férjek ilyen, javító szándékú beavatkozásának, de a közönnél bizonyosan jobb. Talán még jobb az, ha a férj mintegy természetesen részt vesz a feleség alkotásában. Úgy ahogy Rákócziéknál történt. Valamivel a grádicsos véleménynyilvánítás után egyszer kiderült, hogy azt a *„képeskönyvet”*, amiből Lorántffy Zsuzsanna a pataki vár újabb díszítéséhez nézett ki mintát, a fejedelem véletlenül magával vitte.⁸ Vagyis Rákóczi György éppen úgy nézegette, forgatta a könyvet, mint a felesége.

A Lorántffy-címeres erkély, 1643.
Sárospatak, Rákóczi-vár

Az 1640-es években nagyszabású palotaépítkezések zajlottak Sárospatakon. A Rákócziak az épületegyüttest fejedelmi rangjukhoz méltóan bővítették, szépítették. Az 1643-ban kialakított déli, Lorántffy-palotaszárny emeleti termei között találjuk a Lorántffy-címeres zárterkélyes hálószobát, mely egykoron a fejedelemasszonyé volt.

Ez a szoba – miként az címeres erkély – ma is megvan, 1643-as évszáma is jól látható. A Lorántffy címer szalagkeretén a következő szöveg volt egykoron: SUSANNA LORÁNTFFY D.G. PRI. TRA. ET PAR. R. HUNG. DNA. („Lorántffy Zsuzsanna, Isten kegyelméből Erdély fejedelemasszonya és a magyar királyság részeinek úrnője.”)
(TE)

Mindez nem azt jelenti, mintha a férj téblábolása az ő ügyeiben Lorántffy Zsuzsannát nem bosszanthatta volna. De akár bosszantotta, akár nem, a fejedelemasszony ugyanezt csinálta. Bírálta Rákóczit, és a jobbítás vagy a segítség szándékával beavatkozott a dolgaiba.

A férj családon kívüli életének nagy műve a III. Ferdinánd ellen folytatott hadjárat volt a királyi Magyarországon. A fejedelem a protestáns vallásgyakorlat szabadsága illetve a nemzeti királyság visszaállítása céljával szállt háborúba. Hadba lépését nemzetközi figyelem, itthon élénk várakozás kísérte. I. Rákóczi Györgyben a nagy elődöt, Bethlen Gábort látták, aki hasonló szándékkal kapcsolódott be a harmincéves háborúba annak idején, 1619-ben. Bethlen hazai téren odáig jutott, hogy királlyá választották, megszerezte a Szent Koronát, és a koronázás csak az ő ilyen értelmű döntése miatt maradt el. A nemzetközi porondon ismeretlen, idegenszerű figurából vezető hatalmak megbecsült szövetségesevé változott. Végso célját ugyancsak kettős okból kifolyólag nem érthette el. Itthon a vezető politikusok, vagyis a legnagyobb hatalmú urak nem kérték Bethlen Gábor erőskező uralmából. A külső szövetségesek csak addig támogatták, míg saját érdekükben szükségük volt rá.

I. Rákóczi György idejében már a harmincéves háború sokadik szakasza zajlott. Mint egy örvény, egész Európát magába rántotta. A fejedelemnek úgy tűnt, Bethlen óta megváltoztak az erőviszonyok; a siker reményében csatlakozhat újra a nagy küzdelemhez. Lorántffy Zsuzsannának nem tetszett a gondolat. Bethlen idején még nem nagyon figyelt oda férje politikai cselekedeteire. Úgy tűnik, egyrészt nehezen illeszkedett bele a politikusfeleség szerepébe; apja környezetéből jött, ahol nem nagyon érdeklődtek a közügyek iránt. Másrészt Bethlen hadjáratának éveiben Lorántffy Zsuzsannát több terheesség, szülés, a gyermekek betegsége, kettőnek a halála kötötte le. Mivel azonban fiatalasszonyok, várandós anyák sem szoktak teljesen visszavonulni, megtette a kötelességet. Időnként megjelent Bethlen környezetében, ahol a férje főszereplő volt. Főként olyankor ment, amikor Bethlen Gábor felesége is ájtott Erdélyből. Egyszer például egyik szülése után hat héttel látogatta meg a fejedelemasszonyt. Véleményt az egész ügyről azonban nem nyilvánított.

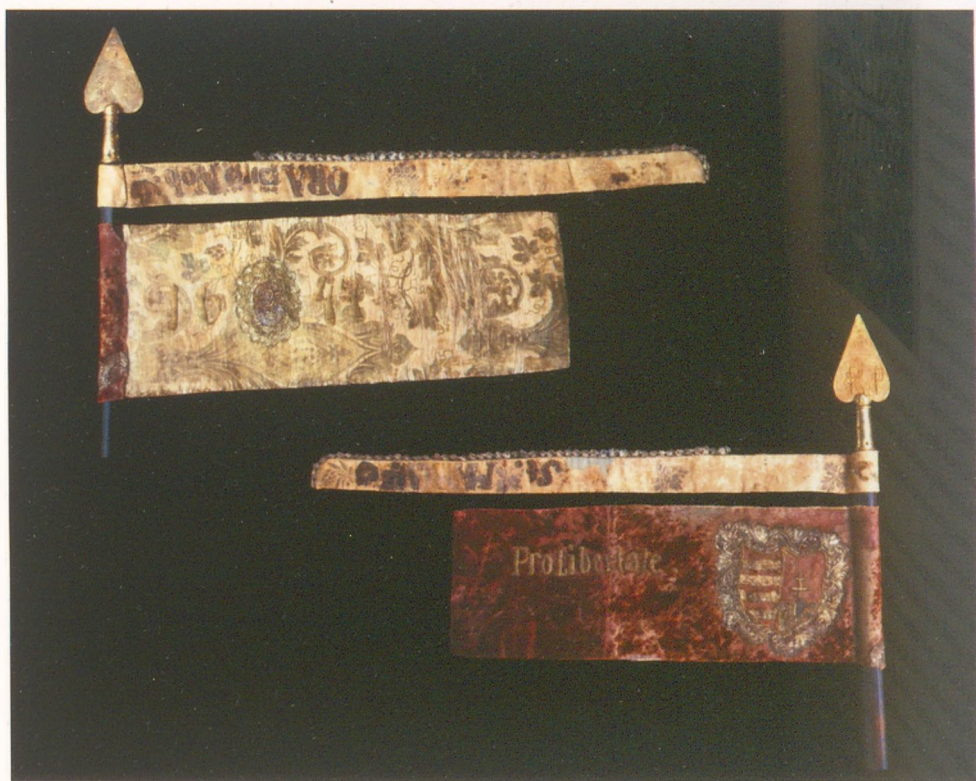
A Lorántffy-címeres erkély, részlet, 1643.
Sárospatak, Rákóczi-vár

Lorántffy-ajtó a sárospataki várból, 1640 körül

MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 81.140.1.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 165-167. oldal

I. Rákóczi György zászlótöredéke, 1647/1703-1711, Erdély
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár, Ltsz: F 6731.

Kétréteges, feketére pácolt fenyőfa nyelvű, sárgaréz csúcsú zászló. Egy I. Rákóczi György-féle zászló újrahasználatára a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején.

Előlap: halványzöld selyem alapú, selyemfonallal és aranyozott rézszállal borsírozott lampasz; rajta, rézszálas vert csipke keretben, festett papír- és rézlap applikáció (elmosódott, nem kivehető rajz); ettől jobbra és balra 16 47, aranyozott rézszálas domború hímzéssel. Hátlap: meggyzín réteges bársony (velours ciselé); rajta rézszálas vertcsipke keretben a magyar címer, applikálva; ettől jobbra és balra PRO LIBERTATE, aranyozott rézszálas domború hímzéssel. Zászlószalag: az előlap anyagából; rajta festett felirat: ST MARIA (színén), ORA PRO NOBIS (visszán). Zászlócsúcs: levél alakú, hosszú tokkal; rajta koronás R. P. monogram, vésve.

Méretetek:

zászló: h = 72 cm; sz = 23 cm • szalag: h = 92 cm; sz = 6 cm

nyél: h = 114 cm; átm. = 4 cm • csúcs: m = 19 cm

(TE)

Végül sem Lorántffy Zsuzsannának, sem Rákóczi Györgynek nem lett igaza. A nemzeti királyságot nem lehetett visszaállítani, és az egyház ügyének nem ártott a fejedelem háborúja. I. Rákóczi György voltaképpen előnyös különbékét tudott kiharcolni. Talán a magyar történelemben először fordult elő, hogy az itteni fél hagyta cserben nyugati szövetségeseit, nem pedig azok őt. Rákóczi kiugrott a harmincéves háborúból. Szövetségesei előtt a Porta parancsára, más kényszerítő körülményekre hivatkozott. Valóságosan abbahagyta a háborút, mert elért annyit, amennyit elérhetett. Az ő saját királyságáról szó sem esett, de az uralkodóval 1645 legvégén kötött békében kimondták a protestánsok szabad vallásgyakorlatát a királyi Magyarországon. A következő, hosszan húzódó országgyűlés visszaadott sok, a protestánsoktól korábban elvett templomot.

Bokálycsempék. Bővebben: 140. oldal

Ami pedig a Rákóczi – Lorántffy házaspár viszonyát illeti, az ilyen helyzetekhez már régen hozzászoktak. Egyikük tett valamit, amit a másik helytelenített, de ebből nem támadt közöttük sem ellentét, sem folyamatos vita. Sűrűn leveleztek, ha teheték, találkoztak. Ez alatt a háború alatt kiderült, milyen intenzíven tudnak levelezni érzelmileg közel, földrajzilag távol egymástól. Volt olyan nap, amikor több levelet is írtak. Zsuzsanna aggodalmaskodott a harci események veszélyei miatt ugyanúgy, ahogyan nyugtalanította, ha tudomására jutott, hogy férje éjszaka olvas vagy akkor ír levelet. Féltette Rákóczi szemét. A férj is aggódott, mégis, mintha azt élvezte volna a levélírásban, hogy megoszthatja valakivel a gondjait vagy a sikerei feletti örömét. Csak írt, csak írt haza. És kikelt magából, ha néhány napot válasz nélkül kellett töltenie. Egyszer, amikor nyolc napja nem kapott levelet a feleségétől, azt írta neki, csaknem gutaütést kapott a bizonytalanságtól.

A házaspár legtöbb levele – a kedveskedő megszólításoktól eltekintve – olyan, mint két nagyon tájékozott, a közügyekben és a gazdasági dolgokban jártas férfi eszmecseréje. A rendszerint tárgyilagos szövegekben feltűnő ellentmondás az, hogy Lorántffy Zsuzsannának fiaikat, Györgyöt és Zsigmondot úgy emlegetik bennük, úgy foglalkoznak a fiukkal, úgy törődnek minden lépésükkel, mintha gyermekek volnának. Ténylegesen mind a ketten elmúltak akkor már húszévesek. György nő volt és 1642 óta apja megválasztott utódja a fejedelemségben. Zsigmond, akit I. Rákóczi György elvitt a hadjáratba, vonzó lényével és diplomatikus magatartásával mind az ellenség, mind a szövetségesek figyelmét magára vonta. A szülei szemében a két felnőtt gyermek maradt.

GEORGIUS RAKOCZII, D G PRINCEPS TRANSYLVANIAE,
 MOLDAVIAE DUX, COMES PALATIN, TRANSALPINENSIS, PARTIUM REGNI HUNGARIAE
 Quae Peranhiliter celebratis praesentia Triumphis DOMINVS ET SICULORUM COMES etc. En noua succrescit bellaci gloria, ferro.
 Dacia, Dacorum bellipotente Rure, Tendit in hostiles Dux tuus ire, globos.

II. Rákóczi György (1621-1660)

Johannes Meysenns rézmetszete, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 54.118

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 230. oldal

VI. A GYERMEKEK

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György életében egy ügy volt, amin soha nem vitakoztak, a gyermekek körüli dolgok. Egy alkalommal, amikor a fejedelemszenny nem volt otthon, és Rákóczi télen olyan mentében vitte Györgyöt templomba, amiben a fiú fázott, Lorántffy Zsuzsanna nem György esetleges náthája miatt aggódott, hanem a férjének adott igazat. Szégyen, hogy mindenki szeme láttára húzott fel valamit a fiúk, írta haza. „*Máskor is úgy öltözzék, ha kegyelmed olyan mentét ad neki*” volt az anyai döntés.¹¹ Vagyis a fiú járjon abban, amiben az apja akarja. György majdnem tizenöt éves volt akkor.

Maga I. Rákóczi György ebben a korában már elveszítette az apját, önállóan intézett ügyeket, de most természetesnek tartotta, hogy fia ruházkodásába beleszóljon. Megírta továbbá a templomi fázás jelentéktelen eseményét a feleségének. Lorántffy Zsuzsanna pedig – két fontos politikai esemény említése között – szükségesnek tartotta, hogy az ügyre levélben reagáljon, bár nyilván hamarosan hazament. Nem szokott otthonától sokáig távol lenni. Ez az eset mindent elmond a Rákóczi – Lorántffy házaspár és gyermekeik kapcsolatáról éppen úgy, ahogyan jól érzékelteti azt, hogyan viszonyultak egymáshoz a gyermekek dolgában. Egyetértettek, és mindent, a teendőket, az örömeiket és a gondokat a gyermekek körül megosztották.

Összesen hat fiuk született, az első, akit nyilván a nagyapjáról Zsigmondnak neveztek, 1618. június 27-én, az esküvő után jó két évvel jött a világra, az utolsó majdnem húsz esztendővel később. Az utolsó gyermek azonban huszonnégy óráig sem maradt életben. Alig kétévesen meghalt az első is. A második, Samuka vagy Samulka – sokféleképpen becézték – élt körülbelül két évig. Ferkót viszont, bár ő 1624-ben mint koraszülött jött a világra, Rákócziéknak sikerült hatéves koráig megtartaniuk. Végül is két fiuk nőtt fel. Az egyikkel, Györggyel, aki 1621. január 30-án született, a csodát súroló módon még csecsemőként vagy gyermekkorában sem voltak egészségi problémák, és a második Zsigmond nevű kisfiú, ő 1622. július 14-én jött a világra, sokat betegeskedett ugyan, de élt egészen harmincéves koráig.

Asztali óra, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: C. 1881. 6.

Matolai Etele alispán által került a múzeumba – a XIX. században – a hagyomány által Lorántffy Zsuzsanna személyéhez kötött asztali óra. Az ajándékozó szerint a Rákóczi-család tulajdona volt a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán látható darab.

Kocka alakú, tokja keményfából készült, négy korong alakú sárgaréz lábbal. Tetején négyzetes sárgaréz lap, négy sarkában vésett virágdísz. Középen kör alakú számlap, római és arab számokkal, egy mutatóval. Szerkezete sárgaréz és acél, alul csengőszerkezet.

Mérete: 20x20,5 cm; m: 13 cm

(TE)

Hat élve született gyermekből négynek az elvesztése abban a korban sem nem feltűnően sok, sem különösen kevés. Voltak olyan főúri családok, amelyek valamennyi gyermeküket fel tudták nevelni, de ők képviselték az elenyésző kisebbséget. A másik véglet II. Rákóczi György egyik kortársának a familiájában fordult elő: Esterházy Pálnak két feleségétől huszonhét vagy huszonnyolc gyermeke született élve, de jó részük nem is ismerte egymást. Egyszerre négynél többen soha nem éltek. Az első feleséggel lehetett genetikai összeférhetetlenség: Esterházy Pál és Esterházy Orsolya több szálon is közeli rokon volt. A második asszonynál viszont valószínűleg nem sújtotta a gyermekeket örökölt hátrány: Thököly Éva és Esterházy között nem volt vérségi kapcsolat.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György házasságába nem keveredett rokonai szál. És mind a ketten szokatlanul egészségesek voltak. Ha pedig betegség tört rájuk, a kor fogalmai szerint magas színvonalon gyógyították magukat. Használták természetesen a népi gyógymód eszközeit, mint mindenki, de – ha orvosi beavatkozásra volt szükség, vagy úgy érezték, hogy orvost igényel a baj – nem kapkodtak, nem kísérleteztek hallomásból ismert tanulatlan emberekkel. Állandó orvost tartottak, illetve lehetőleg mindig ugyanazt az orvost hívták. Ez csak a tudatosan élő főúri családoknál volt szokás. A Rákóczi familiában már az előző generáció elkezdte. Rákóczi György egyik nagybátyjának az orvosát maga György és más rokonok jutalmazták meg. Az illető orvos doktor, Marcy András Zomborban jó helyen lévő házat kapott és a ház külső, mezei tartozékait. Rákócziék feltehetőleg nem éppen a szakítás szándékával juttatták neki az adományt. Később egy késmárki orvost hívtak gyakran, és több orvos neve ismétlődik folyamatosan a bajokkal kapcsolatos írásaikban. Valószínűleg különböző betegségek specialistái voltak.

Végeredményben sok közvetett és néhány közvetlen tény arra utal, hogy a Rákóczi gyermekeket életük első pillanatától kezdve az átlagosnál gondosabban tartották. Közvetett adatok a családnak a betegségekkel, illetve a gyógyítással kapcsolatos attitűdjéből adódnak. Közvetlenek részint abból, hogy 1622 őszén Sárospatak körül súlyos járvány pusztított, részint abból, hogy Lorántffy Zsuzsannának csak egy gyermeke halt meg 1622 őszén. Három fia élt akkor, Samuka, Gyurgyóka és Zsigó. Egyik gyermek kisebb volt, mint a másik. Mégis, miközben rokonok, felnőttek haltak körülöttük, ketten életben maradtak. Nagyon vigyázhattak rájuk, és – főleg – tiszta volt a közvetlen környezetük. Nem hurcoltak be szennyet a dajkák sem, akik a két kisebbet szoptatták. György és Zsigmond volt még szopós csecsemőkorban, Samut nem sokkal korábban választhatták el. Bizonyosan ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a három kisgyermek közül öt nem tudták megtartani.

Az ifjú Rákóczi Zsigmond keresztelőlátja
Sárospataki Református
Kollégium Tudományos
Gyűjteményei Múzeuma

Rákóczi Zsigmond 1622. július 14-én született Sárospatakon I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna negyedik gyermekeként. Szülővárosában és Gyulafehérváron tanult (Bisterfeld tehetséges tanítványa). Bőkezűen támogatta az iskolákat, pártolta és védte a puritánokat. Ko-

rának egyik széles műveltségű, nagyreményű politikusaként tekintettek rá. Tehetsége megmutatkozott a diplomácia, s a hadak vezetése terén, felfigyeltek rá Európában, s a lengyel trón kapcsán is felmerült neve. A székelyek generálisa (1643), az 1644. évi Habsburg ellenes hadjárat egyik hadtest parancsnoka. A linzi békét követően, az Erdélyhez csatol hét vármegye kormányzója (1647).

Apja halála után anyjával Sárospatakra költözött: „*Mivel Sáros-Patakot is én újabban kerestem, szép pénzt is adtam érte, míg Sigmondot az Isten élteti, azt is ömaga bírja, holta után sz bátyja*”.

V. Frigyes pfalzi (I. Frigyes néven cseh király) választófejedelem és Stuart Erzsébet angol királyi hercegnő leányát, Henriettát vette feleségül. Lakodalmuk 1651. június 26-án volt Sárospatakon. Az esketést Comenius végezte. A menyasszony az európai politikában rendkívül fontos rokonsággal bírt: a 30 éves háborúban a Habsburgok ellen harcoló országok uralkodó családjai Brandenburg-Poroszországból, Hollandiából, Svédországból.

1651. szeptember 28-án hunyt el felesége Sárospatakon, hamarosan követte Zsigmond is (1652. február 4.). Április 28-án a gyulafehérvári „nagytemplomban” apja mellé temették.

(TE)

Mert a főúri gyermekek nem a szó szoros értelmében anyatejet kaptak ugyan, de feltétlenül szoptatták őket. Szoptatós dajka táplálta a főúri újszülötteket. Egyes nagy udvarokban a gyermekeknek kezdettől két dajkájuk, egy szoptatós és egy száraz dajkájuk is volt. A dajkák minden ismert esetben a gyermek családjánál laktak. Magyarországon nem volt szokás az az egyébként Nyugat-Európában általános gyakorlat, hogy dajkaságba adják a gyermekeket. Egy Rákóczi csecsemő, vagy bármelyik előkelő família gyermeke elképzelhetetlen lett volna valami alsóbbrendű ember házában. Miért adták volna ki? Otthon rendeztek be neki saját kis udvartartást. A dajkák alkalmazásához viszont az akkoriak érthetetlen szívóssággal ragaszkodtak. Főúri anyák csak ordítóan rendkívüli esetekben szoptatták maguk a gyermekeiket. És elviselték a tej befojtódásából adódó mellgyulladás. Néha a fél család levelezett kétségbeesetten egy-egy főúri anya mellgyulladása miatt, főzeteket, kenőcsöket szereztek, de nem jutott eszükbe, hogy a gyulladt mell kezelése helyett az anyáknak szoptatniuk kellene. Pedig láthatták a sok, mellgyulladás nélküli, mert szoptató egyszerű asszonyt. Ez talán a kor legnagyobb rejtélye a kora újkori előkelő anyaság jelenségében.

Lorántffy Zsuzsannánál nem maradtak adatok anyai életének kezdetéről. Nem tudjuk, kellett-e neki is küzdenie a fájdalmas és veszélyes mellgyulladással. A szülés másik nagy kockázatát, a gyermekágyi lázat azonban minden valószínűség szerint sikerült elkerülnie. Szüléseinek szabályos ritmusa, a körülbelül másfél évenként bekövetkező első négy terhessége arra utal, hogy nem voltak nőgyógyászati problémái. Az utolsó, későn született kisfiú korai halálának konkrét okáról, mivel tényeket nem ismerünk róla, nincs értelme találgatni.

Mindössze az valószínű, hogy Lorántffy Zsuzsanna már nem számított a szabályos időközökben érkezett első négy gyermek után újabb terhességre. Sem neki, sem a férjének nem volt sok testvére. Utódaik aztán még kevesebb gyermekkel bővítették a családot. Ha ez a családtervezés szándékos volt, rossz irányba vezetett. I. Rákóczi György családja férfiágon a XVIII. században kihalt. Igaz, a familiák nevének továbbéléséhez a megfontolt családtervezés mellett kellett szerencse. A Nádasdy név sorsa például a XVI. század második felében egyetlen szálon függött: Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya házasságából egy gyermek született. Aztán a Nádasdy férfiak egy-egy generációja később sem volt soha népes, mégis nagyon hosszú életű család lett belőlük. Ha Nádasdy Tamásnak leánya született volna, eltérően alakul a történet. Akkor – úgy, mint Lorántffyék esetében – más néven, vagyis női ágon élnének.

Lorántffy Zsuzsanna képe a 2000-es restaurálás előtt

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 38.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 217. oldal

*Szentimrei Jenő:
Verses magyar krónika
(részlet), 1928*

*Két országnak így lön az áldott Zsuzsánna
Anyja, gazdasszonya, oltalma és gyámja,
Szegények istápjja, iskolák védője,
Tanítók s papoknak jó neveltetője,
Ura nagy támasza, hitnek patrónája,
S két fiának édes nevelő dajkája.*

Érdekes lenne tudni, bánkódott-e Lorántffy Zsuzsanna amiatt, hogy tőle a Serkei Lorántffy név nem megy tovább. Ennél azonban – a szerencsétlen forrásadottságok miatt – sokkal fontosabb dolgokat sem tudunk róla. Még az is csupán valószínű, nem bizonyos, hogy a gyermekek körüli teendőket, örömeiket és gondokat tudatosan osztotta meg a férjével. Mert lehetett véletlen. Nem egy akkor élt házaspárnál, és nemcsak főuraknál, részt vettek az apák a gyermekek gondozásában.

Lorántffy Zsuzsanna életében egyrészt az utal tudatosságra, hogy a gyermekek miatt rendszerint nem vitakozott a férjével. Feltehetőleg nem ösztönösen értett vele mindig egyet, ha a gyermekekről volt szó, hiszen sok más ügyet ítelt meg Rákóczitól nagyon eltérően. Lehetetlen feltételezni, hogy éppen csak a fiúkat kezelte volna I. Rákóczi György pontosan úgy, ahogyan a felesége elképzelte. De a nézeteltérések, a viták nem tettek volna jót sem a házasságuknak, sem a gyermekeknek, így aztán Zsuzsanna hallgatott, és szép csendben, ragyogó pszichológiai érzékkel magához hasonlóvá alakította Rákóczi Györgyöt azon a téren, amelyen a legtöbbet és legbensőségesebben érintkeztek, a családban. Lorántffy Zsuzsanna nem engedte, hogy Rákócziétól eltérő természete miatt ellentétek kerüljenek a családi életükbe.

Szerette ugyanis Rákóczi Györgyöt, aki – felületesen nézve a dolgokat – jó férj és gondos apa volt. Körültekintő elemzés azonban többet is elárul Lorántffy Zsuzsanna férjéről. Az derül ki róla, hogy közéleti énjéhez képest a legközelebbi családtagjaihoz fűződő viszonyában más ember volt. És talán még feltűnőbb az, miszerint a feleségéhez és a gyermekeihez fűződő bensőséges kapcsolatát nem titkolta, holott a kor szokása az érzelmek területén konvencionális semmit mondást igényelt.

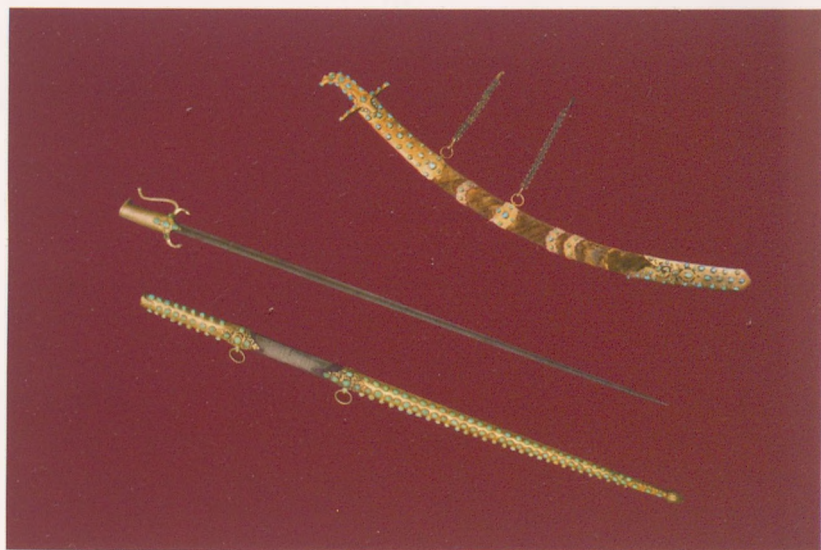

A Lorántffy-címer Putnoki Klára úrasztali terítőjén, 1658.
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma I.tsz: F. 1882. 3.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 209. oldal

Rákóczi sajátos családi énjéről olyan tények tanúskodnak, mint például az, hogy ő, aki rendszerint mindent alárendelt a politikának, Zsuzsanna szüleiére bármilyen áron hazament. Nagyon jellemző az az eset, amikor Bethlen Gábor hadjárata alatt, 1621 januárjának közepe tájt, egy kritikus pillanatban Rákóczi Bethlen tiltása ellenére otthagya a tábornokot, mert felesége szülését várták. Bethlen Gábor még évekkel később is mint saját személyére mért nagy sérelmet emlegette Rákóczi hallatlanul szokatlan cselekedetét. Zsuzsanna viszont nyilván természetesnek tartotta a leendő apa magatartását, mert bizonyosan tudta ugyan, hogy a férfiak, még a legjobb férfiak is, gyakran nincsenek otthon gyermekeik születésénél, akkorra azonban, amikor ez az országos politikában sokat tárgyalt eset történt, már megszokta Rákóczi közéleti természetétől független családi lényét. Első kishúka éppen akkor született, amikor Rákóczi György a politikába vetette magát, és azt lehetne gondolni, a karrierjén kívül semmi nem foglalkoztatta. Ismerjük olyan kortársát, Thurzó Imrét, aki hasonló helyzetben, mint friss házaspár és mozgékony fiatalember, valószínűleg nem is látta az ő korai halála előtt megszületett egyetlen gyermekét. Közéleti teendői miatt, vagy legalábbis azokra hivatkozva állandóan otthonától távol tartózkodott.

Rákóczi viszont sok időt töltött együtt a gyermekeivel. Madarászni vitte, saját szórakozásaiba is bevonta őket. De nem maradtak ki a politikából sem. Egyszer, amikor az erdélyi belpolitikában fellépő török parancsnok hadát I. Rákóczi Györgynek sikerült megvernie, az alig kamaszkodó fiúk Lorántffy Zsuzsanna tanácsára elutaztak apjuk táborába. A fejedelem, aki török fennhatóság alatt uralkodott, megmutatta gyermekeinek, milyen az ellenség, amikor csúfos bukás után elvonul. Azokat a gyermekeket pedig, akiket elveszítettek, Rákóczi mélyen gyászolta. Nem titkolta fájdalmát a haláluk felett, holott a konvencionális viselkedéshez szokott XVII. században a minden más érzést elsöpítő szeretetről, illetve a gyermekek elvesztése feletti megrendítő gyászról rendszerint nem beszéltek. Rákóczi családi érzelmeiben nem törődött a szokásokkal, nem bánta, ha a külvilág tudomást szerez róluk. Ebben odáig ment, hogy Ferkó halálának napját egész életében hetente egy napi böjttel gyászolta, ami nemcsak kiáltóan szokatlan volt, de igen nagy feltűnést is keltett.

Végül Rákóczi, a racionális, sokak szerint kegyetlen ember, hasonló lett a feleségéhez abban is, hogy a gyermekekkel szemben nem tudott tárgyilagos lenni. Egyrészt elfogultan nézte a fiait Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György egyaránt, másrészt nem egyforma mértékkel mérték nekik. Mindig volt kedvencük. Ezek persze örök, már a bibliai történetekben előforduló szülői hibák. Az első nem is árt a gyermekeknek. Talán inkább segíti őket az életben, ha korán azt tanulják meg, hogy mindenkinél különbek. A második, a kedvenc megkülönböztetése azonban ritkán nem okoz a testvérek között konfliktust.

Bethlen Ferenc (1601-1653) szablya hüvelye, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 2003.18.1.

Bethlen Ferenc hegyestőre, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 55.3349.

Bethlen Ferenc korának egyik leggazdagabb erdélyi főnemese volt. Élete végéig a Rákóczi-család odaadó, hűséges híve, bizalmasa. Fehér megye főispánja, a Rákóczi fejedelmek diplomatája, a történettudományokban jártas, íróként is ismert. Ő egyengette Rákóczi Zsigmond házassági terveit.

Hegystőr: Acél, ezüst, kövekkel kirakott, vésett, aranyozott technika. Hosszú pengéje háromélű. Aláhajló keresztvasa és az abból kiágazó kézvédőpánt aranyozott ezüst. Sodronnyal átcsavart markolatát lapos, csúcsba futó kupak zárja. A törön megtaláljuk a Bethlen család címerét a tekeredő kígyóval és a FRANCISCUS BETHLEN feliratot. Violaszínű bársonnyal borított hüvelyét és markolatát 150 türkizkő borítja. Áttört és aranyozott ezüstpántok díszítik. Mérete: 123 cm

Szablyahüvely: A Sárospatakra került darab hasonló a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött hegyestörhöz, feltehetően egy garnitúra részét képezhettek. A szablyahüvely violaszín bársonnyal bevont, türkizekkel díszített. A hiányzó szablya a XX. század elején került elkobzásra az Egyesült Államokban, a család beutazása során. Azóta nyomavesztett.

Díszfokos: Acél, kovácsolt technika. Foka hosszú nyakon ülő, kiszélesedő talpú, tüskéje megnyúlt, kissé aláhajló, csőr alakú. Köpűje kör forma, profilált oldalnyúlványokkal. Fekete fa nyelét spirálisan vasszegekkel verték ki. Tetejét gyűrűs díszű vaskupak, alját koptatóvas zárja. Mérete: 109,5 cm

Lorántffy Zsuzsanna igyekezett minden gyermekét egyformán szeretni, mégis először Samuka volt a kedvence neki is, Rákóczi Györgynek is. Samu halála után pedig Zsigmond, aki alighanem Samuka helyét foglalta el a szülők érzelmeiben. Már a kortársaknak feltűnt Zsigmond kivételezett helyzete, és ugyanezt tanúsítják a szülőkől fennmaradt levelek vagy Lorántffy Zsuzsannáék intézkedései. Egy-egy levélről első pillantásra meg lehet állapítani, hogy melyik fiúnak szólt. Zsigmondhoz kedves, gondoskodó hangú levelek mentek. György rendszerint dorgálást kapott. Hol a szülei szerint rossz időpontban vadászott, hol rosszul intézett el valamit, amit rábíztak. Miután megnősült, általában a felesége cselekedeteivel voltak kisebb, nagyobb bajok.

Az érzelmi megkülönböztetés azért vált feltűnővé, mert Györgyöt, az idősebbet nevelték fejedelmi apja utódjának, vele kellett volna tehát többet törődni. A szülők mégis nyilvánvalóan Zsigmondot részesítették előnyben. Apja a magyarországi hadjáratra őt vitte magával. A hivatalos indoklás az volt, hogy Györgynek otthon a fejedelmet kell helyettesítenie. Nagyon átlátszó volt azonban az ürügy, mert I. Rákóczi György a királyságbeli háború idején is maga tartotta kézben az erdélyi ügyeket, és több bizalmasát hagyta fia mellett, holott huszonhárom évesen engedhette volna II. Rákóczi Györgyöt önállóan tevékenykedni.

György és Zsigmond viszonya mégsem alakult úgy, ahogyan fel kellene tételezni. Györgynek minden oka megvolt rá, hogy irigykedjék Zsigmondra, és ott ártsen neki, ahol éri, de nem tett ilyesmit. Zsigmondból sem lett alattomos kis szörnyeteg. Rendkívül jó öröklött tulajdonságaik lehettek. Leperegtek róluk a neveltetésük hibái. Szinte érthetetlen, de nem alakult ki közöttük feszültség sem gyermekkorukban, sem később.

Nincs nyoma továbbá annak, hogy az apjuk fejedelemiségével járó nagy változás és maga a fejedelmi élet megviselte volna őket. Mai gondolkodással azt lehetne feltételezni, identitás-válságba kerültek, illetve ellenükre volt a méltósággal járó bezárt élet. Kiskamasz korukig a királyi Magyarország arisztokráciájához tartoztak, annak az életét élték. Egyeseknél előkelőbbnek tekintették őket, másoknál kevésbé, de ezek az eltérések csak viselkedésbeli, érintkezési nűánszokkal jártak. A gyermekek talán nem is érzékelték őket. Miért értesülne egy gyermek arról, hogy az ő anyját hívja-e meg valaki vagy az anyja kéret magához vendéget? Miért tudná, hol ülnek a szülei egy-egy terített asztalnál, de – még ha tudja is – miért tulajdonítana jelentőséget az ülésrendnek?

Kemény János díszfokosa,
XVII. század eleje
Magyar Nemzeti Múzeum,
Budapest, Ltsz:55.3225.

Erdélyi sodronying, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 76.9790.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 229. oldal

Az erdélyi fejedelem viszont társadalmilag toronymagasan állt Erdély urai felett. Ilyen helyzet következett egyrészt a közelmúlt történetéből, másrészt az éppen adott körülményekből. Mert a valamikor, nagyon régen volt erdélyi vajdák – a Rákóczi gyermekek anyai ősei, János és Lóránd vajda például – még a király által ki-nevezett tisztviselők voltak. A török magyarországi megjelenése következtében azonban Erdélyből fokozatosan a konstantinápolyi Portától függő, de önálló ország lett. Az uralkodóit az erdélyi országgyűlésen választották, és olyan személyiségeket választottak meg korábban, mint Báthory István, akiből Lengyelország királya lett. Vagy fejedelem volt a nagy Bethlen Gábor. Róla, miután hadjárata során magyar

Rákóczi-család címere

királlyá választották, Erdélyben élete végéig mint királyról beszéltek. A Rákóczi fiúk saját nagyapja két nagyhatalom szándékával szemben volt rövid ideig Erdély uralkodója.

Az éppen adott jelen pedig I. Rákóczi György fejedelemmé választásakor azt jelentette, hogy nála gazdagabb urat az erdélyiek nehezen találtak volna. Azok, akik még Rákóczinál is gazdagabbak voltak a királyságbeli arisztokráciában, nem kívántak erdélyi fejedelmek lenni. Legalábbis az 1630-as év zavaiban nem ítélték kívánatosnak az erdélyi fejedelem méltóságát. Aztán I. Rákóczi György mint uralkodó tovább gyarapította a vagyonát. Mire György és Zsigmond abba a korba jutott, hogy a környezet gesztusait tudatosan regisztrálja, az apjuk nemcsak fejedelem volt, hanem több uradalom és jobbágy felett rendelkezett, mint az összes erdélyi birtokos együttvéve.

A gyermekeket tehát fényévek választották el mindenkitől, akivel érintkeztek; ennek megfelelően kezelte őket a környezetük mélységes reverenciával. Ugyanakkor sajátosan zárt körülmények közé kerültek. A Rákóczi fiúkkal kortárs királyságbeli fiatal főurak külföldre jártak. Egyik a pápát látogatta meg, másik beiratkozott egy kicsit egyetemre. Aztán továbbmentek. Műkincseket csodáltak, idegen udvarok vagy szélesebb körök életmódjával ismerkedtek meg. Belekóstoltak szabados lehetőségekbe. A velencei farsangon gondoláztak, kurtizánokkal szórakoztak, vagy bordélyházba mentek. A két Rákóczi fiú ezekről a dolgoktól is fényévnnyi távolságra került azzal, hogy az apjukat fejedelemmé választották.

A gyulafehérvári egykori fejedelmi palota
Ma római katolikus érseki palota

Az egykori gyulafehérvári püspöki palotát a mindenkor erdélyi fejedelmek palotájuként használták. Mint fejedelemségük központja természetesen építették is. Így tett I. Rákóczi György is. A palotát körülölelő bástya töltésén függőkertet alakítottak ki Lorántffy Zsuzsanna számára. Gazdagon dekorált, zárt erkélyes helyiségsor is épült, miként az országgyűlést terme, a fejedelmi táblaülés terme is. Már II. Rákóczi György uralkodása idején készültek a díszkutak.

(TE)

Mit tehettek az erdélyi fejedelem fiai? Senki nem tudta. Nem volt a fejedelem fiai nevelésére kialakult szokás. I. Rákóczi György előtt egyetlen erdélyi fejedelem sem büszkélkedhetett fiúval. Báthory István maga annak idején járt egyetemre, de akkor még a legvadabb fantáziával sem sejthették, hogy egyszer majd fejedelem lesz belőle. Mint az uralkodó egyik unokaöccsét neveltette utódnak, és a nagyhagyományú gyulafehérvári kollégium helyett jóformán magániskolába, a tanítás céljával Erdélybe telepített jezsuiták házába járatta. Ott a kisfiú, Báthory Zsigmond helyi előkelők gyermekeivel együtt tanult, mert divatba jött a jezsuiták iskolája. Aztán Bethlen Gábor neveltette az egyik unokaöccsét utódlásra, ifjú Bethlen Istvánt. Istvánt otthoni tanulmányok után a heidelbergi református egyetemre írták be. A nagybátyja óriási kísérettel küldte.

Itt, az iskoláztatás körül nagyon el lehetett volna rontani valamit II. Rákóczi György és Zsigmond nevelésében. Ha Lorántffy Zsuzsanna és a férje bizonytalankodik, kapkod, nem tudja, kivel, mivel azonosuljon, esetleg nem tulajdonít a tanulásnak jelentőséget, könnyen félrevihették volna a fiúk életét. I. Rákóczi Györgyék azonban mint szülők talán gyermekeik iskoláztatásának megszervezésében teljesítették szülői kötelességeiket a legmagasabb színvonalon. Ők maguk a fejedelmi szereppel rendkívül könnyedén azonosultak. Megtalálták a fejedelmi gyermeknevelés megfelelő módját is.

A magyarázat lehet az, hogy ismerték a kor idevonatkozó elméleteit, mert ismerték őket. Lehet Báthory István példája, mert végül is azt módosították a saját igényeik szerint. Lehet a jó pszichológiai érzék, mert különösen Lorántffy Zsuzsannának nagyon jó lélektani ösztöne volt. Végül bizonyosan közre játszott az, hogy a harmincéves háborúban elpusztult a hesseni Herborn egyeteme, mert három tudós jött onnan Erdélybe.

Végeredményben a fejedelmi fiúkat nem küldték külföldre, hanem a külföldet hozták ide nekik. Ez Györgynek és Zsigmondnak lényegesen kevésbé volt élvezetes, mint ha szülői felügyelet nélkül, egyszerűen nagy kísérettel világ látni és – a saját szempontjaik szerint alighanem mellesleg – tanulni mehetek volna. Kiváló tanárok szerződtesénél többet azonban fejedelmi szülőktől abban az időben nem nagyon lehetett elvárni. Alsted, a veje, Bisterfeld és Piscator, a három Hessenből menekült professzor még Bethlen Gábor meghívására jött, majd I. Rákóczi György alatt maradtak. Az akkor legmodernebb tudományos elmélet, az enciklopédizmus képviselői voltak, vagyis azt vallották, hogy az emberi tudás teljessége összegyűjthető és rendszerezhető egy hatalmas enciklopédiában. A tudás rendszerbe szervezésének gondolatától objektív értelemben a modern tudományossághoz vezetett az út. Alstedék, a maguk korában, azt hitték, ha a rendszerezés sikerül, vége lehet a világnak. Addig is kapcsolatban álltak az egész akkor ismert tudományos világgal. Leveleztek, mindenki ismerte őket. Erdélyi tartózkodásuk megerősítette azt a kapcsolatrendszert, amellyel az itteni, egyetemet járt értelmiség már sokkal korábban hozzákötötte Erdélyt a nemzetközi tudományos információáramláshoz.

AZ KERESZTYENI

VĐVÓZITÓ HIT

NEK EGY NYOMBAN JARO

IGAZSAGAHOZ INTEZTETETT EKES RHYTH-
MUSU HYMNUSOKKAL, PROPHETAI LELEKTŐL
szereztetett szent Sóltárokkal, örvendetes notája Profakkal és több
fok nemb, születtett nyelvünkre fordított lelki Ditserekekkel
és észrendőtiszakai templumbeli kegyes Caremonialakkal
tökelltetesen meg töltetett öreg

GRADVAL

MELLY MIND AZ ELSŐ FORDITASBAN VAGT
újjonnan való szerezgetésben, semind peng az egy exemplárból máiban
való irattatásban esett fogyatkozásról szorgalmatosan megvizsgá-
latott, és sok hozzá kívántatott szűz szerezgetéssel meg öregbített.

KESERVI DAJKA JANOSNAK

ÉS

GILFJI KATONA ISTVANNAK

ERDELY ORSZAGABAN LEVŐ MAGYAR

Keresztyn Reformata Ecclesiáknak Püspökinek, és az GYULA-
FEIRVARINAK Lelki Páfztorinak, táradtfigos munkájok által.

Es előben az boldog emlékeztető Felfeges BETHLEN GA-
BOR Fejedlem Urunknak gondviseléséből, ez itt való FEIRVARI
Ecclesiából szőlőgalatra, kezzel nagy öreg bőrákkal le iratott.

S-moan immár Isteni kegyelméből, annak székiben ült kegyel-
mes Urunknak, RAKOCI GYÖRGY Fejedelmünknek, kereszttyé-
ni szorgalmatoskodásából, az Istennek dírsölégére, és az Christu-
nak az Magyar nemzetiségben levő Ecclesiáinak, közönse-
ges javukra, még az irottál is sokkal tellyesebben és
tisztabban ki nyomtatott.

GYULA FEIRVARATT

AZ IG. NEK MEG TESTESÁLESE UTAN
MDC XXXVI. ÉSZTENDŐREN.

Öreg Rákóczi György Graguáléja, Gyulafehérvár, 1636.

Marosvásárhelyi Kistemplom

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 222-224. oldal

Ilyen értelmiségiekre bízták Lorántffy Zsuzsannáék a fiaikat. A gyulafehérvári kollégium mellett szerveztek egy fejedelmi iskolának nevezett intézményt, ahol György és Zsigmond erdélyi előkelők fiaival együtt tanult. A szervezés ötletét külföldi példák mozgathatták, valamint a Báthory István féle megoldás. Az utóbbitól az volt a felszíni eltérés, hogy Lorántffy Zsuzsannáék nem bízták a véletlenre, divat lesz-e, vagy nem a fiaikkal együtt iskolába járni, hanem meghívták a kiszemelt fiúkat. Mélyebb különbség volt az iskola felekezeti hovatartozása. Jezsuiták működtek még Erdélyben, de – bár sokan igen elismerték a tanítási módszereiket – a református fejedelem fiait természetesen nem adták a kezük alá. A fejedelmi iskola éppen úgy szigorúan református lett, ahogyan a gyulafehérvári kollégium az volt; a Kollégiumhoz közel állt az épülete is.

A fiúkat főként Keresztúri Pál tanította, a kor legnagyobb pedagógus egyénisége Erdélyben. Szeretett tanítani. Ezért alakult a pályája olyan sajátosan, hogy bár több egyetemet is látogatott, járt Heidelbergbe, Oderafrankfurtba és Oxfordba, tanár maradt sokáig. Mások akkoriban rendszerint csak a lelkesység előszobájának tekintették a tanárságot. Keresztúri viszont addig ragaszkodott a tanításhoz, míg legmagasabbra emelkedett tanítványa, II. Rákóczi György – már fejedelemként – rá nem beszélte, hogy vállalja az udvari prédikátor hivatalát. Keresztúri bevonulása az udvarba jellemző volt. Mindig szigorúan ellenőrizte a tanítványait. Pedagógusi nagysága azonban nem ebből a vonásából adódott, hanem abból, hogy nemcsak a tanítás végeredményével törődött, hanem a tanulás folyamatával is. Úgy lehetne fogalmazni, felismerte az egyéni képességek szerepét az anyag elsajátításának a folyamatában, és gépies magolás helyett – más akkori tanároktól eltérően – értelmes okfejtést várt el a diákoktól. Keresztúri Pál törődését aztán a tanítványai ragaszkodással viszonyozták.

Lorántffy Zsuzsannáék Keresztúrinál jobb tanárt a fiaiknak nem igen találhattak volna. Jól választottak, és jó megoldás volt az is, hogy a külföldi professzorokat csak időnként, akkor sem elhamarkodottan vonták be a felnövekvő fiúk oktatásába. Így mintegy imitálták az egyetemi képzést. Voltak tudományos viták, disputációk, és volt színjáték. II. Rákóczi György tizenhat éves koráig vett részt a tanulásban. Rákóczi Zsigmondnál elhúzták egészen tizennyolcig. Akkor, 1640 tavaszán volt egy emlékezetes, nagy vizsgálja. Meghívtak rá előkelőket, meghívták a lengyel követet; látványos színjáték keretében búcsúztatták a fejedelmi iskolát és ünnepelték azt, hogy Zsigmond tanulmányai befejeződtek. Ezt az ünnepséget már Bisterfeld szervezte.

XVII. századi könyvdísz

CHRISTIANUS LACTENS,

Quem

Illustres & Magnifici Domini

DN. GEORGIUS

&

DN. SIGISMUNDUS

RAKOCI

Devotè juxta & feliciter, Deo gratiam suam largiente, & universis auditoribus applaudentibus, repræsentârunt, quando tyrocinium Christianismi sui deposuerunt, in solenni examine, quod 15. Augusti Anno 1637. Celsissimus Transylvaniæ Princeps præmitti voluit administrationi sacre Cœnæ, in quâ postidic hi duo Suae Celsitudinis filii fidem suam publicè primùm obsignârunt.

Præunte

PAULO B. KERESZTURI, Præceptore

Illustrissimus Dominus

Pál Kereszturi
Albæ-Julie

ALBÆ-JULIÆ

Typis Celsissimi Principis, Anno 1637.

Kereszturi Pál: Christianus Lactens. Gyulafehérvár, 1637.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 223. oldal

XVII. századi szobabelső a sárospataki várkastélyban

Lorántffy Zsuzsannának a fiúk felnőtté nyilvánításában nem sok szerepe volt. György apjától kapott kinevezést 1640-ben a váradi vár főkapitányságára, ami a fejedelemségben a legmagasabb tisztségnek számított, és I. Rákóczi György írt II. Rákóczi Györgynek apai intelmeket a kinevezés alkalmából. Ez volt a szokás. Apák a XVII. században szoktak a fiúknak intelmeket írni. Megszokott továbbá, hogy az apa arassa le a fiúk sikereit. A fejedelem adatta ki a vizsgák anyagát, ő írt büszke beszámolókat róluk. Zsigmond helyzetét viszont nem hivatalosan és nyilvánosan, de az anyja oldotta meg.

Megoldani azt a problémát kellett, hogy mit tegyen Zsigmond a tanulmányai lezárása után. Mert milyen szerepe van az erdélyi fejedelem fiatalabb fiának? Erre éppen úgy nem volt gyakorlat, ahogyan fejedelmi fiakat korábban soha nem neveltek Erdélyben. Erőskezű apja és a tettvágytól égő bátyja mellett Zsigmond semmi feladatot nem talált. Lorántffy Zsuzsannának mégis kézen fekvő ötlet jutott eszébe. Ott voltak a királyi Magyarországon fekvő birtokok. Eddig főleg a fejedelemasszony levelezett az ügyeikben. Ő járt időnként ezt, azt elintézni.

Most Lorántffy Zsuzsanna csendes szívóssággal Zsigmondot kezdte a királyságbeli ügyek felé terelni. Kisebbik fiát különböző feladatokkal folyton Patakra küldte. Volt elég intézendő dolog. És neki is kényelmesebb volt így. A fejedelemasszony utazásai mindig nagy feltűnést keltettek. A fejedelem ellenségei és barátai egyaránt politikai szándékokat gyanítottak vagy reméltek mögöttük. Zsigmond személye viszont sokkal kevésbé volt érdekes. Fiatalember, jön, megy. Semmi szokatlan nem volt benne. Zsigmond pedig, mint minden fiatalember, szívesen utazott. Nem volt különös célja. Intézte a rábízott sok, apró-cseprő feladatot. Senki nem gondolta, hogy nem is nagyon sok idő múlva fél Európa fogja figyelni, mit csinál Sárospatakon Rákóczi Zsigmond.

Református prédikátor

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Costume Bilder aus Siebenbürgen Ltsz: Oct. Germ. 198.6.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 217. oldal

VII. HENRIETTA ÉS COMENIUS

Lorántffy Zsuzsannát, magát közelről érintették a Zsigmond személye körül nagy nemzetközi figyelmet kiváltó események. A történet abból indult, hogy Rákóczi Zsigmond apja halálát követően, miután a bátyja erdélyi fejedelem lett, önállóan kezdett politizálni. Közben ragyogó házasságot kötött, amivel ide vonzotta a csehországi emigráció legnagyobb alakját, Comeniust. Végül meghalt, mielőtt nyugati szövetségesek és vezető magyar politikusok támogatásával tervezett akciójából a Habsburg-ház magyarországi uralma ellen bármit is megvalósíthatott volna.

A fejedelemasszony életében mindebből a házasság, kedvencének a boldogsága jelentett sokat. A történetírás itthon és külföldön egyaránt Comenius idejövetelét szokta kiemelni. Őt tekintik főszereplőnek, holott a főszereplő Zsigmond volt. A félreértést részint maga a tudós és politikus, Comenius okozta, aki öregen írt visszaemlékezésében azt állította, hogy Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond könyörgése hozta őt Sárospatakra. Másrészt azért értették félre a helyzetet, mert Zsigmondot, aki alig harmincévesen meghalt, kevés történész ismeri.

A kortársak többet tudtak Rákóczi Zsigmondról. Apja királyságbeli hadjáratának külföldi szövetséges részvevői elragadtatott hangú beszámolókat küldtek róla haza. Olyan nagy hírre emelkedett, hogy a harmincéves háborút lezáró béketárgyalásokon, a távoli Münsterben és Osnabrückben együtt ülő politikusok Rákóczi Zsigmondról és Krisztina királynőről pletykáltak. Egyesek úgy tudták, a svéd királynő Zsigmondhoz akar férjhez menni. A ragyogóan fiatal és nagyhatalmú Krisztina várható házassága, amiből aztán semmi nem lett, a kor legizgalmasabb társalgási és egyben politikai témái közé tartozott. Egy királynő szívbeli szándékainak óhatatlanul volt politikai vetülete, és Krisztinát nem akárkikkel hozták hírbe.

Rákóczi Zsigmond felesége aztán mégsem királynő, hanem egy király leánya lett. A kapcsolatot Bethlen Gábor anyósa hozta létre. Hozzá küldött megbízottat Zsigmond, hogy a nyugati szövetségesek iránti érdeklődés jeleként menyasszonyt kérjen tőle. A kérés voltaképpen próbálkozás volt. Fogadtatásából kiderülhetett, hogyan értékeli a nagy fejedelem egykori partnerei Rákóczi Zsigmond Habsburg-ellenes szándékait. És Rákóczi Zsigmondot jól fogadták. A harmincéves háború ugyan véget ért,

*'Loe, here an Exile! who to serue his God,
 Hath sharply tasted of proud Pashurs Red;
 Whose learning, Piety, & true worth, being knowne
 To all the world, makes all the world his owne.
 Are to be sold by Tho: Slater F. Q.*

Comenius Johannes Amos (1592-1670)

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Ltsz: App. M. 819.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 219. oldal

de nem lehetett tudni, hogyan alakulnak a viszonyok. Az erdélyi fejedelem öccse, aki kiváló képességeit már bizonyította, ráadásul IV. Habsburg Ferdinánd egyik országában, a királyi Magyarországon lakott, a jövő reményteljes szövetsége-se lehetett. Hosszas tárgyalások után Brandenburgban, a protestáns hatalmak egyik központjában, a protestánsok egyik vezető személyiségének, Frigyes Vilmos választófejedelemnek az egyetértésével úgy döntöttek, hogy legyen Zsigmond felesége Pfalzi Henrietta.

Habán víztartó, 1645.
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár, Ltsz: F. 80.

Henrietta a csehországi felkelés idején, 1619-ben II. Habsburg Ferdinánddal szemben királlyá választott Pfalzi Frigyes és Stuart Erzsébet angol hercegnő leánya volt. A felkelés leverése után Frigyes családjával együtt Hollandiába menekült, újabb Habsburg-ellenes vállalkozásokat tervezett. Különösen a Csehországból vallásuk miatt elűzött protestánsok vetettek bele nagy reményeket. Henrietta eljegyzése idején Frigyes már nem élt, de nagy létszámú családja tagjai valamilyen módon minden politikai kombinációba belekerültek, így Henriettának házasságok révén rokona volt maga Frigyes Vilmos, akit már a kortársai Nagy Választóként emlegettek, továbbá a nagyhatalommá emelkedett, dúsgazdag Hollandia élén álló Orániai Vilmos és Krisztina királynő mellett mindenki, aki a protestáns Európában számított. Henriettát is nyilvánvalóan politikai házasságra szánták. Elmúlt ugyanis már huszonhárom, amikor a sorsáról döntöttek, és a Brandenburg körüli hatalmak várható együttműködésének zálogaként Sárospatakra küldték.

A királyleány nehéz szívvel vállalta a feladatot. A házasságról szóló döntés idején éppen Bethlen Gábor rokonainál lakott. Az is izgalmas környezet volt, még inkább anyja hollandiai udvara, ahol felnőtt. A szellem és a politika találkozóhelyének tekintették. Descartes például, a kor legnagyobb tudósa Henrietta egyik nővérével, Erzsébettel élénk levelezést folytatott. A tudomány sok kiváló alakja megfordult Henrietta anyjának udvarában. És mentek oda vég nélkül politikusok, mert Frigyes özvegye, Stuart Erzsébet a forradalomban nem régen kivégzett király, I. Károly testvére volt. Erzsébet udvara nyüzsgött a csehországi Habsburg-ellenes és az angol royalista emigránsoktól, de az az elképesztő, hogy az özvegy királyné szellemes lényével, a csehországi királyság rövid, kalandos történetével elbűvölte a forradalom egyes híveit is. Henrietta attól félt, hogy a távoli Magyarországon unalom és provincializmus fogadja.

Sub Rosa terem, 1651.

Sárospatak, Rákóczi-vár

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 145. oldal

Féltek Rákócziék is. Elsősorban Lorántffy Zsuzsanna. Mert Zsigmondhoz eljutott ugyan a hír, hogy Henrietta nem hasonlított a róla küldött szép arcképhez, de őt főként az ügy politikai vonatkozása foglalkoztatta. Pontosan felmérte a menyasszony kijelölésével küldött szimbolikus üzenetet. Bethlen Gábor egykori szövetségesei befogadták. Nyilván úgy gondolta, ezek után nagy baj nem lehet. A fejedelemsasszony viszont, aki körülbelül sejtette, milyen környezetből érkezik Henrietta, aggódott. Sárospatak szép, ezt tudta. Tudta azonban azt is, hogy nem sok szórakozást nyújthat egy nagyvilági fiatal nőnek. Végül ott volt a nagy akadály: Henrietta beszélt angolul, németül és franciául, Lorántffy Zsuzsanna tudott magyarul, és talán megértette, ha latinul olvasott. Milyen nyelven fog az anyós érintkezni a menyével?

Ezek a gondok és örömek kavargtak Sárospatakon, amikor ott Comenius először megjelent. A tudós, akit a csehországi emigránsok egyik vezérének tekintettek, ismerte Henriettát. Amikor még élt Pfalzi Frigyes, többször meglátogatta a volt királyt. Aztán járt, utoljára 1642-ben, az özvegy királynénál is. Továbbá közvetítők révén folyamatos kapcsolatban volt vele. Jó néhány évig pedig Angliában, illetve Svédországban élt. Mindenütt ragyogóak voltak a politikai kapcsolatai, és mindenütt marasztották. Comenius azonban 1648-ban Lengyelországba költözött. Egy svéd nagyiparos fegyverszállító, Louis de Geer, akitől a cseh emigránsok és személyesen Comenius már régen nagy anyagi támogatást húztak, ott jelölte ki a lakóhelyét. De Geer mellesleg Krisztina királynő egyik tanácsadója volt, a kiváló politikus, Oxenstierna svéd kancellár barátja.

Ezeket a Pfalzi Frigyes családja, Krisztina királynő, de Geer, Oxenstierna féle szálakon messzire el lehetne kalandozni Comenius Rákóczi Zsigmondhoz vezető történetében. A lényeges azonban mindössze az, hogy a tudós politikus azért jött Sárospatakra, mert hallott Henrietta és Zsigmond készülődéséről házasságáról. Hivatalos magyarázként Magyarországon élő hitsorsosaira, a cseh és morva testvérgyülekezetek tagjaira hivatkozott. Comenius azt állította, őket látogatja, akiket 1624, a protestánsok csehországi kiűzetésének ideje után I. Rákóczi György királyságbeli birtokain telepített le. Messze földön híres iparosok voltak; agyagáruik, a saját nyelvükből vett szóval nevezett habán cserépedényeik és dísztárgyaik ma is kincsek számítnak. Akkor a habánok sajátosan zárt közösségekben éltek. Volt közöttük egy magát prófétának tekintő lelkész, Mikulás Drabik.

Magyar címer a Sub Rosa terem
kifestésében
Bővebben: 145. oldal

JOH. AMOS COMENII

ORBIS SEN- SUALIUM PICTUS TRILINGUIS.

Hoc est:

Omnium fundamentalium in mundo rerum, & in
vitâ actionum,

Pictura & Nomenclatura.

LATINA, GERMANICA & HUNGARICA,
Cum Tîculorum juxta atq; Vocabulorum
indice.

**Die sichtbare Welt
in dreyen Sprachen.**

Das ist:

Aller vornehmsten Welt-Dinge/ und Lebens-
Verrichtungen/

Vorbildung/ und/ Lateinische/ Deutsche/
und Ungarische Benamung.

Sampt einem Tittel- und Wörter-Register.

A' Láthato Világ
háromféle nyelven.

Minden derekassab ez világon lévő dolgoknak és
ez életben való cselekedeteknek

le-ábrázolása

és Deák, Német, és Magyar meg-nevezése,

A' fellyül való írásoknak és szóknak laytiro-
mával.

LEUTSCHOVIAE

Typis SAMUELIS BREWER. Anno Salutis 1685.

Comenius: Orbis Pictus. Lőcse, 1685.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára

Comenius Sárospatakon írt híres munkájának címlapja.

Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 219. oldal

Drabikról külön történetet kellene írni, mert kicsi, Trencsén megyei faluban élt ugyan, de látomásai, a látomások sorsa fél Európával kapcsolatba hozta őt. Comenius jóval később Amszterdamban több latinra fordított kiadást készített a víziók feljegyzéseiből. Az egész művelt világ tudomására hozták, hogy az isteni látomás egy időben a Rákóczi-család különböző tagjait szemelte ki a bűnt megtestesítő Habsburg-ház lerombolására és a cseheknek hazatérést nyújtó út megnyitására. A próféciaák fantasztikus következetességgel követik a magyarországi

politizálás alakulását. Körülbelül azt lehet megtudni belőlük, mit tudott egy isten háta mögötti faluban élő egyszerű ember a vezető politikusok terveiről. Sokat.

Comenius első magyarországi útja alkalmával tényleg találkozott Drabikkal, meglátogatta a testvérgyülekezetek tagjait. Kapcsolatot keresett, vagy egyszerűen kapcsolatot talált Klobusiczky Andrásához, Rákóczi udvari emberéhez, aki sok feladata között a testvérgyülekezetek ügyeit is intézte. Klobusiczky ajánlólevelével ment Comenius Sárospatakra. Lehetetlen nem látni az összefüggést: ahogy Rákóczi Zsigmond a nemzetközi politikában a Habsburg-ellenes oldalon jelentkezett, a politikai alakulások minden rezzenését figyelő Comenius érdeklődési körébe került. Zsigmond 1650 legelején küldött követeket Brandenburgba, Comenius az év tavaszán megjelent Sárospatakon. 1650 augusztusában hangzott el a hivatalos leánykérés, és októberben a cseh emigráns Sárospatakra költözött.

Hogy miért írt öregkori visszaemlékezésében Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond könyörgéséről? Néhány évtizeddel ezelőtt még azt lehetett gondolni, azért, mert utólag is titkolta Zsigmondhoz fűzött politikai reményeit. Ma már, miután a szóbeli történet módszerei és tanulságai kialakultak, az a magyarázat kívánczik ide, hogy idővel ő maga is elhitte a ránézve hízelgő verziót. A szóban előadott történetek legfőbb tanulsága ugyanis az, hogy az emberek – ha nem valóságos eseményeket mondanak el – rendszerint nem szándékosan ferdítenek, hanem rosszul emlékeznek, vagy ösztönösen megszépítik a múltjukat. Márpedig az írott visszaemlékezés és a szóbeli történet között nem sok különbség van. És Zsigmond tervezett vállalkozása, amit a halál megakasztott, utólag irreálisnak tűnhetett. Egyszerűbb volt egy politikai villanás emlegetése helyett azt gondolni, hogy a sárospataki kollégium megreformálása miatt könyörögve hívták a nagy tudóst Zsigmondék. Kollégium tényleg volt már 1651-ben régóta Sárospatakon. Csak Comeniust nem tekintették még olyan végtelenül nagy tudósnak, mint élete vége felé. Később híressé vált könyvei közül néhány éppen Patakon született.

Sátoraljaújhelyi kanna, részlet
Bővebben 100., 196. oldal.

77229
SCHOLA LVDVS.
^{seu}
ENCYCLOPÆ.
DIA VIVA.

^{h.}
JANVÆ LINGVA
RUM *praxis Comica.*

Res omnes Nomenclaturâ vestitas, & vestiendas;
Sensibus ad vivum præsentandi, artificium
exhibens amœnum.

Joh. Amos

Comenii.

PATAKINI,
Typis CÆLSS. PRINC. expressis Georgina
Reni. Anno, 1656.

Comenius: Schola Ludus. Sárospatak, 1656.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára
Részletesebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 219. oldal

Comenius 1650 tavaszi, futó látogatása meglepte Lorántffy Zsuzsannát. Váratlanul, mint „égi küldött” jött ide, írta neki barokkos túlzással.¹² Ez a fordulat már tényleg meghívó levélbe került bele. A futó látogatást követően ugyanis a fejedelemasszony meghívta Comeniust vezető tanárnak a kollégiumba. A tudós visszaírt. De Geer hozzájárulása nélkül nem mehet, mentegetődzött. Meg kell várnia, míg Svédországból megjön az engedély és hitsorsosainak előjárói is beleegyeznek a költözésbe. Ezt mind Lorántffy Zsuzsanna, mind Zsigmond – az előjáróknak és Comeniusnak szóló udvarias levelekben – tudomásul vette. A levelek ismertek, 1650. júliusi a dátumuk, és Comenius októberben már Patakon volt. Lengyelországi lakóhelye és Patak között jó esetben hat hét alatt fordultak meg a levelek, vagyis könyörgés nyilvánvalóan nem volt, nem fér bele a júliusi levelek és az októberi költözés közti időbe. Inkább az feltűnő, milyen hanyatt-homlok jött Comenius. Jött vele az egész család, felesége, gyermekei, veje, tanítványai, a könyvtára. Tavasz óta nem nagyon sokat habozhatott. Az óriási háztartás októberi költöztetése még akkor is nagy teljesítmény volt, ha a futó látogatás után azonnal elkezdték szervezni.

Henrietta a következő év júniusában érkezett. Kíséretével és holmijával együtt nyolc hintót és számtalan stráfkocsit foglalt el. Háromszáz ló húzta őket. A házassági szerződés szerint udvara németekből és angolokból állhatott. És a sok ember pontos nyelvi megoszlását nem közlik a feljegyzések, csak az derül ki, hogy férfi udvarmester, nő udvarmester, udvari prédikátor, orvos, titkár, két udvari ifjú, két apród és harminchárom, különböző státusú szolgáló személy szobaleányoktól a szakács segédeiig jött Rákóczi Zsigmond menyasszonyával. Vagyis Henrietta udvara negyvenkét tagot számlált. Nehéz elképzelni, hol helyezték el őket Patakon. Vagy hogyan oszlottak meg a feladatok? A német, esetleg angol szakács együtt dolgozott a konyhán Lorántffy Zsuzsanna szakácsával? Külön főztek Henriettának? Külön udvart rendeztek be neki? Vajon mit szóltak a patakiak, amikor a sok idegen, egyenruhás udvari személyzetet meglátták?

A legfontosabb ügy, az esküvő sem zajlott le nehézségek nélkül. Mert a szertartást Comenius végezte. Ennek Henrietta feltehetőleg örült. Medgyesi Pál, Lorántffy Zsuzsanna udvari papja viszont megsértődött, és aligha vették jó néven más magyar lelkészek sem. Arról, hogy Henrietta udvari papja hogyan reagált, nem tudunk. A fejedelemasszony bizonyosan nehéz helyzetben volt. A legsúlyosabb aggodalmai beteljesülését várhatta, amikor a méregdrága ruhába öltözött menyasszonyt elnézte.

Tulipánt ábrázoló oldal egy XVI. században megjelent könyvből
MNM Rákóczi Múzeuma,
Sárospatak, Ltsz: 2008.61.1.

Eredetileg gazdasági épületként, majd a Rákóczi birtokok prefektusa Debreczeni Tamás lakóhelyeként használták. 1651-ben Rákóczi Zsigmond esküvője alkalmából lakodalmás házzá alakították át. Ez lett a menyasszony, Pfalzi Henrietta udvartartásának szálláshelye.

Később az uradalmi számvevő hivatala, magtár. Az 1680-as években leégett. 1694-ben II. Rákóczi Ferenc és testvére Julianna a trinitáriusoknak adományozta. A francia eredetű trinitárius rend szerzetesei keresztény rabok kiváltására gyűjtöttek. A pataki rendház kialakítása a szabadságharc után történt. A szűk udvart körülölelő U alaprajzú épület déli szárnya lett templomuk. A másik két szárny földszintjén és emeletén volt a 13 szerzetesi cella és a közösségi terek. A tető gerincén kis harangocska emelkedett. A kolostor építkezés 1734-ben fejeződött be miként a bejárat kőkeretén olvasható évszám is bizonyítja. 1784-ben II. József rendjüket is feloszlatta, kolostoruk az uradalomé lett, két oltára a vártemplomba került, ma is ott látható. Az épületben uradalmi tisztviselők lakásait és magtárat rendeztek be. Az 1964-68 között helyreállított épületben alakították ki a Borostyán Hotelt és Éttermet. 2002-től a MNM Rákóczi Múzeuma kezelésében van, időszakos kiállítások helyszíne.

(TE)

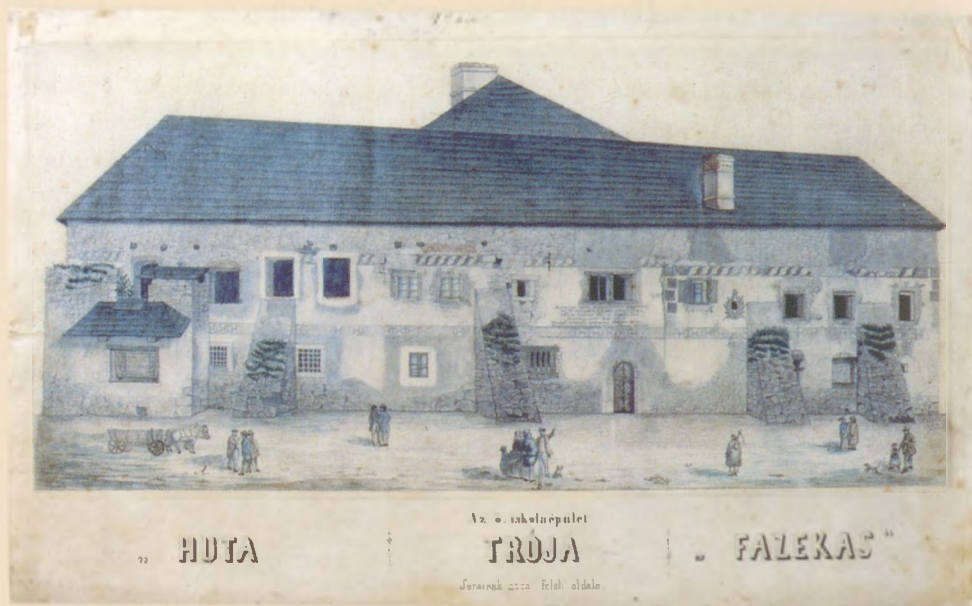
Lakodalmás palota, utóbb trinitárius kolostor
Rákóczi-vár, Sárospatak

Lakodalmás palota, utóbb trinitárius kolostor

Aztán megtörtént a csoda. Henrietta beleszeretett Zsigmondba. És – ami még ennél is váratlanabb volt – megszerette az anyósát. A fiatalasszony és Lorántffy Zsuzsanna együtt járt ki hintón Sárospatak környékére. A fejedelemasszony magyar ruhát ajándékozott a menyének. Henrietta úgy tett, mintha tetszenék neki, bár idegenkedett tőle. A távolból jött királykisasszony furcsállotta, hogy Magyarországon az urak ruhája nem különb a szolgálók ruházatánál. Mégis örült, mert az anyósát örülni látta. Megírta haza. Megírta továbbá azt is, hogy a férje tökéletes. Mivel azonban úgysem hinnék el, hogy létezik hibátlan ember, elárulja Zsigmond egyetlen hibáját. A hiba: „*Engem túlságosan szeret.*”¹³ A boldogság azonban nem tartott sokáig. Henrietta betegségbe esett, és pontosan három hónappal az esküvő után, 1651. szeptember 28-án meghalt. Akkor derült ki ország-világ előtt, mennyire szerette őt az anyósa. Lorántffy Zsuzsanna Henrietta holmiját hazaküldte, de kedvenc fia feleségét a fejedelemasszony Lorántffy Mihály sírjába, Sárospatakon temettette el.

Zsigmond életében ez után még néhány, fordultatos hónap következett. A királyságbeli politikusok vezető pártja megüzente neki, hogy hajlandó a Habsburg uralom elleni szándékait fegyverrel támogatni. És üzentek a nyugati szövetségesek. Egy magát műgyűjtőnek álcázó úr, Benedict Skytte, Krisztina királynő embere jött jelezni, hogy Henrietta halálával nem tekintik politikai értelemben megszakadtnak a kapcsolatokat. Valódi cselekvés azonban már nem alakulhatott ki. A magyar történelem egyik legvonzóbb alakja, Rákóczi Zsigmond 1652. február 4-én meghalt. Lorántffy Zsuzsanna a gyászról azonnal értesítette a királyságbeli párt akkori fejét, Zrínyi Miklóst.

A Sárospataki Református Kollégium régi épülete
 Szűcs István ceruzarajza, 1858-59 Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei
 Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 145. oldal

Comenius maradt. Most már nem politikai cél tartotta Patakon, hanem főként az, hogy át kellett rendeznie Zsigmond váratlan halála miatt bizonytalanná vált helyzetét. Ezen kívül a maradás mellett szólt a munkára alkalmas, nyugodt környezet. Továbbá a nyomda, aminek a felállítását régen tervezték, de Lorántffy Zsuzsanna valósította meg. 1652. május 1-én becsültetett fel hozzá egy házat udvarával és kertjével együtt a Kollégium szomszédságában. Szép, nagy ingatlan lehetett, mert a tanács 250 magyar forintra taksálta. Ennél magasabb összegért csak egy prédikátor vett ez idő tájt házat, azt is a belső városban.

A Kollégium melletti házba költözött a nyomdász, és oda került a nyomda. Zsigmond halálakor éppen Comenius egyik könyvén dolgozott. Mert a nagy tudós politikusként sem tagadta meg magát. Sárospatakon folyamatosan dolgozott. Írt két, műfaját tekintve intelemszerű munkát Rákóczi Zsigmondhoz arról, hogyan kellene a Habsburg-ház elpusztítására a fény társaságát megszerveznie. Ezeket titkos iratként kezelte, és sok későbbi tudósban azt a benyomást keltette velük, mintha neki kellett volna Zsigmondot Habsburg-ellenes vállalkozásra rábeszélnie. A tévedés tartósan befészkelte magát a Comeniusról szóló irodalomba. Tény viszont, hogy a tudós több pedagógiai művet alkotott és jelentetett meg Patakon.

Comenius egészen 1654-ig maradt Lorántffy Zsuzsanna környezetében. Magas javadalmazást kapott a fejedelemszszonytól saját személyére és hitsorsosainak. Bevonták a Kollégiumnak az ő érkezése idején már megkezdődött átszervezésébe. Részt vett a pataki gyülekezet életében is. Egyszer, amikor a templomi helyeken két asszony összeveszett, Comenius tett igazságot közöttük. Vagyis nem csinált mást, mint amit csinált volna, ha tényleg a Kollégium ügyében hívják Lorántffy Zsuzsannáék. Végül, ahogyan politikai céllal jött, új politikai remények jegyében távozott.

A Lorántffy-hímzőműhelyhez kötött gyakorló munkadarab a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeumában

Sátoraljaújhelyi fedeles kanna, XVII. század

Sátoraljaújhelyi Református Egyházközség

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 196. oldal

VIII. A REFORMÁTUS EGYHÁZ ÜGYE

Rákóczi Zsigmond halála idején a sárospataki gyülekezet felbolydult állapotban volt. Az események tetőpontjának az tekinthető, amikor 1652 húsvétján Lorántffy Zsuzsanna megvárta, míg Veréczi Ferenc prédikátori úrvacsoraosztáshoz szólítja a híveket, majd kiment a templomból. Szabályosan az ünnepi istentisztelet és az úrvacsoravétel összetartozott, és elsőként mintegy természetesen a fejedelemasszonynak kellett volna az úrasztalához járulnia. Távozása példátlan cselekedet volt. Ugyanakkor jól tükrözi Lorántffy Zsuzsanna és a református egyház viszonyát.

A helyzet lényegének megértéséhez az egyszerű hívek és az egyház kapcsolatát kell ismerni. Erről általános értelemben szólva igen sokféle vélemény van a történetírásban. Egyes felfogások szerint a kora újkori gyülekezet tagjai élénken részt vettek az egyház életében, mások szerint minden úgyszólván a fejük felett történt. Vagy van köztes álláspont: az emberek egy része igen, más része nem törődött a vallás dolgával, illetve a legszélsőségesebb: a hívek semmit nem tudtak egyházuk tanításairól ebben a korban, azaz az egyházak voltaképpen nem is léteztek. És nyilván minden álláspontnak vannak érvei. Ebben a konkrét ügyben érdemes azonban az általánosítástól eltekinteni. Mert Lorántffy Zsuzsannához Sárospatak példája kínálkozik, és itt bőven maradtak fenn tényyszerű adatok. Valamennyi arról tanúskodik, hogy azok az emberek, akiknek a véleménye vagy a cselekedetei az írásbeli rögzítésig eljutottak, tudatosan voltak egyháztagok.

A XVII. századi Patakon az emberek nem egyszerűen ültek a templomban és hallgatták a prédikációt, esetleg nem figyeltek oda, hanem véleményük volt arról, amit hallottak, véleményük volt a prédikátorról, arról is, hogy hogyan osztják nekik az úrvacsorát, kik szólhatnak bele a gyülekezet életébe, kik hívhatják a prédikátort, illetve kik dönthetnek úgy, hogy további szolgálatát nem kívánják. A sárospataki városkönyv, amibe nemcsak jogi ügyeket, adásvételi szerződéseket és hasonlókat jegyeztek be, hanem a gyülekezetet érintő eseményeket is, tele van a templomra, a prédikációra, a prédikátorokra, a gyülekezeti döntésekre vonatkozó tényekkel. A magisztrátus, azaz a főbíró és a tanács tagjai magukat tekintették a gyülekezet elöljáróságának, és a város magát tekintette a gyülekezetnek. Mint ahogyan – néhány személy kivételével – valóban református volt a lakosság Lorántffy Zsuzsanna idején már vagy száz esztendeje.

Tolcsvai fedeles kanna, 1637.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 195. oldal

Éppen 1650-ben indult egy nagyon jellegzetes, a hívek és az egyház kapcsolatát tükröző eseménysor. Akkor még csak nem régen volt Patakon Tolnai János tanár tudományos, valamint személyes ellentétben Verécsi Ferenc prédikátorral. Azt lehetne gondolni, a két egyházi férfiú viszánya hidegen hagyta a patakiakat, Nagy János mészáros azonban a legteljesebb odaadással vetette magát Tolnai János oldalán a küzdelembe. Úgy látszik, figyelték mások is, mert idők folyamán az egyház felsőbb fórumán történt feljelentéstől kocsmai verekedésig terje-

Fiókáit tápláló pelikán egy XVII. századi ábrázoláson

dően vettek részt patakiak az ellenfelek harcában. Egyszer egyesek állítólag balrával fenyegették Veréczit arra az esetre, ha nem változtat a prédikációkban hangoztatott nézetein. Máskor mások nem voltak hajlandók Tolnai Jánost mint városi prédikátort túrni, mert nem értettek egyet a teológiai felfogásával. Valószínűleg megint mások nem vettek úrvacsorát Verécsi kezéből. Jóval ezek után az események után, az 1660-as években nem kevés pataki Ardóra járt templomba. A pataki prédikátor ugyanis szerintük méltánytalanul szidta őket a szószékből.

Lorántffy Zsuzsanna ugyanilyen módon volt egyháztag. Figyelt, véleményt nyilvánított, részt vett az egyház életében. Nagyon magas társadalmi állása ellenére sem volt kívülálló. Ezt azért érdemes megfigyelni, mert másként viselkedett az egyház ügyében, mint azok, akik pedig közel álltak hozzá, a férje és a fia, Zsigmond. Ők nem azonos módszerrel ugyan, de lényegében egyformán, a hatalom pozíciójából, a fegyver erejével küzdöttek az egyházért, illetve a protestáns vallásszabadságért. Rákóczi Zsigmond Habsburg-ellenes terve közvetve szolgálta ezt a célt. A fejedelemszöny fiatalabb fiának az volt a felfogása, hogy a vallásszabadsággal a nemzeti királyság visszaállítása után kell foglalkozni. Miután „*az ausztriai iugumot*”, vagyis az idegen uralom igáját a Habsburgok országai lerázzák magukról, azt tehetjük a vallás ügyével, amit akarunk, írta bátyjának, a fejedelemnek.¹⁴ Az előző fejedelem, Lorántffy Zsuzsanna férje, I. Rákóczi György viszont annak idején a vallásszabadság biztosításának jelszavával harcolt a királyi Magyarországon. Nála a nemzeti királyság volt a közvetett cél.

Putnoky Klára és férje, Szemere László címerével díszített tányér, 1664.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: App. Jank. 193.

Részben aranyozott ezüst tányér. Nyolcszögletű peremén erőteljesen domborított, naturalisztikus virágkoszorúk. Öblének kissé kiemelkedő, kör alakú közepén címer: kettéosztott pajzsban leveles ág és nyíllal átfúrt láb. Putnoky Klára címerében szembeötlően visszaköszön a Ráthold nemzetség címerképe. A tányér körirata: SZEMERE LÁSZLÓ PUTNOKY KLÁRA 1664.

Mérete: 23,3 cm.

(TE)

A kegyúr szerepét Lorántffy Zsuzsanna hagyományos módon értelmezte. Helyesebben fogalmazva, a jó kegyurak cselekedeteit hajtotta végre. Rossz, a birtokain élő gyülekezeteket és templomokat elhanyagoló kegyurakról az akkoriak sokat tudtak beszélni. Lorántffy Zsuzsanna korában mind a királyságbeli országgyűléseken, mind az erdélyiekén – eltérő okokból – ez volt az egyik fő téma. Sőt, nem pusztán az elhanyagolás eseteit tárgyalták, hanem a földesúr felekezetétől eltérő gyülekezetek elleni támadások szaporodtak el mind jobban. A fejedelemasszony élete a főúri katolizálás korszakára esett. A sors abszurd alakulása, hogy míg ő a református egyház legtevékenyebb támogatói közé tartozott, az áttérési hullámot gyakorlatilag az egyik menyegyzárta le. Ez a meny, Báthory Zsófia vitte magával a katolicizmusba a fiát, Rákóczi Ferencet is. így lett a Rákócziak generációkon át református ága katolikus.

ALBERTVS MOINAR SZENCZIEN SIS UNGARVS S.S. THEOESTVD: REGNI XXX. ✠

Archidux Mihi Sanctorum Vita, Salus, Sors!
 Te, Sis Sancta Tris, Sors Mea, Vita, Sains. AA.
 Hinc in te Ve, Rhen Vapores, nubilans, Rom. 3. 10. 31
 Calvini Riederia Iacobina elucens

VIII. A REFORMÁTUS EGYHÁZ ÜGYE

Az Isten báránya ábrázolása a Lorántffy Zsuzsanna által hímzett úrasztali terítón, 1650.
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1882.2.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 211. oldal

Lorántffy Zsuzsanna kegyúr volt, hatalmas uraság, nő volta mégis ebben a feladat-
körben nyilvánult meg a legélesebben. Mert a legtöbb ajándék, amit gyülekezeteknek
adott, női munkával készült hímzés volt, úrasztali terítő, a kehelyre vagy az úrvacsorai
kenyérhez való tányérra szánt kendő. Kevés maradt meg belőlük, pedig nagyon sok
készülhetett. Kolozsvárott, a Farkas utcai híres templom leltára szerint csak az ottani
gyülekezetnek többet is adományozott. És ugyanott sikerült egy nagyon szép úrasz-
tali terítőt restaurálni. Bonyolult hímzését, csipkéjét, egész, szabályos darabokból
összeállított valóságát a hagyomány szerint maga Lorántffy Zsuzsanna készítette. A
feltevés nem lehetetlen. Akármennyi üggyel kellett is a fejedelemsasszonynak törődnie,
olyan jellegzetes, az ő korában minden nő által gyakorolt foglalatosság, mint a hímzés,
varrás nyilván nem maradt ki az életéből. A nők társas időtöltésének legáltalánosabb
formája a varrogatás, hímzés bizonyosan dívott az udvarában. Ez munka is volt, nem
is, közben lehetett beszélgetni, és arra gondolni, akinek az egyes darabok készülnek.
Mert az akkori emberek még hittek a tárgyak bűvös erejében. A földi szerelem jelképe
a keszkenő volt; azt adott a menyasszony a vőlegénynek. Lorántffy Zsuzsanna egyszer
húszévi házasság után küldött keszkenőt a férjének. *„Az kis keszkenőt is édesem, meghozta
Belléni uram, melyet kedvesen vöttünk”* köszönte meg a fejedelem.¹⁵

A hímzések ilyen, szimbolikus értelmű használata vezet arra a következtetésre, hogy a
gyülekezeteknek ajándékozott sok úrasztali terítő és kendő a templomokban Lorántffy
Zsuzsanna személyét, személyes vallásosságát jelképezte. Emellett, ugyancsak a személyes
érintettség jeleként adományozott úrasztali edényeket, és segített templomok építésé-
ben vagy helyreállításában. Az egyháziaknak járó jövedelmeket Lorántffy Zsuzsanna
mintegy természetesen tartotta számon és fizette ki.

Ezek az utóbbiak már nem voltak kifejezetten nőktől várt vagy nőkre szabott tevé-
kenységek. Éppen olyan kevésbé tekinthetőek nőiesnek, mint az iskolaügy támogatása,
ami az akkori kegyurak működésének külön fejezete. Nagyon nehéz elképzelni olyan
XVII. századi kegyurat, akinek a falvaiban iskola ne lett volna. A méretek voltak kü-
lönbözőek. Egyik, másik helyen a tanító a neki kijelölt ház egyik szobájában tanította
a gyermekeket, de a legtöbb település külön iskolaépületet tartott fenn, sokszor több
osztályteremmel. És az egyházi előjárók egyházlátogatási jegyzőkönyveiből az derül
ki, hogy sokszor egyébként jelentéktelen településeken tanított akár több tanár is. Más
forrás viszont nem nagyon van róluk. Könnyebb egy-egy falusi iskolából egyetemre
került sok magyarországi fiataalt a külföldi egyetemek gondosan kiadott névsoraiban,
mint hazai feljegyzésekben megtalálni.

A négy evangélista ábrázolása a Lorántffy Zsuzsanna által hímzett úrasztali terítőn, 1650.
 Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1882.2.
 Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 211. oldal

A sárospataki kollégium tehát, ahol Lorántffy Zsuzsanna az iskolafenntartói tevékenységét elkezdte, nem néhány magyarországi iskola közül emelkedett ki toronymagasan, hanem sűrű iskolahálózat egyik szilárd elemét alkotta. A reformátusoknál Pápa, Debrecen, Várad, Kolozsvár, Gyulafehérvár iskolái voltak hasonlóak Lorántffy Zsuzsanna idejében. Ő mint magánföldesúr és mint a fejedelem felesége egyaránt ellátta részint maga, részint férjével együtt a rá tartozó iskolák patrónusának a feladatát. Ez akkor olyan természetes volt Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György helyzetében, mint a lélegzetvétel. Az iskolákat nem lehetett elhanyagolni, a külföldre vágyó tanulókat nem lehetett nem támogatni.

Itt azonban két nagyon fontos tény hangsúlyozni kell. Az egyik az, hogy Rákóczi György élete jelentős részében mint erdélyi fejedelem tevékenykedett, és ilyen minőségében uralkodóként látta el a kultúra támogatójának az ő szemében és más erdélyi fejedelmek számára is természetes feladatát. Ezzel valamennyien élesen különböztek a királyi országrész uralkodóitól, a Habsburg-házból származó királyoktól, akik nemcsak nem vették magukra Magyarországon ezt a kötelezettséget, de még halvány kapcsolatba sem kerültek a magyar vagy a magyarországi műveltséggel. Ami tehát egy erdélyi fejedelemnél annyira köztudott és magától értetődő, hogy említése felesleges szószaporításnak hat, arról a magyar királyok esetében cselekedeteik hiányában nem lehetne írni.

A másik hangsúlyozandó tény a kegyurasággal kapcsolatban Lorántffy Zsuzsannára vonatkozik. Őt, mint fejedelemasszonyt ebben a tevékenységében senki mással nem lehet összehasonlítani. A Habsburg királyok feleségei olyan távol álltak a magyarországi kultúrától, mintha más bolygón éltek volna. Sem jó, sem rossz nem származott tőlük; a Habsburgok dinasztájában a királynék nemcsak Magyarországon, máshol sem szoktak az alattvalók ügyeivel törődni. És az erdélyi fejedelemasszonyok? Lorántffy Zsuzsanna előtt két fejedelemasszony vehetett volna részt férje oldalán az uralkodás feladatában, Bethlen Gábor első és második felesége. Más fejedelem-feleségeknek túlságosan rövid időt szabott a történelem, és több fejedelem házastárs nélkül uralkodott.

Kántor vagy falusi iskolamester
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Costume Bilder aus Siebenbürgen
Ltsz: Oct. Germ. 198.

Lorántffy Zsuzsanna által hímzett úrasztali terítő, 1650.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1882.2.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 211. oldal

Bethlen két felesége, Károlyi Zsuzsanna és Brandenburgi Katalin azonban éppen nem a részvételre adott példát. Károlyi Zsuzsanna élvezte a fejedelemség külsőségeit. Időnként, nyugati királynékhoz hasonlóan, végigvonult férje országán. Szellemi kapcsolatot azonban nem alakított ki sem egyháza képviselőivel, sem más értelmiségiekkel. Nagyon jellemző, hogy egyetlen neki ajánlott könyvet sem ismerünk. A műveltség szélesebb értelmében pedig minden jel szerint közömbös volt. Brandenburgi Katalin ezzel szemben életet, mozgást vitt a gyulafehérvári udvarba. Férje uralkodói teendői azonban hidegen hagyták. Nem lett belőle igazi fejedelemasszony. Igaz, Zsuzsanna és Katalin semlegessége mögött ott volt talán az is, hogy Bethlen Gábor nem igényelte a részvételüket. A nagy fejedelem magának való emberként élt. Gondjait, de örömeit sem igen osztotta meg senkivel.

Lorántffy Zsuzsanna tehát példa nélkül lett társa férjének a fejedelemségben. Példát azonban aligha keresett. Nem lett volna rá jellemző, ha másoktól vár eligazítást. Azért lett jóformán társuralkodó Erdélyben, mert ez a szerep adódott a férjéhez fűződő kapcsolatából, és ez következett mindkettőjük lényéből. Különböző módon, de mind Rákóczi, mind Lorántffy Zsuzsanna élénk érdeklődéssel nézte a világot. Semmi nem hagyta őket közönyösen. Különösen nem voltak közönyösek egymás tettei ügyében. Ha egyszer I. Rákóczi György fejedelem lett, Lorántffy Zsuzsanna természetesnek tekintette, hogy ő maga viszont minden téren tájékozott és tevékeny fejedelemasszony legyen.

Legsajátosabb tettét a művelődésügyben mégis már özvegyen hajtotta végre: 1657-ben intézkedett a Fogaras-földi román tannyelvű iskoláról és ugyanott a gyülekezetekről, illetve a papokról. Úgy írta, hozott bizonyos rendelkezéseket, amelyek *„sem az köz igazsággal, sem ország törvényével semmiben nem ellenkeznek, az Isten dicsőségére pedig és az oláh nemzetnek épületekre igen szükségesnek látszanak”*.¹⁶ A rendelkezések lényege az volt, hogy az akkori nyelven oláhnak nevezett románok lakta fogarasi uradalomban rendszeres egyházlátogatások legyenek. Nincs benne a szövegben, de köztudott: az egyházlátogatás, vagyis az egyházi előjárók rendszeres gyülekezeti vizitációja minden felekezetenél általános gyakorlat volt. A fejedelemasszony a fogarasi román iskola vezetőit bízta meg vele. Menjenek és tájékozódjanak a papok képzettségi állapotáról, arról, van-e énekeskönyv és katekizmus a templomokban. Mindenek előtt arról, hogy *„az ifjú rendet mindkét nemből mint tanítják, oktatják oláh nyelven”* a vallásos élethez szükséges tudnivalókra. Majd még egyszer hangsúlyozza: *„a fiú és leánygyermek”* egyaránt járjanak templomba és részesüljenek románul hitoktatásban.

FAGRASÍ OLÁ SCHOLA

és Fagarasföldi olá Papokról való rendelkezések, mellyel nem egyé-
bert hanem csak pro memoria protoco-áltattak, kulomben as idők és as
Fo Directio valasztása, eseten a mi ecclesiae hasznát és vért.

Mi LORANTEI SUSANNA

Nekem Meltóragoz idősülte Rátori Györgynek Istén Körméből
Frdely országarat Fejedelménél, Magyar Ország részének Urak
és a Kézelyek Gyámjának É meg maradtok Övégye. Adogya
tudásokra mindenek, valaki nek illik és fevelim nek rendi
neveset kerint pe meg, Telut és György György Monostori Kemény
F. C. M. Fagarasi Fő Papokról nyomatott, jövendőben kéendő
Rafectusmél mostani és jövendőben sine intermissione lonsi
tudando Válla roztatni, fo udvarbírámt, Portolá birtok Fga
notnak és eden megint Fagarasföldi mind rendelkezéi Fagarasföldi
Bojervöl Protapokról és olá Papokról mostani és egy per mind
jövendőbeli nek is. Hogy véren e hímében melly nagy fo
bívalétegyen való olá Vállának, a tudatlan és tanulni
nem a harv olá Papok és Fagarasfölden as olá nép vala sa-
ganak. Betűleki ahoz ezo Polgarmal tanatoc tartan
bizonys Visitatortat rendelkezéi nek tödszében ki jaxjanak
amár bizonyos Idejében. Kik minemü Törvényekhez tartas
magolat as így követkedéi.

FAGRASÍ FÖLDEI OLÁ PAPOKNAK VISITATÓISÁRRI

1. A Fagarasföldi olá Papokról Visitatort a lak legyenek, a kik
a Fagarasi Olá Scholában, a Fő Fagarasi Anchozjárakból
2. Visitatortoknál Ideje Esztendő leg alább legyen leírja, a mi let leg
alkalmatosadón É ideli É letmi.

as. T. Válla

Lorántffy Zsuzsanna Fogaras-földi rendelkezéseivel kapcsolatban éppen csak megemlítendő az a vita, hogy a reformáció terjesztése, illetve a protestáns egyházszervezetek kialakítása Erdélyben az egyébként görög keleti románok között, ami egyes román történészek szerint erőszakkal történt, mások áttérítésnek látják, ártott-e a románoknak. Szándékában bizonyosan nem irányult a románság ellen. Nem irányult ellene, mert a román anyanyelv megerősödésével járt. Erdélyben előbb adtak ki román könyvet, mint akármelyik román vajdaságban. És a XVI. századi Erdély alighanem legszebb nyomtatványa az 1561-ben megjelent román nyelvű *Négy Evangélium*. Lorántffy Zsuzsanna idején az erdélyi román protestáns egyházszervezetek már régen működtek; a Fogaras-földi reformátusok gyülekezetei is. És mintegy természetesen anyanyelvükön, románul gyakorolták a vallásukat.

A fejedelemszony intézkedésének különlegessége abban van, hogy az oktatásba bevonta a leányokat. Mai szemmel nézve talán az lett volna a nagy cselekedet, ha az iskolába járást teszi nekik kötelezővé. A XVII. század azonban a kötelező iskoláztatást Európában sehol nem ismerte. A fiúk a legtöbb helyen jártak iskolába, mert az volt a szokás. Talán az egyházi hatóságok is szorgalmazták. Leányok iskolába járatása azonban – nyugaton kevésbé, a Magyarország körüli térségben inkább – ritkaságnak számított. A ritkaság arányát egyelőre nem tudjuk felmérni, mert nincsenek hozzá megfelelő források. Elvértve derül ki valakiről ebben a korban, hogy iskolába jár, és alig van adat arról, hogy kik járnak iskolába. Mivel egyetlen egy kora újkori kisiskola névsorát sem ismerjük, a tanulók összetételéről bármit fel lehet tételezni. A hagyományos feltételezés szerint Magyarországon legfeljebb fiúk jártak iskolába.

Nagyon véletlenül előkerült, de világos adatok vannak azonban leányok iskolalátogatásáról. Így például egy katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a pozsonyi evangélikus iskolába jártak leányok, és egy boszorkányper jegyzőkönyve említ iskolás leányokat, valamint tanítónőt az Ugocsa megyei Halmin. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvbe azért kerültek az iskolába járó leányok, mert a katolikus iskolát a városnak kellett fenntartania, míg az evangélikust „a fiúk és leányok szülei” tartották el, illetve a rektor abból élt, amit „a fiúk és leányok összehordanak.”¹⁷ Ha nem zavarta volna a katolikus vizitátort az evangélikusoknak a katolikusokénál nyilvánvalóan nagyobb buzgalma, nem fogalmaz ilyen részletesen. Vagyis ez az adat leányok iskolába járásáról soha nem kerül papírra. A boszorkányper jegyzőkönyve pedig azért adja meg két, latinul „*virgines schola-res*”-nek nevezett tizenkét éves iskolás leány nevét, mert tanúnak idézték őket, és azért szerepel benne egy tanítónő – „*tanító asszony*” a forrás szövegében – mert az egyik tanú szövevényes előadása során beszélt róla.¹⁸ Ha történetesen más tanúkat hívnak a perhez, soha nem tudjuk meg, hogy Halmin tanítónő tanított leányokat. Leányok iskolázásáról a kor legkülönbözőbb forrásaiban akárhány adat lappanghat.

AVXILIO PRIMOGENTI SVBSID.O EXTE:
NSO ILLVSTRIS.MORVM DOMINI DOMINI GEORGII
RAKOCZI DEI GRATIA PRINCIPIS TRAN~
SILVANIÆ Etc. ET DOMINÆ DOMINÆ
SVSANNÆ LORANTFFI PRINCIPISSÆ
Cum iidem duobus filiis Georgio et ju-
niore SIGismundo Rakoczi foeliciter re-
gnaret.

Omnis quis invocaverit nomen domini salvus erit.

Joel cap.2.

IOHANES MENSARIVS

I 6 4 Z

A magyarfűlpösi református templom rekonstruált fakazettája, Gaál János munkája, 2003.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 207. oldal

Az általános, mindenkire érvényes nőnevelés Lorántffy Zsuzsanna idején azonban bizonyosan csak az első fázisát élte. A parasztság leányainál hitoktatás formájában éppen akkortájt kezdett elterjedni. Saját felekezetük kátéját, a miatyánkot és hasonló, a vallásgyakorlatban nélkülözhetetlen tudnivalókat tanítottak nekik. Ez a tanítás alapvetően egyházi célzatú volt, de nehéz a világi értelemben vett civilizációs hatását nem felismerni. A gyermekeknek meg kellett szokniuk, hogy bizonyos, meghatározott időpontban elmenjenek valahová otthonról, a szüleik közvetítése nélkül érintkezzenek olyan tekintélyes személyekkel, mint a pap vagy a tanító, a tanítás helyén nyugodtan üljenek viszonylag sokáig, és – főleg – válaszoljanak, ha kérdezik őket. Nagyjából ugyanezt kell megtanulniuk ma is az iskolába kerülő gyermekeknek. Mindent összevetve: hatalmas előrelépés volt

a korábbiakhoz képest, amikor a társadalom minden rétegének fiai mellett a leányok is átmentek ezen az elemi civilizációs fegyelmezésen.

Lorántffy Zsuzsanna Fogaras-földi iratának ünnepélyes hangnemén érzékelhető, hogy tudja, fontos ügyben intézkedik. A világi hatóság, márpedig a fejedelemszökevény az volt, nem szokott ilyen mélyen, a gyermekek oktatása színvonaláig belenyúlni az egyházak életébe. Az ő világi kortársai – ha jó kegyurak vagy uralkodók voltak – alapítottak iskolákat, támogatták a tanárokat, segítették diákok hazai és külföldi iskolázását, de az ügynek azzal a felével, hogy kik tanulnak, mennyien vesznek részt az oktatásban, nem foglalkoztak. Nem az ő feladatuk volt a gyermekek tanulásra készítése. Az oktatás körüli feladatoknak az a fele az egyházra hárult. Az egyházak képviselőitől várták el azt saját előjáróik, hogy a vallástanítást megszervezzék és gyakorolják. Csak sokkal később, a felvilágosodás korában került a világi hatóság feladatai közé az oktatás ellenőrzése, szervezése. Akkor már világi iskolázásról volt szó; egy későbbi kor követelményeiről.

Fogarasvidéki román asszony
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Costume Bilder aus Siebenbürgen
Ltsz: Oct. Germ. 198.

MOSES ES AZ PROPHETAK,

az az:

AZ IGAZ KERESZTYENI
vallásnak negyven öt ágazatinak
szent írásbéli győzhetetlen bizonygh-
tésele.

Melleyek nagy részént

AZ FEJEDELMI MELTÓSAGGAL

tündöklő Erdélyi Fejedelem Aszfzonytul

LORANTFFI SÜSANNATUL má-

soknak jó példa adásával, az szent írásnak gyakor

olvasása között ki szedegettettenek, és az után

megh bővítettvén, az idvelégre olajrozokhoz

való buzgóságbol közönségeslé tétet-

tenek.

Christi auct. de infamino. Al. DEBRECEN. REF. FOISKOL.

Luk. 16. 29.

KÖNYVTÁRA

Vagyon Moselek és Prophetájok, hal-
gassák azokat.

FEJERVARATT 1641. é. szentenc. öben.

Lorántffy Zsuzsanna könyvének a *Moses es az Prophetak*-nak a címlapja, Gyulafehérvár, 1641.
Tiszántúli Református Kollégium Könyvtára, Debrecen, RMK I. 716.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 225. oldal

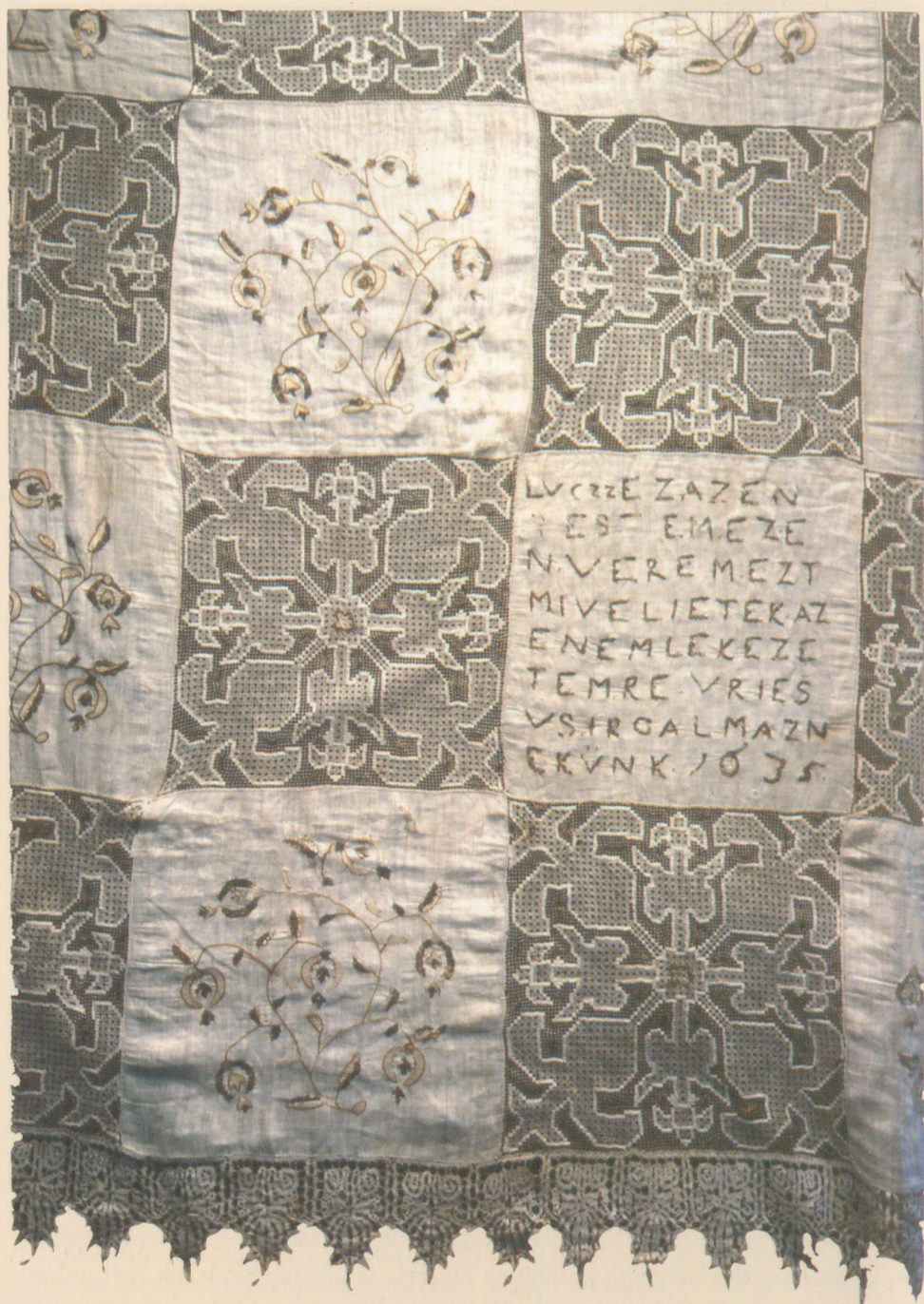
A fejedelemasszony idején a népoktatás még a vallásgyakorlathoz nélkülözhetetlen alapismeretek mindenkire kiterjedő tanítását jelentette. A nagy cél az volt, hogy a legel-dugottabb falvak lakói is személyválogatás nélkül, a fiúkra és a leányokra egyaránt kiterjedően jussanak hozzá. Erről Erdélyben a magyar és a szász egyházi előjárók többé, kevésbé gondoskodtak. A románok ellátottságával azonban Lorántffy Zsuzsanna nem volt elégedett. És intézkedett. Vonják be a román gyermekeket is az általános oktatásba. Azzal, hogy az ügy az egyházakra tartozott, a fejedelemasszony nem törődött. Sok mindenben nem kötötte magát szokásokhoz. Nem kötötte magát a szokáshoz a román gyermekek hitoktatása ügyében sem. Ezt lehet úgy értékelni, hogy Lorántffy Zsuzsanna túllépett saját kora normáin; felfogásával előtte járt más kortárs világi hatóságoknak. És lehet úgy látni, mint egy erős akaratú asszony öntörvényű cselekedetét.

Ez a motívum, az erős akarat és a szokások semmibe vétele Lorántffy Zsuzsanna élete elbeszélésében minduntalan előkerül. Előkerül akkor is, amikor mint egyszerű egyháztagot kell bemutatni. Itt a történet azzal kezdődik, hogy a fejedelemasszony szinte érthetetlenül erősen intellektuális beállítottságú volt. Azért szinte érthetetlenül, mert gyermekkorában az alapismereteken túlmenő képzést valószínűleg ő maga sem kapott. Magasabb iskolába természetesen éppen úgy nem járt, ahogyan előkelő leányokat az ő korában egyetlen családból sem küldtek el otthonról tanulni. Apja udvarában lehetett tanítója, akinek a személyét azonban nem ismerjük. Aztán bizonyosan sokat olvasott, mert felnőttként feltűnően érdekelték a szellem dolgai. Szívesen folytatott teológiai vitákat akár a saját felekezetén lévő, református prédikátorokkal, akár katolikusokkal. Nem egyszer kora hajnalig folytak az asztalánál tudós beszélgetések.

Aztán írt Lorántffy Zsuzsanna két teológiai tárgyú könyvet is. Az egyik, *A Szentlélek származásáról* valószínűleg nem jelent meg, példánya nem maradt fenn. A másik viszont, a *Mózes és a próféták* 1641-ben országos botrányt kavart. A fejedelemasszony műve őszintén szólva nem volt különösen eredeti, de úgy látszik, a sok férfi tudóst felbosszantotta a szellemi vadászterületükre behatolt asszony. Ahelyett, hogy szabályosan vitatkoztak volna vele, egy katolikus teológus mocskos hangú röpiratot írt a fejedelemasszony személye ellen.

Fedeles ónkanna kutyafejű tatár ábrázolással
Sárospataki Református Kollégium Tudomá-
nyos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: 1961.26.

Nagyvárad-olaszi Lorántffy-terítő, 1635.

Nagyvárad-olaszi Református Egyház

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 203-205. oldal

A könyv által kiváltott reakció jól mutatja, milyen elképesztő volt Lorántffy Zsuzsanna korában nő mint a teológia iránt aktívan érdeklődő személy. És valószínűleg már a kortársakat is elképesztette az, ami a mából nézve a fejedelemasszony legsajátságosabb cselekedetének látszik. Az egyházat megosztó teológiai és egyházszervezési vitákban a radikálisok oldalára állt. Ezt a radikális oldalt képviselte Tolnai János, aki mellett a pataki mészáros, Nagy János baltával verekedett. A mészárost ezen a helyen azért kell újból megemlíteni, hogy kellő hangsúlyt kapjon az a tény, miszerint a szóban forgó teológiai vita nem ezoterikus, hanem a gyülekezetek legmélyéig ható nézeteltérés volt.

A nézeteltérést Angliában tanult református értelmiségiek hozták haza. A lényege a reformáció egyik alapítelégéig ment vissza, addig, hogy Isten előtt valamennyien egyenlők vagyunk. Az egyenlőségből az egyház tisztaságát valló, puritánusnak nevezett irányzat képviselői szerint egyrészt az egyházi hierarchia tagadása következett, másrészt a hívek részvétele az egyházkormányzatban és a tanítások megítélésében. Gyakorlatilag az, hogy a lelkészek nem tartoznak engedelmességgel az előjáróknak, vagyis egyházi előjárókra nincs szükség, illetve a gyülekezet tagjaiból választott testület, a presbitérium illetékes lelkészek állítására éppen úgy, mint minden egyházi ügy intézésére.

Magyarországon a puritanizmus 1639-ben, Tolnai Dali János vezetésével, több lelkésznek tanult fiatal értelmiségi személyében jelent meg. Akkor már az angliai puritánusok egy része az üldöztetés elől emigrált Amerikába, mások nagy hivatalos ellenállással szemben tartották magukat. De azt mindenképpen tudni lehetett, hogy egyházi reformköveteléseik társadalmi demokratizálódást hordoznak. A hatóságok szemében veszélyesek voltak. Veszélyesnek minősítették őket Magyarországon is. Mivel pedig a puritánusként fellépők között minden jel szerint Tolnai János volt a legsajátosabb egyéniség, ő lett a botránykő.

„Olyan megátalkodott elmétől, viselkedik, hogy az mit nem akar, akárki parancsolja is, hogy meglegyen, semmiképpen nem cselekedj” írta róla egy esperes, vagyis egyházi előjáró, miután Tolnait I. Rákóczi György a pataki iskolába tanítani küldte.¹⁹ Alighanem ez a kulcsmondat a magyarországi puritánusok és a hivatalos református egyház kapcsolataról. Az engedetlenséget nem tudták tűrni azok, akik engedelmisséget vártak. Tolnai esetében konkrétan például azt viselték el nehezen, hogy nem hajlandó a tanárok csoportjában, a diákok és a lelkészek után bevonulni a templomba. Vagy kifigurázza a papokat a diákok előtt, és hasonlók. Viszonzásul a papok gyűlése házasságtöréssel gyanúsította Tolnai Dali Jánost. De támadták mint tanárt is: egy diák az ő verésébe halt bele, állították. A forrásokban a legkevesebb szó a teológiáról van. Bár nyilvánvaló mind a lelkészek, mind Sárospatak város feljegyzéseiből, hogy Tolnai Dali János és mellette főleg Medgyesi Pál a puritánus eszméket is terjesztették az iskolában vagy a szószejről.

*Fejedelmi méltósággal, és a'hoz illendő sok
szep jószágokkal tündöklő*

LORANTFI SUSANNA-
nak;

*Mostani Kegyelmes Urunknak,
az Fenyéséges*

RAKOCI GYORGYNEK,
Isten Kegyelmeből Erdély - Országának
FEJEDELMENEK, Magyar- Ország Részeinek U-
rának, és Székhelyek Ispannyának, ízive szerént-való
édes Házas-társának; ez el-szállot két szegény Hazák-
ban levő, Christus kis Seregének faradhatatlan kegyes
Daykájának, és Gyámolának: nékem Kegyelmes
Aszszonyomnak,

*Kegyelmet és békeséget kívánok Istentől a' mi Atyanktól és
az Ur Jესus Christustól.*

EGYELMES ASZSZONYOM.
Nagy nyegedtlég az Kalauzban, ha mikor
az járást szintén kellere képpen nem-
tudván, az ő nem utára talál térni; és a-
zonbā ottan meg-interetttvén uta vesz-
tesége felől, szegyenli tévelygélének
szennyét meg-elűnéni, s nem tsak nem tér az igaz utra
a z víz-

Lorántffy Zsuzsannának minden logika szerint a hivatalosság pártjára kellett volna állnia. Ezt tette – mintegy magától értetődően – a férje, és ezt tette a fia, II. Rákóczi György, miután fejedelem lett. A fejedelemsasszony azonban ebben az esetben is a saját elképzeléseit követte. A puritánusok mellé állt.

Fejedelemsasszony mint a puritánusok támogatója a lehető legellentmondásosabb jelenség. Az új tanítások forradalmi jellegűek voltak. Mire Lorántffy Zsuzsanna és Tolnaiék tevőleges kapcsolata kialakult, Angliában tényleg forradalomhoz vezettek. 1649 januárjában a fő angol világi puritán, Cromwell vezetése alatt zajló forradalom kivégezte az angol királyt, 1652-ben Lorántffy Zsuzsanna felszólította Patak tanácsát, válasszák lelkésszé a két fő magyarországi egyházi puritánt, Tolnai Jánost és Medgyesi Pált. Valamivel később pedig, 1653. augusztus 23-án felhívatta az előjáróságot a várba „az presbitérium felállítására végett”, ahogyan a főbíró feljegyezte.²⁰

A tanács azonban a másik párton állt. Nem kívántak sem puritánus lelkészeket, sem presbitériumot. Az eszmék és a valóság sokszorosan ellentmondásos viszonyát kevés helyzet érzékeltethetné jobban. A forradalmárok tanításait megvalósítani igyekeznek az ország leghatalmasabb asszonya, de a földesúri hatalommal hivatásszerűen szembenálló mezővárosi vezetők nem kérnek belőlük. Más személyi összetételű tanács talán másképp viselkedett volna, hiszen a pataki gyülekezet tagjai között voltak puritánus hívek. És ezen a szalon nagyon messzire el lehetne bolyongani a magyar valóságban.

Lorántffy Zsuzsanna történetéhez az tartozik, hogy nyilvánvalóan nem a hatalom pozíciójából nézte a puritánusok eszméit. Valami megkapta őt a teológiájukban. Hogy mi? Nem tudjuk. Nyilván része volt benne a fejedelemsasszony egész életében feltűnően érvényesülő szellemi érdeklődésének.

A lényegét tekintve azonban éppen úgy rejtélyes, ahogyan vallási tanítások személyes hatását, a személyes hatás okát gyakorlatilag lehetetlen kideríteni. Az bizonyos, hogy amikor Lorántffy Zsuzsanna 1652 húsvétján úrvacsoravétel nélkül kiment a templomból, azért tette, mert a lelkész az úrvacsorához hívó szavakat nem a puritánus bibliaértelmezés szellemében mondta.

Öreg Rákóczi György Gradualja, 1636.
Bővebben: 224. oldal

A kolozsvári Farkas utcai református templom

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 201. oldal

IX. AZ ÉLET UTOLSÓ SZAKASZA

Lorántffy Zsuzsanna mélyen hívő ember volt. Élete kedvező alakulását az isteni gondviselésnek tulajdonította. Kívülről nézve nagy része volt benne annak, hogy a fejedelemasszony tudatosan élt. Nem hagyta magát sodortatni, így sok csapdát, méltatlan helyzetet elkerült. A legnagyobb hibát férje halála után követhette volna el. Ha beáll az özvegy fejedelemasszony pózába, és valamilyen, különleges státust követel magának, zavarba hozta volna az erdélyi rendeket, még nagyobb zavarba II. Rákóczi Györgyöt. Mert Lorántffy Zsuzsanna az erdélyi urakkal jó viszonyban volt, de mindenki tudta, hogy idősebb fia és közte soha nem volt felhőtlen a kapcsolat. Öreg Rákóczi György özvegyének követelését mégsem lehetett volna megtagadni.

A fejedelemasszony azonban, akit férjének a halála mélyen megrendített, nem kereste az özvegység előnyeit. Megvárta, míg I. Rákóczi György fehér, fekete és veres márványból készült, díszes síremlékét felállítják, majd kilépett az új fejedelem életéből. A fejedelemasszony szerepét átengedte menyének, Báthory Zsófiának. Attól kezdve a kortársak Zsófiát nevezték fejedelemasszonynak. Lorántffy Zsuzsanna lett szóhasználatukban az öreg fejedelemasszony.

Az öreg fejedelemasszony akkor negyvenkilenc éves volt. A fogalom mai értelmében még nem öreg. És valószínűleg nem tekintették életkora miatt öregnek az akkoriak. Mert sok nő sokkal fiatalabban meghalt, sokan viszont éltek sokkal tovább. Igen nagy különbség volt az asszonyok megélt életkora között. Volt, aki első gyermeke születésébe akár húszéves kora előtt belehalt, mások negyven felett szültek sokadszor, vagy kötözködtek harmadik, negyedik házasságba. A főúri udvarokban nem volt szokatlan az, hogy két generáció, egy-egy házaspár gyermekei és unokái játsszanak együtt, illetve a házaspár korábbi családjaiból származó, nagyon eltérő korú gyermekek és esetleg felnőttek legyenek féltestvérek.

Rákócziéknál ilyen bonyodalmak nem voltak. Mire Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György abba a helyzetbe került, hogy unokákra számítsen, talán már el is felejtették, milyen furcsa szerkezetű családban nőttek fel mind a ketten. Nekik a legszabályosabb, saját idejükben mondhatni, szokatlan sors jutott osztályrészül. Nem sokkal negyvenéves koruk után lettek nagyszülők, és Rákóczi György csak ötvenhat esztendősen halt meg. Lorántffy Zsuzsannának újabb házasság meg sem fordult a fejében. A férjéhez fűződő érzelmektől teljesen függetlenül sem lett volna értelme. Kihez mehetett volna hozzá egy erdélyi fejedelem özvegye?

Fedeles serleg, XVII. század első fele

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1930. 100.

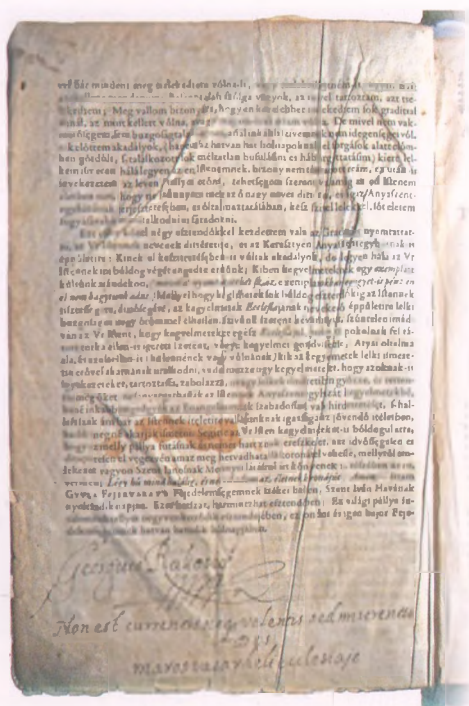
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 196-197. oldal

Az öreg fejedelemasszony mint az uralkodó fejedelem feleségénél idősebb, de nem öreg nő lépett be nagy méltósággal új helyzetébe. Megkönnyítette a dolgát, hogy I. Rákóczi György végrendeletében a teljes családi vagyon feletti rendelkezést rábízta. Ő volt a leggazdagabb nő egész Magyarországon. A família mérhetetlen gazdagságához képest a fejedelmi jövedelmek eltörpültek.

A fejedelem halála idején a várva várt unoka már majdnem betöltötte a harmadik esztendejét. 1645 februárjában született. Ferencnek keresztelték, mert Báthory Zsófia és II. Rákóczi György, a szülei ezt a nevet választották a nagypapa által javasolt lehetőségek közül. A kislít úgy gondozták, ahogyan a Rákóczi gyermekeket gondozni szokták. Rendkívül körültekintően. Egyik betegsége alatt például két orvost is hívtak hozzá, bár komoly baja nem igen lehetett. Még jóformán karon ülő korában volt vele egy nagy ijedség. „Bal kezecskéjével nem bír, kinek fájdalmát nem érzi” számolt be az aggasztó tünetekről Rákóczi György az öccsének, Zsigmondnak.²¹ Majd megoldódott ez a gond is. A gyermek rendbe jött.

A körülötte kialakult családi viszonyokra pedig György Zsigmondnak írt levele jellemző. Ferenc természetesen nagy örömet hozott; örültek rajta a szülei, a nagyszülei, ami természetes. Kevésbé látszik azonban magától értetődőnek, hogy fiatal nagybátyja, aki huszonhárom éves volt a születésekor, olyan nagy figyelemmel kísérte Ferkó minden rezzenését. Valószínűleg azért alakult így, mert II. Rákóczi György házassága és a kislí születése nyomán a fiatalokból a családon belül külön csoport jött létre. Györgyék összejártak Zsigmonddal, Zsófia időnként férje nélkül is meglátogatta őt. Sűrűn váltottak levelet, beszámoltak egymásnak a legkülönbözőbb ügyeikről.

Lorántffy Zsuzsanna életébe a kislí születése nem hozott nagy változást. Fiatalasszonyként annak idején körülbelül tíz évet egészen a gyermekeire fordított. A nagynyaság viszont sokkal kevésbé kötötte le. Szerette Ferkót. Hogy ne tette volna? Rendszeres beszámolókat várt a fejlődéséről, időnként hívta magához, és az unoka szívesen ment. Nyilván jól megvoltak együtt, de Ferenc és a nagynya kapcsolatára árnyékot vetett az, hogy Lorántffy Zsuzsannának a kislí szüleivel nem volt zavartalan a kapcsolata.

Öreg Rákóczi György Gradualja, 1636.
Bővebben: 223-224. oldal

II. Rákóczi György csapatai átkelnek a Visztulán, 1657.

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 10275.

Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 230. oldal

Az öreg fejedelemasszony és fejedelemmé vált fia között II. Rákóczi György gyermekora óta érzelmileg ördögi kör működött. Az eredete abból adódott, hogy György Zsigmond, a kedvenc mellett nem kapott elég törődést, miután pedig Györgyben tudatosult érzelmileg hátrányos megkülönböztetettsége, ő zárkózott el a szüleitől. A család fejedelmi státusa csak rontott a helyzeten. Egy ország figyelte érdeklődve Rákócziék belső kapcsolatait. A korabeli krónikás, Szalárdi János még Erdély történetéről szóló művében is szükségesnek tartotta leírni, hogy Zsigmondot a szülei „gyakrabban magok mellett tartják vala”, mint Györgyöt.²² A külvilág úgy látta, a fejedelemasszony és a fejedelem egyetért az idősebb fiúval szemben szigorúbb magatartásban. Magának Györgynek a levelei viszont azt sejtetik, mintha az anya igyekezett volna egyenlő mértékkel mérni. Kitorni az ördögi körből. György az anyjához fordult, ha az apjával egy-egy ügyben különösen elmergesedett a viszonya. A fejedelemasszony pedig közvetített. Béketeremtő szerepet vitt férje és idősebb fia között. Hol sikerrel járt, hol eredménytelenül.

II. Rákóczi György házassága sem segített. Lorántffy Zsuzsanna igyekezett, de nem találta meg György feleségével a hangot. Ez a fiatalasszony nem királyleány volt ugyan, de a hatalmas Báthory dinasztia egyik tagja. Rákóczi György nézte ki a fiának, az Erdélyben egykor uralkodó családdal, a nagy Báthory István fejedelemmel és lengyel királlyal jelképezhető múlthoz kapcsolta vele II. Rákóczi Györgyöt. A família hivatalos magyarázata a házasságra az volt, hogy a fiatalok szerelembe estek, a valóságban nyilvánvalóan politikai szempontok miatt terelték őket össze. Hivatalos magyarázatra azért volt szükség, mert a menyasszonyt, Báthory Zsófiát katolikus hitben nevelték, a Rákóczi-család viszont a református egyház legfőbb világi képviselőjének számított. A kortársak idegenkedve fogadták a Báthory-Rákóczi házasságot.

Maguk a fiatalok jól megértették egymást. II. Rákóczi György anyósával, a lengyel Zakreska Annával sem került rossz viszonyba, pedig nem kevés feszültséget okozhatott volna közöttük az, hogy Zsófiának a házasság érdekében el kellett hagynia katolikus vallását. Úgy látszik azonban, Báthory Zsófia anyja jobban szerette leányát, mint a vallását. Jókedvűen, gyakran látogatta a fiatal Rákócziékat. Idős Rákócziék viszont folyton gyanakodtak arra, hogy Zsófia nem őszintén, tiszta szívből lett református. Ebben egyébként igazuk volt, de értelmesebb dolog lett volna menyüket úgy elfogadniuk, amilyen volt, hiszen a házasságot ők akarták.

A magyarfülpösi református templom eredeti fakazettája, 1642.

Bővebben: 207. oldal

A Rákóczi- és a Báthory-címer a radnóti kastély bejárata fölött
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 189. oldal

Lorántffy-címer a királyhalmeci udvarház bejárata fölött
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 189. oldal

Végül az öreg fejedelemasszony özvegyen sem keresett érzelmi kapcsolatot idősebb fiával és Zsófiával. Nem helyeselte továbbá II. Rákóczi György politikáját. Minden idegszálával az ellen volt, hogy II. Rákóczi György hadjáratot indítson Lengyelországban. A fiatal fejedelem saját elképzelése szerint a vállalkozásnak bonyolult politikai kombinációk eredményeként, illetve megvalósulásuk után a Habsburg-ház elleni nagy nemzetközi háborúhoz kellett volna vezetnie. Az ügyön a fejedelem hazai hívei is sokat vitatkoztak. Elszánt támogatói és heves ellenzői egyaránt voltak. Lorántffy Zsuzsanna irreálisnak tartotta az elképzelést, és semmilyen körülmények között nem volt hajlandó anyagilag támogatni. Mivel itt nem a férje, hanem örökké mellőzött fia volt a főszereplő, nem segített, amikor a fiatal fejedelem a véleményét semmibe vette.

Az 1657-es lengyelországi hadjárat megítélésében az anyának volt igaza. II. Rákóczi György romlást vitt vele Erdélyre, romlást a saját családjára. A csúfosan végződött vállalkozás azonban a történelemben lényegtelen, az öreg fejedelemasszony és a fiatal fejedelem viszonyában viszont rendkívül fontos változást hozott. Úgy lehetne fogalmazni, megtört az ördögi kör. Lorántffy Zsuzsanna korábban csak igyekezett idősebb fiának jó anyja lenni, most, amikor mindenki elfordult Rákóczitól, megszűnt közöttük a feszültség.

Lorántffy Zsuzsanna életében ilyen módon nem a nagyanyaság, nem is az özvegyiség, hanem a fiával történt megbékélés, ez a nagyon nagy változás indított új korszakot. Az öreg fejedelemasszony tudatosságának itt is határozott szerepe volt. Lényegesen egyszerűbb, sőt, természetesebb lett volna, ha arra az álláspontra helyezkedik, hogy ő előre megmondta. Ehelyett, mintegy minden korábbi rosszat a kapcsolatukból kitörlendő, megértően, gyengéd hangon fordult a fiához és a menyéhez.

„*Mi mennyi búsulással vagyunk, nem tudván, kegyelmed mint és hol vagyon, kegyelmednek meg nem írhatjuk*” állt egy Báthory Zsófiának szóló, 1659 végi levélben.²³ Nem egészen két évvel korábban, a hadjárat folyamán, még éles hangon róta meg az öreg fejedelemasszony a fejedelemasszonyt indokolatlan félelmei miatt. Vagy „*én nem tudnám megírni, mennyi sokképpen féltetek*” írta Lorántffy Zsuzsanna a fiának 1658 nyarán.²⁴ A hadjárat tervezési szakaszában nagyon nyersen azt írta neki, úgy látszik, azt hiszi, elment az anyja esze, amiért nem helyesli a vállalkozást. Az öreg fejedelemasszony gyengédre alakult hangulata forrásokban világosan megfogható, pedig ebből az időből kevés levele maradt fenn. II. Rákóczi György válaszként küldött írásából tudjuk, hogy az érzelmi változáson túl Lorántffy Zsuzsanna a politikába is belépett. A fogságba esett erdélyiekért váltságdíjat fizetni a tatár kánnak nem volt hajlandó, a magyar királyságbeli urakkal viszont folyamatosan tárgyalt a török elleni segítségről. Ő, aki normális körülmények között szívből irtózott a politikától, most – a fia kedvéért – erőt vett magán.

Lorántffy Zsuzsanna Lorántffy-erdélyi címeres terítője, XVII. század
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1975.12.
Bővebben: Lorántffy Zsuzsanna fennmaradt tárgyi emlékei, 211. oldal

Légi fotó a sárospataki várról
Fotó: Gombos Levente

Ebből, a korábbiakhoz képest szokatlan hangulatból és szokatlan cselekedetektől alakult ki Lorántffy Zsuzsanna életének utolsó szakasza. Az öreg fejedelemasszony a lengyelországi hadjáratot követő három esztendőben, állandóan betegeskedve, néha naponta több levelet is írt a fiának. Aggódott a menyéért, az unokájáért. II. Rákóczi György pedig mindenről tudósította. Korábban lehetőleg távol tartotta anyját politikai és egyéb ügyeitől, most kétségbeesésében úgy fordult hozzá, mint legfőbb bizalmasához. Mindkettőjük tragédiája, hogy megváltozott kapcsolatuk csak nagyon rövid életű lehetett. Lorántffy Zsuzsanna betegségben halt meg 1660 tavaszán. II. Rákóczi Györgyöt pedig a lengyel hadjárat miatt Erdélyen pusztító török ellenségtől szenvedett sebesülés vitte el néhány héttel később.

[illegible]

Nighis Lemphurrah es-
 kirik milly-ewt Jossuht Lu-
 sintiff. Lidenne Kals Fred. W. 1888.
 gyanit gano-kawt Eickinkawt.

1. 1. Róghes Verebúsony bányász névvel
2. nyomatott könyv elnyitott.

3) Schimmel vort abrot

1. La finimmet vmet koflwin

5 T. Hany parallel vinnos abvotz

Vedne Erskine Smith

- ¹ Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgynek, 1640. szeptember 11.: SZILÁGYI Sándor: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Budapest, 1875. (Alább: Családi levelezés) 73.
- ² Az egész genealógia könnyen áttekinthető a Magyar Országos Levéltár Királyi könyvek, Mohács előtti gyűjtemény című CD-romjával, aminek az alapján a korábban ismertektől némileg eltérő leszármazási adatok derülnek ki.
- ³ Sepsi Laczkó Máté Lórándffy Mihál udvari concionatora krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzésével 1521-1624. Erdélyi Történeti Adatok III. Pest, 1858. 143.
- ⁴ A röpirat másolata a zempléni református egyházmegye jegyzőkönyvében: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára (Alább: TiREL) Kgg I-II. Prothocollum tractus Zemplen (Alább: Prothocollum Zemplen) 1/2. p. VI.
- ⁵ Illésházy István özvegyének végrendelete: RADVÁNSZKY Béla: Magyar családélet és háztartás II. Budapest, 1879. 147-148.
- ⁶ Magyar szerelmes levelek. 1528-1944. Válogatta, stb. KOZOCSA Sándor. Budapest, 1976. 9.
- ⁷ I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1644. március 8.: Családi levelezés 129.
- ⁸ Rákóczi Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának, 1647. augusztus 15.: Uo. 372. 167., 189.
- ⁹ I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1644. június 4. és 1644. június 26. Uo.
- ¹⁰ Prothocollum Zemplen 1/1. 422.
- ¹¹ Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgynek, 1635. december 1.: Családi levelezés 8.
- ¹² Lorántffy Zsuzsanna Comeniusnak, 1650. május 18.: Jan PATERA: Korrespondence Jana Amosa Komenkeho. Praga, 1897. 161.
- ¹³ Henrietta Károly Lajos választófejedelemnek, 1651. július 12.: Kari HAUCK: Die Briefe der Kinder des Winterkönigs. Neue Heidelberger Jahrbücher XV. 1906. 64.
- ¹⁴ Rákóczi Zsigmond II. Rákóczi Györgynek, 1651. október 31.: Történelmi Tár. 1891. 218-219.
- ¹⁵ I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1636. október 18.: Családi levelezés 24.
- ¹⁶ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. 1910. 112
- ¹⁷ Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1616-1637. Válogatta, stb. BEKE Margit. Budapest, 1994. 177., 179.
- ¹⁸ KOMÁROMY Andor: Magyarországi boszorkányperek okmánytára. Budapest, 1910. 230., 235.
- ¹⁹ Prothocollum. Zemplen 1/2. 323.
- ²⁰ TiREL SD. I. 4/TJ. 4. Protocollum iudicis primarii et magistratus oppidi Sáros Nagy Patak. 3. 435.
- ²¹ II. Rákóczi György Rákóczi Zsigmondnak, 1646. július 5.: Családi levelezés 363.
- ²² SZALÁRDI János Siralmas magyar krónikája. Sajtó alá rend. stb. SZAKÁLY Ferenc. Budapest, 1980. 196.
- ²³ Lorántffy Zsuzsanna Báthory Zsófiának, 1659. december 5.: Családi levelezés 581.
- ²⁴ Lorántffy Zsuzsanna II. Rákóczi Györgynek, 1658. augusztus 16.: Uo. 554.

TAMÁS EDIT
LORÁNTFFY ZSUZSANNA
FENNMARADT TÁRGYI EMLÉKEI

A sárospataki belső vár. A Vörös-torony és a Lorántffy-loggia

A pataki vár hazánk legjelentősebb épen maradt késő reneszánsz épületegyüttese. Perényi Péter koronaőr szerezte meg a területet a mohácsi csatát követően s kezdett itt családja új birtokközpontja felépítéséhez. Az építkezések az észak-itáliai Alessandro Vedani terveivel, irányításával zajlottak.

A középkori város központját és déli felét fallal és árokkal, bástyákkal erősítették. A városerődítés délkeleti sarkában 1534 és 1537 között épült az új Perényi rezidencia. Hamarosan lakószárnyak emelésébe kezdtek a Vörös-torornak nevezett ötszintes lakótoronyhoz csatlakozó erődfalak mentén. A keleti palotaszárny építése 1540-ben kezdődött, s Péter fia, Perényi Gábor idején fejeződött be 1563-ban. Feliratos kőtábla örökítette meg 1541-ben a városfal elkészültét.

A Vörös-torony az első emelet magasságáig máig megőrizte a XVI. századi állapotot, kőfaragványai a hazai késő reneszánsz építészet reprezentáns darabjai. Szintenként váltakozva hadászati és lakó funkciót töltött be a XVI-XVII. században. A pincszint az alsó védelmi folyosóval a védelmi jellege mellett raktározásra is szolgált. Itt található a torony vízellátását biztosító 23 méter mély sziklába vájt kút is. A kerengőfolyosóban egy, két- és háromágú lőréseket alakítottak ki. A földszintet bejárati kapu, az őrség szobái és a tágas sáfárház foglalta el.

Az első emeleten a kincstár és a levéltár, a második emeleten az ebédlőpalota és lakóterek kaptak helyet. A „Cancelláriá”-ban őrizték a Rákóczi-család birtokainak tulajdonjogát igazoló okleveleket, az ingóságok leltárait. A kincstárban a XIX. század második felében Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére kápolnát szenteltek.

A Perényiek XVI. századi ebédlőpalotája – történelmi elnevezésével az Öregpalota – több szakaszos átépítése folytán nyerte el mai formáját. Késő reneszánsz kőfaragványai reprezentatív teret biztosítottak a tulajdonosok magán- és országos politikai rendezvényeihez. 1619-ben az Öregpalotában fogadta Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna, de itt volt a fiatalabb testvérek – Lorántffy Mária és Rákóczi Zsigmond 1620-as esküvőjén is. A XVII. század második felében rövid időre Báthory Zsófia várkápolnaként használta.

Az Öregpalotához keletről három helyiség, a kispaloták csatlakoznak. A legnagyobb Perényi Péter idejében kápolna volt, I. Rákóczi György reprezentatív fogadószobaként használta az akkor már csempés szobát, a Bokályos-házat.

Az erdélyi udvarházak mintájára épült a Vörös-tornyot a Perényi-szárnnyal összekötő Lorántffy-loggia. Könnyed árkádjainak megkapó látványa 1646 óta vonzza a látogató tekintetét. 1656-ban már az özvegy fejedelemasszony emeltetett egy hatalmas lőrésekkel ellátott szintet a Vörös-toronyra az ágyúállások (ágyúterasz) számára. Ekkor készült magas, vörösfenyő zsindeyes sátorteteje, még inkább kiemelve torony jellegét. Valószínű, hogy a Vörös-torony elnevezés innen, vagy vakolt falának festéséről származik.

A Sáfárház a Vörös-torony bejárati szintjén – Sárospatak

Sárospataki várkastély Perényi szárnya

Kazamatás várfal a sárospataki múzeumkertben

A külső vár falait és bástyáit Perényi Péter építtette egy időben a belső várral. A külső várat sarokbástyákkal a nyugati hosszoldalán több kisebb bástyával erősítették. A védelmi rendszert I. Rákóczi György korszerűsítette, fülesbástyákat építtetett. Az 1642-es leltárban szerepelnek a bástyák nevei: Veres-bástya, Középső-bástya, Új-bástya, Tömlőc-bástya, Oroszlán-bástya, Mezei Máté-bástya. Tervezőként a velencei Agostino Serena, a kivitelezés irányítójaként a lőcsei származású Medvés Márton kőfaragó említhető.

A sárospataki vár külső védelmi rendszerének legerősebb, mai legszembeütőbb része a kazamatás várfal, a délnyugati sarokbástya és a Veres-bástya. A kazamatás várfalat két falréteg alkotja, a belső a fal mögötti földsánc, az Ágyúdomb támfala, köztük egymás fölött két dongaboltozatos folyosó húzódik. Mindkét folyosóból a külső falra 17-17 lőrés nyílik, melyek a földszinten kulcslyuk alakúak. A folyosó két vége a sarokbástyákba vezetett, s egy-egy lépcső kötötte össze a szinteket. A két boltozott folyosó fölött még egy harmadik, tetővel fedett folyosó húzódott. A bástyák legfelső szintjére is innen juthattak. A várfal és a bástyák pusztulása 1702-ben történt, robbantás döntötte őket romba. (Képek: 22. oldal)

Építkezés ábrázolása Comenius Orbis Pictusában

A Bokályos-ház

I. Rákóczi György fejedelmi fogadószobája, Bethlen Gábor gyulafehérvári palotája mintájára. Törökországból hozatott színes, mázas csempével burkolták e szobát. A gránátalmás, virágos díszítés és a mára lepusztult falfestés az egykori pompakedvelést tükrözi. Mai formáját a legutóbbi építészeti rekonstrukciónak, restaurálásnak köszönheti.

A Bokályos-ház a Vörös-toronyban, 1642. – Sárospatak

Habán kályhacsempék, XVII. század

A kályhacsempék XVII. századi művészettörténetünk és lakókultúránk emlékei. Fazekasok készítették ezeket a csempéket és az ezekből készült kályhák fűtötték az udvarházak, kastélyok tereit. A hatalmas Rákóczi-Lorántffy birtokok, melyek Lednicről Fogarasig, Munkácsról Pocsajig alkottak uradalmakat sok szép kályhacsempét őriztek meg számunkra. A habán darabokat a Morvaországból anabaptista vallásuk miatt elmenekült mesterek készítették. Képviselőik Erdélyben még Bethlen Gábor idejében telepedtek le Alvincen 1621-ben. Sárospatakra a Nyitra megyei Csejtről érkeznek 1645-ben.

I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna gondoskodása révén az ügyes mesteremberek együtt, teleszerűen éltek a városban. Habánok készítették azokat a kályhacsempéket melyekből aztán készültek a sárospataki, füzéri, szerencsi, pácini melegető kályhák. Tudjuk, hogy Sárospatakon a fejedelmi fogadószobát, a Bokályos-házat is cserépkályhával fűtötték. Ismerjük azt is, hogy Lorántffy Zsuzsanna Lengyelországból is hozatott kályhacsempéket.

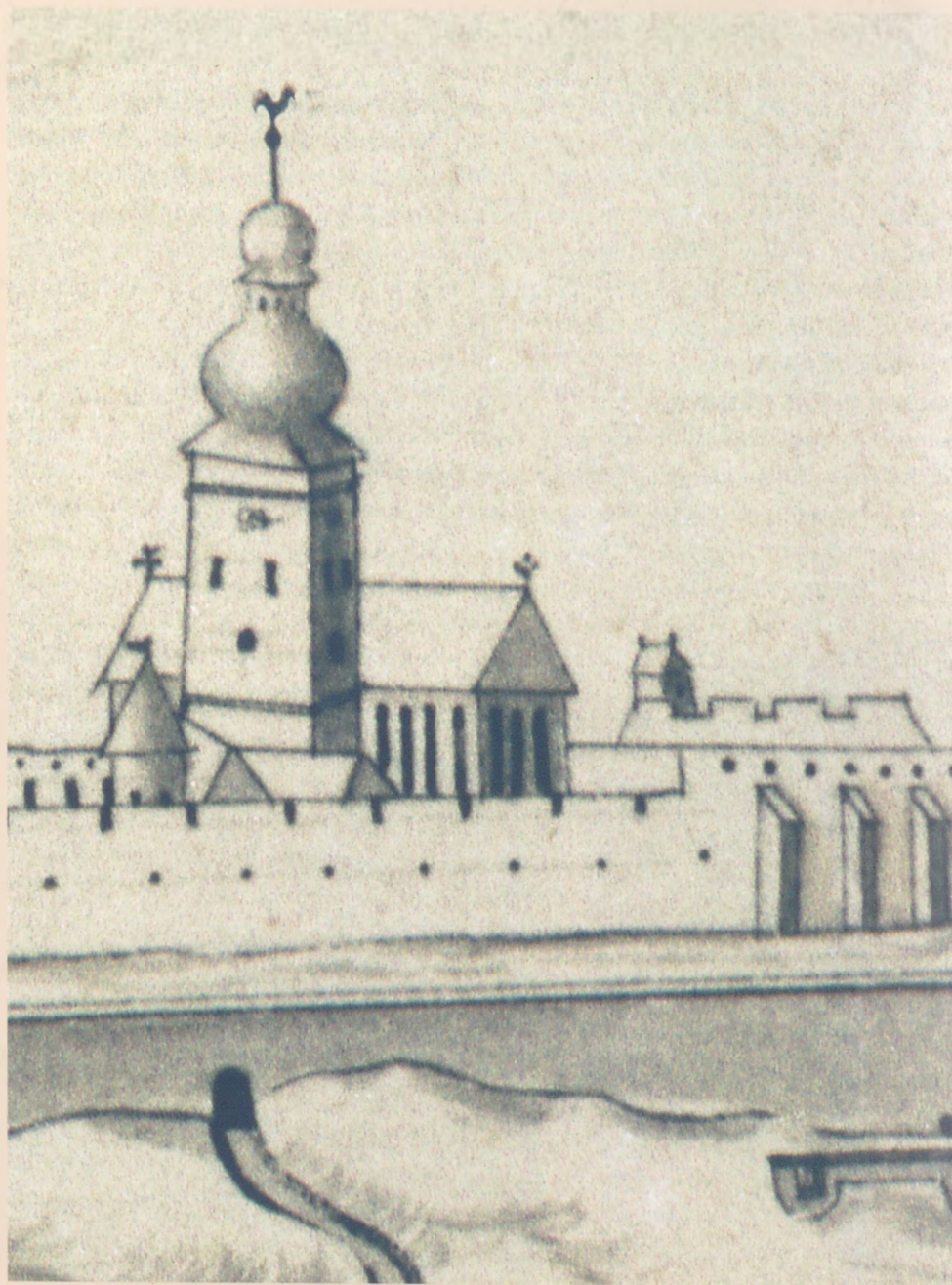
A bemutatott habán kályhacsempét kidomborodó, geometrikus és stilizált növényi motívumok díszítik. Zöld ólomházas. Kidomborodó körívek, az egymást metsző körívek közti hézagokban legyezőszerű, valamint csipkézett szélű, rombuszhoz hasonló ornamensek, közeikben plasztikus, gránátalma-szerű motívum; más közőkben ugyancsak plasztikus, levélszerű csokor; a csempe hosszanti középvonalán H. W. Monogram és évszám. (Mérete: 22x23 cm. Ltsz: F. 5091. Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár).

A másik fajanszmázás kályhacsempe hasonló. A kidomborodó körívek kék színűek; az egymást metsző körívek közti hézagokban legyezőszerű, valamint csipkézett szélű, rombuszhoz hasonló ornamensek, közeikben plasztikus gránátalma-szerű, zöld motívum; más közőkben ugyancsak plasztikus, levélszerű csokor; a csempe hosszanti középvonalán H. W. Monogram és évszám. (Mérete: 22x23 cm. Ltsz: F. 4915. Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár).

Kályhacsempe geometrikus és stilizált növényi motívumokkal, 1674.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár, Ltsz: F. 4915.

A sárospataki vártemplom a XVII. század II. felében.

A sárospataki vár 1685-ben készült látképe, részlet, Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchív

Sárospataki Vártemplom

A város legkorábbi temploma a Szent Mihály tiszteletére szentelt rotunda, a XI. században épült. A körtemplom azonosítható a pataki vár XVII. század végi látképén. Napjainkban az 1964-ben feltárt alapfalai láthatók. A mai templom Észak-Magyarország egyik legnagyobb gótikus csarnoktemploma, a XV. században épült.

A XVI. században, a Perényi-kori építkezések során a templom a falak által körülkerített külső várba került. A várfal egyik szakasza a templom északi fala. Vastagsága 3,2 méter, lőrésekkel tagolt. A várat építő Perényi Péter (1502-1548) vidékünkön a reformáció legjelentősebb támogatója volt. Ekkor került Patak középkori temploma a protestánsok birtokába. Az új vallásnak megfelelően átépítette a templomot. Fia, Perényi Gábor (1532-1567), majd a Dobók, Lorántffyak és a Rákócziak a református egyház jelentős támogatói.

Lorántffy Zsuzsanna és II. Rákóczi György halálát követően az özvegyen maradt fejedelemné és fia I. Rákóczi Ferenc katolikus hitre tért. Báthory Zsófia 1663-ban Sárospatakon letelepítette a Jezsuita Rendet. 1670-ben eltiltotta a Kollégium diákjait a vártemplom használatától.

A Wesselényi szervezkedést követő megtorlás időszakában a várat megszálló Starhemberg tábornok a templom északi és déli falán átjárót töretett. Az északi kapura rávéssette a kétfejű sasos címert, a déli kapura az évszámot, 1671-et. A templom kriptarendszerét összetörték és kirabolták. A megszállásnak 1683-ban Thököly Imre vetett véget. Ő adta vissza a Báthory Zsófia által a jezsuitáknak adott templomot a reformátusoknak.

1686-tól a jezsuitáké lett a templom. 1707-1710 között, II. Rákóczi Ferenc idejében az állami reprezentációnak is helyet adott, mely végérvényesen a római katolikusoké lett.

Az 1737-es tűzvészt követően, 1787-ben késő barokk stílusban építették újra. Főoltára is XVIII. századi, barokk, a budai karmelita szerzetesei készítették. A nyugati homlokzat fölé gótizált tornyot építettek a XIX. század elején

A templomba temetkeztek a Pálóczyak, a Perényiek, a Lorántffyak, a Dobók és a Rákócziak. Ide temették el az ifjabb Rákóczi Zsigmond feleségét, Pfalzi Henriettát, Lorántffy Zsuzsannát és fiát, II. Rákóczi Györgyöt. 1964-1970-ig a templom felújításával együtt folyó ásatás során feltárták a templom 22 kriptáját, közel 200 koporsóval. A történelmi családok tagjainak hamvait nem sikerült azonosítani.

2014. november 25-én kapott a sárospataki vártemplom bazilika minor címet.

A Sárospataki Református Kollégium mai épülete, Főbejárat

A Sárospataki Református Kollégium legrégebbi, ma is álló épülete, a Berna- sor. Egyetlen emléke a „protestáns kollégiumi barokk” stílusnak, 1771-1772.

Sub Rosa terem

A Sub Rosa terem, az északkeleti kis sarokerkély 1651-ban kapta mai formáját. Rákóczi Zsigmond és Pfalzi Henrietta esküvője alkalmából készült kifestése. Az eseményre emlékeztet a Lorántffy-címer mellett látható magyar és az orosz-lános cseh címer. Boltozatának rózsza alakú zárókövéről kapta elnevezését a terem: Sub Rosa (a rózsza alatt). A mennyezetet változatos növényi ornamentika borítja, mely a vár barokk kori falképeinek egyetlen ránk maradt emléke.

A Sub Rosa terem boltozati rózsája a sárospataki várkastélyban, 1651.

A hagyomány szerint ebben a szobában találkoztak a Wesselényi-féle szervezkedés vezetői: I. Rákóczi Ferenc, Nádasdy Ferenc, Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc. Az 1670 tavaszán kirobban felkelést megtorlás követte. I. Rákóczi Ferenc óriási váltságdíj ellenében kegyelmet kapott. Megtorlásként Patakot császári katonaság szállta meg.

Sárospataki Református Kollégium régi épülete

Szűcs István ceruzarajza, 1858-59. (Képek: 98. oldal)

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma

A történelmi hagyomány szerint a Sárospataki Református Kollégiumot 1531-ben alapította Perényi Péter. Bár ezt a dátumot Szűcs Jenő az 1981-es évfordulós tanulmánykötetben pontosította, ez a dátum gyökeresedett meg a köztudatban. A képen látható Trója-Huta-Fazekas elnevezéssel illetett régi kollégiumi épületek ma már nem állnak, lebontásuk előtt Szűcs István rajztanár örököltette meg mindkét oldalról 1858-1859-ben. Az új épületegyüttes készítése tette szükségessé a bontást.

A Rákócziak kora fénykor a pataki kollégium történetében. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna anyagi támogatása lehetővé tette a magas szintű oktatást. Neves tanárok tanítanak – köztük Comenius. A Rákóczi-család anyagi támogatása révén a XVII. században újabb épületekkel gyarapodott az iskola.

Szülőbirtokok jövedelmei és rendszeres adományok teremtték meg a Kollégium XVII. századi működésének gazdasági alapjait. Új iskolatörvényeket és tanulmányi rendszert vezettek be. A Rákóczi-család biztosította 3-4 rektor bérét, az osztálytanítók járandóságát, s évente két tanulót külföldi egyetemeken taníttattak a tanári utánpótlás biztosítása céljából, pl. Miskolczi Csujak István zempléni esperes I. Rákóczi Györgyhez írott levele a külföldi akadémiára küldendő ifjak indulásáról tudósít.

Szerencs vára

Fotó: Zempléni Múzeum, Szerencs

Bővebben: 153. oldal

Ónod vára napjainkban

Serke

Kis község Gömör megyében (ma Szlovákia: *Širkovce*). Első említése az írott forrásokban a XIII. századból maradt fenn. A Lorántffy-család előnevét erről a településről vette. A falu melletti 378 méter magas hegyen állt egykor Kapla néven említett vára. A XIII. században a Rátold nembeliek építették. A település Serke névalakja XV. századi. A XIX. század derekán Fényes Elek így ír: *„Nyugotra egy dombon fekszik az a vár, melyet hajdan a Lorándfyak birtak, s melly most romokban hever.”* S valóban, napjainkra alig maradt nyoma hajdanvolt várának. (Képek: 24. oldal)

Ónod várának romjai

Ónod település Borsod megyében, a Sajó mentén, első említése a XIII. századból való, a XIV. század második felében már mezőváros. Vára is ebben az időben épült a falu és a Sajó között. 5-6 méterre kiemelkedő teraszon fekszik, melyet mocsaras környezete nehezen megközelíthetővé, jól védhetővé tett. A Sajó átkelőhelyét és a kelet felé tartó fontos utakat védelmezte. Első földesurai a Czudarok voltak, a család azonban a XV. század végén kihalt.

Várat a török többször sikertelenül ostromolta (1561, 1582), jelentősége Eger 1595-ös eleste után nőtt meg a Sajó völgyének védelmével. Több tulajdonosváltás után 1516-ban lett Perényi Péteré. Ő a Sárospatakon is dolgozó Alessandro Vedani hadmérnök tervei szerint ágyúbástyákkal ellátott erős végvárrá építtette át.

1585-ben Báthory István örökölte, majd tőle Losonczy Anna szerezte meg. Az 1602-es országgyűlés által végvárra nyilvánított várat Rákóczi Zsigmond vásárolta meg. A történelmi hagyomány szerint ebben a várban született 1600-ban Lorántffy Zsuzsanna.

1639-ben a török ostrom során felgyújtották a várat. A romokat Keglovich Miklós kapitány építette újjá Lorántffy Zsuzsanna 2000 forintos hozzájárulásából. A fapalánkkal övezett és huszárvárral kiegészített várban ezután jelentős helyőrség állomásozhatott (400 gyalogos és 500 lovas). A XVII. század végén a kuruc megmozdulások során többször gazdát cserélt. Birtokolták Thököly katonái éppúgy, miként a császáriak. 1688-ban a kurucokkal szövetséges krími tatár seregek gyújtották fel, s vesztette el katonai jelentőségét a vár.

A Rákóczi-szabadságharc alatt Ónod vára nem játszott katonai szerepet. A Sajó áradása miatt nem a várban, csak közelében, a folyó túlsó partján (a körömi mezőn) tartották 1707. május 31. és június 18. között az ónodi országgyűlést. Itt mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását. (Képek: 32. oldal)

Lednic várának romjai

Lorántffy-kastély, Lednicróna

Lednic várának romjai

A távoli Trencsén megyében, a Fehér-Kárpátok egyik völgyében, a Lednic-patak partján fekvő falu első említése XIII. századi (ma Szlovákia: *Lednica*). Festői környezetben, a falu fölött jól látható az 590 méter magas meredek szikla oldalára épült Lednic vára.

A XIII. században épült, gyakran váltogatták egymást a tulajdonosok, 1601-ben Dobó Ferenc vásárolta meg. 1602 szeptemberében éppen Lednicről sárospataki birtokára tartott, oda azonban már nem ért, útközben meghalt. Birtokai örököseit végrendeletben jelölte meg. Lednic és Sárospatak várát és az uradalmat is Lorántffy Mihály szerezte meg. 1616-ban Lorántffy Zsuzsanna házassága révén került a birtok I. Rákóczi György kezébe, s maradt a család tulajdonában a szabadságharc végéig.

A Rákócziak idejében már félreeső helye miatt nem volt katonai jelentősége. Pusztulásának idejét több időponthoz is kötik. Az egyik vélekedés szerint a trencsényi csatát követően a várat harc nélkül megszerző császári csapatok robbantják fel. Más írások szerint 1710-ben Heister generális égettette fel és romboltatta le. Azóta rom, bár bejáratát ma is kaputorony vigyázza.

A vár magja egy lakótorony, emellé palotaszárny és egy kis udvar épült – ez a mai felsővár. A vár egyik részéből a másikba sziklába vágott alagút vezet. Az egykori lakótoronynak csak romjai maradtak. A felsővárból további meredek, hosszú, sziklába vájt lépcsősoron lehet feljutni a vár legmagasabb pontjára, ahol egykor kis figyelő őrtorony állt. A csodálatos kilátás idevonzza ma is a látogatókat.

Lorántffy-kastély, Lednicróna

A Fehér-Kárpátokban, a Vág folyó jobb partján fekvő település (ma Szlovákia: *Lednické Rovne*). A lednici vár tartozékaként szereplő falu első említése a XV. századból származik. A sziklacsúcson épült vár XVI. századi tulajdonosa, Telekesi Mihály építtette a folyóvölgyben a kényelmesebb kastélyt. Dobó Ferenc, majd örökség révén Lorántffy Mihály, aztán Zsuzsanna birtokolta. Utóbbi I. Rákóczi Györggyel kötött házassága révén került a Rákóczi-birtokok sorába 1616-ban. II. Rákóczi Ferenc leánytestvérével történt birtokmegosztásakor, 1700-ban lett Rákóczi Juliannáé. Az ő házassága révén a továbbiakban az Aspremont-családé.

A mai település érdekessége a Rákóczi-birtokok legnyugatibb szegletében található egykori Rákóczi-kastély. Az eredetileg egyemeletes XVI. századi reneszánsz épületet a XVIII. század második felében barokk stílusban építették át. Kertjét Lorántffy Zsuzsanna alapította. A kastély botanikus kertjét az Aspremontok telepítették 1800 körül.

A Rákóczi-kastély Borsiban

Háry Gyula rajza, 1895. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 7933

Borsi (ma Szlovákia: *Borša*) kisközség a Bodrog folyó jobb partján. 1221-ben említettek először a források a települést. A középkori Patak (ma Sátoraljaújhely határában) várának uradalmához tartozott. Birtokosai Patak (más említésekben Újhely váraként említve) várának urai: 1387-től a Perényiek, 1429-től a Pálóczyak. 1578-ban a Zeleméry Kamarás, a XVII. század elején a Lorántffy-család birtokolta.

A ma Rákóczi-kastélyként nevezett épület hiteles története nem kellőképpen feltárt. Legkorábbi részét az 1570-es években a Zeleméry Kamarás család építtette. Zeleméry Kamarás Borbála házassága révén került Lorántffy Mihály kezébe. A Lorántffy vagyon részeként lett a Rákóczi-család tulajdona 1616-ban. Nagyobb bővítésre I. Rákóczi György idejében került sor, az 1620-30-as években. Gazdagon faragott reneszánsz ajtó- és ablakkeretei, kandallói megmaradtak. Az épülettől délre, a Bodrog felé reneszánsz kert terült el, északnyugat felé egy négyköves malom a Ronyva duzzasztott tavával, a töltés előtt kis filagória.

A XVII. század első felében egészében református a falu lakossága. Báthory Zsófia rekatolizása után, Borsiból is kiűzi a protestáns prédikátorokat, a református istentiszteleteket betiltja, a kis templomot katolikussá alakíttatja vissza.

II. Rákóczi Ferenc születési körülményeiről hallgatnak a források, a hagyomány a kastély emeleti sarokszobájához köti az eseményt. Vallomásaiban a fejedelem lejegyzí születése pontos dátumát, 1676. március 27-ét, és megjelöli helyét: „*mi házunk borsi kastélyában*”. A kor szokása szerint az újszülöttet a születését követő héten megkeresztelték. Feltehető, hogy a család udvari lelkésze keresztelte „Ferenc Lipótnak” Borsiban, (esetleg Munkács várában) a szomszédos kis templomban. Borsiból a csecsemőt Munkács várába vitték, majd Regéc és Sárospatak voltak gyermekévei helyszínei.

A XVIII. század első felében Borsi a Rákócziak női ágán, Rákóczi Julianna jogán az Aspremont-családé lett. Ezután a Trautson-, az Erdődy-, Szécsényi-, Windischgrätz-család birtokolta. 1938-at követően Zemplén vármegye kapta ajándékba.

A XIX. század végén a sarokbástyánál márvány-bronz táblát lepleztek le, amelyet „*Egyes hű hazafiak és törvényhatóságok áldozatkészségéből emelték a sátoralja-ujhelyi turisták 1881. évben*” állítottak. Az 1940-es években zajlott a kastély első helyreállítása, Zempléni Múzeumot alakítottak ki az épületben. A második világháború végén a kiállított tárgyak szétszóródtak, megsemmisültek. Napjainkban a kastély az Önkormányzat tulajdona, kezelője a II. Rákóczi Ferenc Polgári Társulás.

XVII. századi kályha rekonstrukciója a sárospataki várban, Szebényi Judit munkája

A kastély előtt 1969 óta áll II. Rákóczi Ferenc mellszobra. 1906-ban II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai kassai újratemetése után határoztak úgy a magyar mozdonyvezetők, hogy szobrot emelnek a fejedelemnek. Mayer Ede szobrászművész alkotását 1907-ben Zólyomban állították fel. A Csehszlovák Köztársaság idején sikerült megmenteni a pusztulástól. 1943-tól 1967-ig Balassa Géza rejtegette. 1969-ben megtalálta méltó helyét Borsiban. (Képek: 30. oldal)

A szerencsi Rákóczi-vár

A XIII. században a Bogát-Radvány nemzetség területe volt Szerencs vidéke, nevükhöz kötődött a johannita majd bencés kolostor alapítása. A mezővárost Némethy Ferenc tokaji kapitány foglalta el 1558-ban. Az apátságok román és gótikus kőanyagának felhasználásával ő építtette a mocsaras vidék egyik kiemelkedő szárazulatán a kétszintes, délnyugati sarkán toronnyal és fallal védett reneszánsz erődítményt.

A XV-XVI. században megnőtt a terület jelentősége a Tokaj-hegyaljai szőlőtermelés felvirágzásával. Némethy 1565-ös halála után sokan szerették volna megszerezni a szerencsi vár birtokjogát. Végül, egy felemelkedő család sarja, Rákóczi Zsigmond kapta meg 1580-ban a Szepesi Kamara tartozásai fejében. A nagy birtokszerző ezzel alapozta meg a később legendássá vált Rákóczi-birtokokat.

A birtokváltást másfél évtizedes építkezés követte, három szakaszban. Ennek nyomán alakult ki a zárt belsővár. Kelet felé két traktussal, dél felé bástyás külső várral bővítették az épületet. Új kőkeretek, kandallók, kályhák készültek, s újjáépítették a bábos külső lépcsőt. Rákóczi Zsigmond birtoklása Szerencs várának fénykora. Itt született idősebb fia, a későbbi erdélyi fejedelem I. György.

Rákóczi Zsigmond bekapcsolódva a borkereskedelembe újabb és újabb területeket szerzett Tokaj-Hegyalján. Ez folytatódott fia idejében is. I. György 1616-ban kötött házasságával Sárospatak jelentősége nőtt meg, a szerencsi vár rezidencia szerepe megszűnt. A harmincéves háború során 1644-ben császári kézre is került. Ostrommal tudta csak visszafoglalni I. Rákóczi György, akkor már erdélyi fejedelem. Ekkor az ágyúzás következtében megrongálódott a vár. A helyreállítás során lebontották a nyugati tornyot, a falakat magasztították, a földszinti szobákat beboltozták, a reneszánsz kereteket, kandallókat, kályhákat áthelyezték.

Szerencs csendes birtokközpont lett. A hegyaljai felkelés kirobbanása idején II. Rákóczi Ferenc éppen itteni uradalma határában vadászott. A XVIII. században egykor volt díszes tereit jobbára tárolásra használták. A XIX. században bontások, kiegészítések révén alakult ki a napjainkban látható formája. (Képek: 34. oldal)

Szőlőfeldolgozás ábrázolása Comenius Orbis Pictusából

Comenius nagyszerű, a látható világot bemutató könyvéből vettük ezt az ábrázolást. A Sárospatakon írt művében a híres pedagógus mindent képekkel igyekezett bemutatni. A szőlőfeldolgozás, a bor témája könnyen összekapcsolható Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György személyével. A Tokaj-Hegyalján készülő minőségi bort, az aszúbort a fejedelemasszonyhoz kapcsolja a köztudat, de nem csak ezért fontos beszélnünk a témáról. A szőlő, a bor fontos bevételi forrás, kereskedelmének ellenőrzése úgyszintén. Nem meglepő tehát, hogy már Rákóczi Zsigmond majd fia György is milyen szívós küzdelmet folytatott Tokaj-Hegyalja birtoklásáért (Szerencs, Zombor, Tarcal, Mád).

Rákóczi Zsigmond (1544-1608)

Ismeretlen mester festménye, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 58.4.

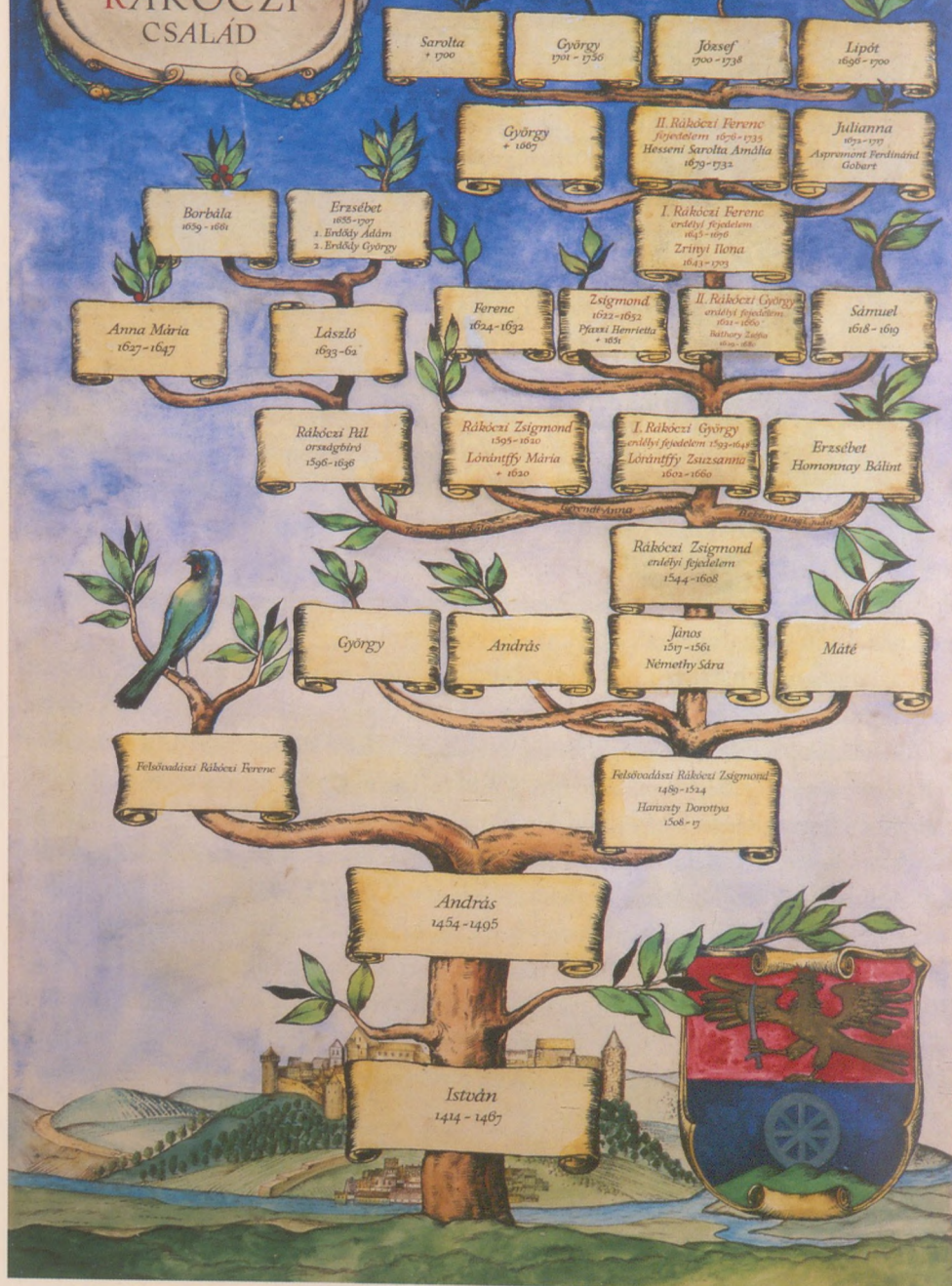
A Bogát-Radvány nemzetségből származó köznemesi család első birtoka a Zemplén megyei Rákóc volt. A család lassú gyarapodása a XV. század közepén kezdődött. Zsigmond és Ferenc szerezték meg 1517-ben az Abaúj megyei Felsővadászt, mely település a család előnevében szerepelt. A mohácsi csata utáni török elleni végvári harcokban folytatódott a Rákócziak felemelkedése, nevet, vagyont és hatalmat szereztek. Rákóczi János őseihez hasonlóan katonáskodott és vármegyei tisztségeket töltött be, nevezetesen a zempléni Csicsva várnagya és a megye alispánja volt. Fia, Zsigmond lett a család első országosan ismert alakja. (Kép: 28. oldal)

A magyarországi reformáció egyik jelentős központja Sárospatak, a Perényi-család udvara volt. Itt nevelkedett Rákóczi Zsigmond. Az 1560-as években indult katonai pályája. 1577-ben Szendrő várának kapitánya, majd főkapitánya (1585-1587), azt követően a híres végvár, Eger főkapitánya (1588-1591). Az általa vezetett keresztény hadak verték szét Szikszónál a törököt (1588), melyet egy korabeli német röplap meg is örökített. A tizenöt éves háború (1591-1606) első felének harcterein kiemelkedett vitézi tetteivel. Egyik parancsnoka volt annak a sikeres felső-magyarországi hadjáratnak, melynek során visszafoglalták Fülek várát 1593-ban.

A gazdagságot és hatalmat biztosító nagy kiterjedésű birtokokat Zsigmond alapozta meg. Katonai tehetsége párosult, kivételes gazdasági érzékkel, vállalkozó kedvvel. Mindennek alapja erkölcsös magatartása, melyet jól kifejez jelmondata: *„Az embertelenséget az emberséggel győzd meg.”* Szerencs (1580) és Tarcál (1599) megszerzése biztosította jelenlétét a bort termelő Hegyalján. A makovikai (1601) és a sárosi (1608) uradalom a lengyelországi kereskedelmi útvonal ellenőrzését garantálta. A hegyaljai szőlőtermelés, borkereskedelem meghatározó személyisége lett.

Rákóczi Zsigmond az ismeretlenségből a XVI. század végére az arisztokrácia legfelső köreibbe emelkedett. 1588-ban bárói címet kapott Rudolf királytól (1576-1608). Az 1597-es címerbővítéskor már az országbárok közé tartozott. A család címerének felső udvarában koronás egyfejű sas kiterjesztett szárnyakkal, egyik lábával kivont kardot tart. A címer alsó udvarában hármás zöld halmon egy kerék.

A RÁKÓCZI CSALÁD

1604-ben szembefordulva a Habsburg uralkodóval protestáns hite és magyarsága védelmében Bocskai István mellé állt. A Bocskai-szabadságharc idején Erdély gubernátora (1605-1607), majd Bocskai István halála után az erdélyi három nemzet (magyarok, szászok, székelyek) akaratából fejedelme (1607-1608) lett. Egy XVII. századi ismeretlen mester olajképe, és egy szintén korabeli vízfestmény (Országos Széchényi Könyvtár, Bilder aus Siebenbürger c. album) őrizte meg Rákóczi Zsigmond alakját. Születési helyén, Felsővadászton érte a halál 1608-ban. Szerencsen helyezték végső nyugalomra. Temetésén udvari prédikátora, Miskolczi Csulyak István így emlékezett rá: *„Ő adott az Rákóczi nemzetnek nagyságos nevet és böcsületet.”* Sírkövén egy magyar nyelvű vers összegezte pályáját:

„Magyar Országnak támasza
Vala Császárunk Tanáchya
Szendrő csudálta erejét,
Eger karját nagy elméjét.
Erdély szerette oltalmát.
Az Török félte hatalmát.
Mi honnyunkban lakó népek
Ohajtyuk mint igaz hivek.”

I. Rákóczi György (1593-1648)

Ismeretlen mester festménye, XVIII. század

Mérete: 125x79,5 cm

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 31.

A sokat publikált metszet (MTKcs. Ltsz: 3726., mérete: 17,7x25,7 cm) és a XVII. századi ismeretlen festő egész alakos olajképe (Másolata: SRM. Ltsz: 68.12.1., mérete: 225,5x129 cm) mellett kicsit ismeretlen ez az alkotás.

Rákóczi Zsigmond három házasságából három fia született: György, Zsigmond, Pál. A legidősebb, I. Rákóczi György Szerencsen született 1593. június 8-án. Édesanyja Gerendy Anna. Szerencsen töltötte gyermekkorát is. Rákóczi Zsigmond 1608-ban bekövetkezett halála után hatalmas vagyont örökölt a Rákóczi fiúk. Apja halálakor, mindössze 15 esztendőes György. Fiatal korában a király hűséges alattvalója, távol tartotta magát az erdélyi politikától. 1611-ben Ónod várának kapitánya, majd 1615-ben Borsod vármegye főispánja lett. 1616-ban kötött házasságot. Felesége, Lorántffy Zsuzsanna hozományaként szerezte meg Sárospatakot és a jelentős Lorántffy-örökséget. Bár a hatalmas vagyonok egyesülése akár érdekházasságot is jelezhetne, személyes levelezésük, egész életük bizonyítja, hogy szerelem tette őket örök társakká.

A sárospataki Rákóczi pince, XVI-XVIII. század

I. Rákóczi György Felső-Magyarország legjelentősebb protestáns birtokosa volt. Tevékenyen részt vett a harmincéves háborúba bekapcsolódó Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) politikájában. Bethlen halála után, 1630. december 1-én őt választották Erdély fejedelmévé. Folytatta elődje állam- és országépítő munkásságát. A család Gyulafehérvárra költözött.

A nagy kiterjedésű családi birtokok mellett a fejedelemség kincstári birtokaival együtt I. Rákóczi György igen számottevő gazdasági alappal rendelkezett. Ezek jövedelméből jelentős építkezések folytak a család váraiban és a kulcsfontosságú erősségekben; Gyulafehérváron, Fogarason, Görgényben, Kőváron, Kolozsváron, Váradon, Munkácson, Ónodon, Zborón és Sárospatakon. A háborúzó Európában Erdély a béke szigete. A népesség gyarapszik, az ipar és a kereskedelem virágzik, élénk a pénzforgalom.

A bor fontos bevételi forrás, kereskedelmének ellenőrzése úgyszintén. Rákóczi Zsigmond, majd fia György is szívós küzdelmet folytatott Tokaj-Hegyalja birtoklásáért. Liszka kivételével már egész Hegyalja ura. Birtokait hajdútelepek láncolatával biztosította, mind a török-, mind a királyi támadással szemben. A hegyaljai minőségi borok közül is kiemelkedtek az aszúk. Az aszúkészítés történetéről sok pontatlan magyarázat él a köztudatban. *„A krónika szerint az aszú készítését Sepsi Laczkó Máté, Lorántffy Zsuzsanna udvari papja, majd későbbi erdőbényei prédikátor találta fel a fejedelemtől újhelyi Oremus szőlejének terméséből készítette az első nektárt s azzal, mint húsvéti borral lepte meg úrnőjét.”* Tudjuk, hogy ez a történet – többek között Kazinczy Ferenc által leírt – legenda, az aszúbor készítése korábbi időre nyúlik vissza. Elterjedése azonban I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna életére esett. A XVII. században alakult ki az aszúszőlő készítés állandósága, ekkor azonban még különlegességnek számított, szívesen ajándékozták.

Nevezetesen Tokaj-Hegyalja vulkanikus kőzetbe vájt pincéi, köztük a tokaji, a tállyai, a sárospataki Rákóczi pince. Utóbbi a kastély parkja alatt 14 méter mélyen húzódik, ma összesen 1000 méter hosszú. Állandó hőmérsékletű (12 °C), állandó páratartalmú (96%), falán egyenletesen megtelepedett nemespenész biztosítja a bor számára az ideális környezetet. Ez a környezet évszázadok óta alkalmas a kiváló minőségű, „királyok borának” tartott Tokaj-hegyaljai borok érlelésére.

A pince története a XVI. századba, a Perényiek koráig nyúlik vissza, végleges méreteit 1776 és 1791 között érte el.

I. Rákóczi György és felesége legnagyobb patrónusként támogatta a református egyházat, az iskoláztatást és a könyvnyomtatást. Mindketten családi neveltetésük által hozták magukkal ennek igényét. György apja a Vizsolyi Biblia kinyomtatását segítette; Zsuzsanna apja, Lorántffy Mihály a Pataki Kollégium támogatója volt. I. Rákóczi György vallásosságát jelzi az is, hogy az Ótestamentumot tizenháromszor, az Újtestamentumot több mint harminckétszer olvasta végig.

I. Rákóczi György 1644-ben a protestáns vallás védelmében svéd-francia szövetségben bekapcsolódott az egész Európát megmozgató harmincéves háborúba (1618-1648). III. Ferdinánd (1637-1657) elleni felső-magyarországi hadjáratát itthon élénk várakozás és nemzetközi figyelem kísérte. Röviddel Gyulafehérvárról indulása után, 1644. február 17-én adta ki a Szabolcs megyei Kállóban kiáltványát a magyarországi nemességhez. Ebben felsorolta III. Ferdinánd alkotmányellenes intézkedéseit. Az ország szabadságának helyreállításával indokolta hadra kelését, és csatlakozásra szólította fel a nemességet.

1645-ben sikerült kapcsolatot létesítenie a Torstensson vezette svéd hadakkal. Az új európai hatalmi viszonyokat rögzítő vesztfáliai béke előkészítése már 1645-ben megkezdődött. Látványos sikerek, másfél esztendő hadakozás után I. Rákóczi György és a Habsburg uralkodó között megkötött linzi béke már ennek a része. A béke kimondta a protestánsok szabad vallásgyakorlatát a királyi Magyarországon. Rákóczi életre szólóan megkapta a hét vármegyét, sőt Szabolcsot és Szatmárt fiai is örökölhették.

I. Rákóczi György tudatosan készült arra, hogy a fejedelmi hatalmat örökletessé tegye, fiait ebben a szellemben nevelte. Az idősebbet, Györgyöt 1640-ben váradi kapitánnyá nevezte ki, majd 1642-ben fejedelemmé is választatta.

1648. október 11-én halt meg, országát idősebb fiára, II. Rákóczi Györgyre, birtokainak kezelését feleségére, Lorántffy Zsuzsannára hagyva. (Kép: 38. oldal)

Nagysáros várának romjai

Nagysáros vára

Houfnagel rézmetszete, 1617. (Kép: 41. oldal)

Mérete: 32x44,5 cm

MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 2002.85.1.

Nagysáros kastélya (Kép: 41. oldal)

Archív fotó: Ltsz: 185045. Forster Gyula Központ Fotótára

Eperjestől északra tiszteletet parancsoló, 570 méter magas trachit kúp tetején, egy medence központjában épült Nagysáros vára az Árpádok korában, első említése XIII. századi. Egyes vélemények szerint neve a „sár” névből származik, s névadója Sáros vármegyének is, melynek székhelye a XVIII. század végéig itt volt. A korabeli ábrázoláson nagyon jól látható a vár medencét uraló kiváló földrajzi fekvése és a lábánál elhelyezkedő kastély.

Hatalmas kiterjedésű. Kedvező földrajzi helyzete révén talán az egész történelmi Sáros megyéből látni lehet. Birtoklása hajdan egyet jelentett a megye birtoklásával. Rákóczi Zsigmond és fiai (1606, ill. 1620) szerezték meg a várat és az uradalmat. Ez a lengyelországi kereskedelmi út fokozott ellenőrzését is jelentette. I. György és fia idején a várat karbantartották, bővelkedett tűzérési felszerelésben. Ekkor már nem tűnt oly kényelmesnek, ezért építették a XVII. század elején a kastélyt. A vár a Rákócziak virágzó korának letűntével pusztulásnak indult (1660-ban puszkaporrobbanás, majd 1687-ben tűzvész). II. Rákóczi Ferenc sem gondolt már helyreállítására, hiszen vadászatai alkalmával a kastélyban szállt meg. Mára romok maradtak csupán. A vár egyetlen külső északra nyíló kapuján juthatunk be, sajnos az épületek alapfalai már alig látszanak. 13x13 méter alapterületű, négyszögű 16 méter magas öregtornya emelkedik ki leginkább a romok közül. Kedvelt kirándulóhely, melyet az is vonzóvá tesz, hogy kényelmes sétaúton juthatunk fel Nagysáros faluból a hegy tetejére.

A nagysárosi uradalmat a XVII. században megszerző Rákócziaknak már nem biztosított kényelmet a hegytetőn épült vár, így építkezésbe kezdtek. A reneszánsz kastélyról 1613-ban már hallunk „a városban levő kő udvarházról”. 1617-ben már láthatjuk Houfnagel metszetén. Kedvelt tartózkodási helye volt a Rákócziaknak ez a kéttornyos kastély. 1694-ben Nagysárosban iktatták Sáros megye főispáni székebe, majd 1701. április 18-án itt fogták el II. Rákóczi Ferencet. Franciaországi emigrációja idején Sáros grófjának nevezte magát. A kastély a II. világháborúban elpusztult, romjait 1947-ben elbontották. Egy közelmúltban állított tábla emlékezteti az arra járókat az épületek mulandóságára. (Nagysáros ma Szlovákia: *Velký Šariš*)

Makovica várának romjai

Makovica várának romjai

A lengyel határ közelében emelkedik egy 450 méter magas hegy tetején az egeket ostromolva Makovica vára. A XIII. században épült, a XVI. században Serédy Gáspár uralta az itteni uradalom központját. Nevéhez fűződik a vár megerősítése, új lakó és gazdasági épületek, reneszánsz paloták és magas falak építése. Örökösétől vásárolta meg Rákóczi Zsigmond 1601-ben. Ekkor ez Rákóczi legjelentősebb birtoka, ide költözött, itt nőnek fel a fiúk. Bár rendbe hozatta a várat, ő inkább kedvelte az általa építtetett kastélyt.

A külső várba ötszög alakú kaputornyon jutunk, második udvarába egy négyszögletes kaputornyon, ahonnan újabb kaputornyon a belső várba. A belső várat patkó alakú tornyok védik. A palotaszárny udvarának sarkában ötszögletű öregtorony áll, aki valaha látta lefelé szélesedő alakját, egyhamar nem felejtí el. A falak jórészt egyemeletnyi magasan ma is állnak annak ellenére, hogy 1684-ben elfoglalták és lerombolták a császári csapatok. 1699-ben II. Rákóczi Ferenc és testvére Julianna megosztottak az örökölt birtokon. Makovica Juliannáé lett, általa később az Aspremontok, Erdődyek birtokolták. Még így romokban is erő, s hatalom sugárzik a szemlélődő látogatóra.

Festett szekrény a zborói-kastélyból, XVII. század eleje

MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 81.7.1.

Sajnos nagyon kevés Rákócziakhoz kapcsolható bútor maradt meg. Azon kevesek közé tartozik, mely a zborói-kastélyban volt egykoron és évtizedek óta a sárospataki állandó Rákóczi kiállításon látható. A szekrény festett fából készült, a fehér festéken átütő zöld márványozással. Négy lapított zöld pogácsalábon nyugszik. Előlapján alul 2 keskeny fiókkal. Elülső sarkai lemetszettek, homloklapján két ajtó. Az ajtókon 2-2 téglalakú, csúcsos záródású lécrátéttel keretezett betét. A lemetszett sarkok helyén keletkezett sávokban is rátétes geometrikus díszítés valamint az oldallapokon is. Felül egyenes záródású. A lécrátétek valamint a párkányzat világoszöld, néhol arany szegélyezéssel.

Mérete: 195x224x57 cm (Kép: 52. oldal)

Lorántffy-ajtó

MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Ltsz: 81.140.1

XVII. századi magyar mesterek remekművű alkotásai a Lorántffy ajtók (2 darab). Egykor a ma Lorántffy-szárnyként nevezett emeleti palotasoron található hálószobákban voltak pompás reneszánsz stílusú faragott kő ajtókeretekre helyezve. Ezen szobák közül

Makovica várának romjai

Zboró XVII. századi temploma

éppen az erkélyesben ma is eredeti helyén található az a két kőkeret, melyre felrakható, használatba helyezhető. Ezen szobákban lakott a fejedelemasszony, jártában keltében nyitotta zárta ezeket az ajtókat.

Tölgyfa ajtó, különböző fából készült berakással. A két téglalap alakú ajtószárny hullámprofilú lécrátéttel két-két betétes mezőre oszlik. A négyzetes betéteket és az őket körülfogó keretekben téglalap alakú mezőket gazdag intarzia díszíti. A két ajtószárny egymásnak megfelelője: ami az egyikén sötét alapon világos, az a másikon világos alapon sötét. Motívumok: arabeszkok, rozetták, váza, sárkányfejes indadísz, palmetták. Önozott vas sarokpántok, zár és kilincs. (Kép: 62. oldal)

Mérete: 104x181 cm, 1640 körül, magyar

Fogaras vára

A Déli-Kárpátok lábánál fekvő Fogaras jelentős uradalom központja (ma Románia *Făgăraș*) volt. A település első említése XIII. századi. 1456-ban már vár állott ezen a helyen. Komolyabb építkezésekre a XVI. században került sor. Rövid ideig János Zsigmond is birtokolta. 1575 után Fogaras története összekapcsolódott a Báthory-családdal. Báthory András, Báthory István, Báthory Boldizsár, Báthory Zsigmond követték egymást birtokosai sorában. Báthory Zsigmond adományozta először a várat Mária Krisztierna fejedelemasszonynak. Őt követve megfordult falai között Vitéz Mihály, Bastá, Bocskai István. Utóbbi követve a fejedelmek örökölték, 1615-ben fiskális birtokká nyilvánították. 1628-tól a mindenkori fejedelemasszony birtoka. Bethlen Gábor jegyajándékkul kötötte le feleségének, Brandenburgi Katalinnak.

Lorántffy Zsuzsanna szintén fejedelemasszonyként, sőt özvegyként is birtokolta a várat. A nyugati szárny első emeletén voltak szobái. Fia, II. Rákóczi György a nyugati szárny második emeletén (Bethlen Gábor korábbi lakosztályában) lakott. Ő itt töltötte a mézesheteit is Báthory Zsófiával. 1652. február 4-én itt halt meg Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György fiatalabbik fia, Rákóczi Zsigmond.

I. Apafi Mihály és felesége Bornemissza Anna itt rendezte be udvartartását. Ez az időszak a vár és a város történelmének fénykora. Tíz országgyűlést tartottak falai között. 1689-től kezdve császári helyőrség állomásozott itt, II. Apafi Mihály halálát követően a vár és az uradalom a Habsburgoké lett.

Fogaras vára

A XVIII. század derekán az uradalom az erdélyi kancellaré, majd 99 évre a Szász Universitas kapta zálogba. Utóbb a magyar, majd a román államé. A várat 1715-től 1960-ig börtönként használták.

Báthory Boldizsár építkezéseinek emléke a Báthory-címeres ajtókeret, kétszintes loggiája és a Báthory-torony. Az 1620-as években Bethlen Gábor idejében alakult ki a vár végső alakja. A XVII. századi építkezések szép emléke az 1629-es évszámot viselő szószeáltartó gyámkő, valamint a szintén bemutatott 1640-ből származó akantuslevéllel díszített ajtókeret. Jelentős erődítések zajlottak I. Rákóczi György idejében: a külső fal vastagsága elérte a 8 métert. Az 50-70 méterre szélesített vizesárkon szétszedhető híd vezetett a kaputoronyhoz.

Az épületegyüttes máig megőrizte XVII. századi állapotát, mely egy négysarokbástyás („Kerek Bástya”, „Vörös Bástya”, „Báthori Bástya”, illetve „Thomori Bástya”), trapéz alakú, háromemeletes várkastély. Ezt körülveszi egy trapéz alakú, három füles bástyával és egy ólasz bástyával erősített külső vár, amit az Olt folyó vizéből feltöltött mély vizesárok fog közre. A belső várkastély sokszögű sarokbástyáiban ágyúállások vannak. Az ún. Vörös-torony (Tárház-bástya) ötemeletes.

A fogarasi román iskola működési szabályzata

Fogarasi Egyházközség Levéltára, Központi Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár, Ltsz: I.C 1.

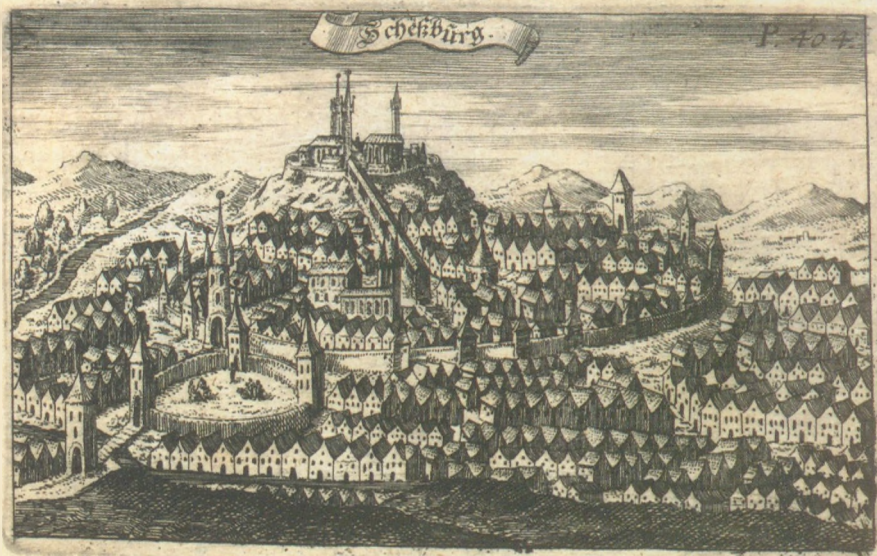
A fogarasi olá scholának rendi és törvényei

I. Az olá schola helyéről, épületeiről és immunitásáról.

Az olá schola mindjárt a magyar schola mellett légyen az nagy haszonért, ugymint jobb módjával való inspectioért, az olá tanítványoknak magyarul való tanulásokért, értéséért, és viszont, hogy a magyar schola beliek is akiknek kedvek leszen hozzá szót és írást tanulhassanak.

Az oláhoknak légyen külön lakások, mind mestereknek, succrescendeseeknek, és külön való auditoriumok, udvarok, de az melyből köz ajtón öszve járhassanak; kik szép egységben is tartoznak egymással élni: különben érdemeik szerint meg büntetnek az mesterektől.

Immunitások azon légyen, melly a magyar scholának.

Segesvár a XVII. században

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 4661. Bővebben: 179. oldal

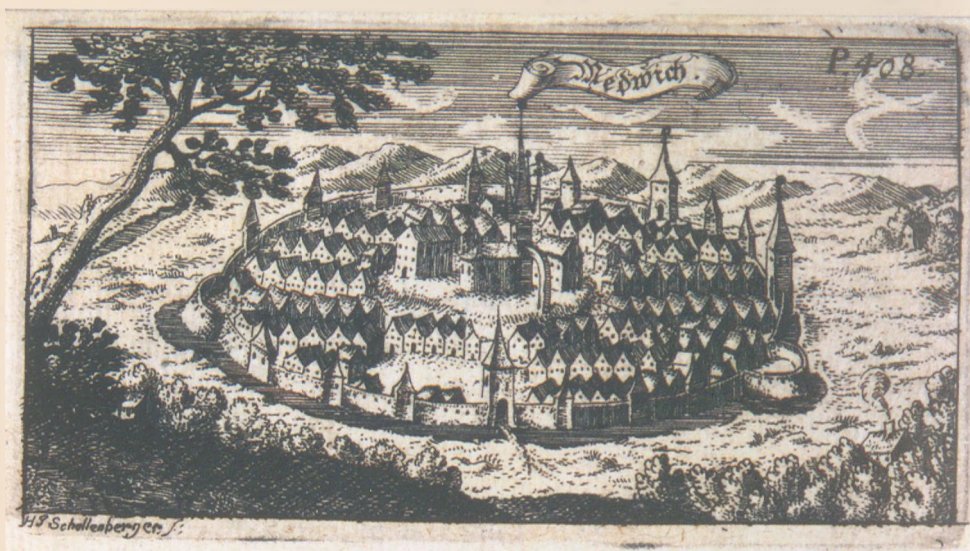
Nagyszeben a XVII. században

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 4657. Bővebben: 181. oldal

Fotó: Király Attila

II. Az olá mesterről.

1. Légyen igen jól oldálul írni mind szólni tudó, igaz tudományu tudós ember, a magyar reformatá scholából való.
2. Kinek hivatalja és beállatása Fogarasnak ura és főtiszt méltóságból légyen, a fogarasi ministériumtól, vagy consistóriumtól. Függe is egészen innen.
3. Tanitson legelsőbben mind nagyot, kicsint az olá dbécére, azok a betűk szerint, a jó igazán való olá írásnak, kiváltkép peng az Fejérváratt nyomtatott Ujtestamentumnak. Psalteriumnak és catechesisnek olvasására; azután mindjárt és aközben is tanítsa őket capita catechetica oldálul, ugy mint, Miatyánkra, Apostoli crédora, Tiz parancsolatra, Kereszttség és Urvacsordája szerzésére és az ecclésiái fenyítés rendelésére. Ennek felette az oláhul való éneklésekre, a szerint mint a karánsebesi és lugosi ecclésiákban (olá betűkkel kell leírni azokat) a catechesisre, az igazán való olá írásra. A grammatikusokat és egyéb succrescenceket, kik az egyházi szolgálatnak reménsége alatt az oskolában tartatnak, a prédikálásnak módjára is avagy csak gyengédebben a catechesisből.
4. Tanitson peng mindannyi órákon legalább mint az magyar mester.
5. A magyar mesterral jó correspondentiát tartson, mint egyenlő tiszteletbeli atyafiak, és mind ketten a tanítványokkal is tartsanak együtt egymás között, hogy sem az oláhok a magyaroktól, sem a magyarok az oláhoktól semminémü bosszusággal ne bántassanak. Nem tartván ezt meg az mesterek, a vétekek mivoltához képest, vagy a magistrátus büntetése szálljon rájuk, vagy csak elsőben előljárobán a consistorium censurája légyen rajtok.
6. Az oláh templomban szorgalmasan a szent dolgok gyakorlására kiváltképpen vasárnapokon és innepeken és halott temetésekre ha kívánják eljárjon az egész scholával együtt és oláhul való éneklést a karánsebesi és lugosi ecclésiáknak énekek szerint peragálja, maga kántorkodván, vagy praecindlván.
7. A rendszerint való mindennapi könyörgéseket mentül hamarébb oláhul fordítván (melyben éljen az jól oláhul tudó embereknek segítségével is) maga mondja el az oláh templomban avagy csak addig, míg a rendszerint való oláh pap megtanulhatja és el tudja mondani.
8. Mestert oláh faluban addig ki ne adjon, valamig az oláhul való olvasást, írást prompte nem tudja, míg jól énekelni nem tud a catechesist meg nem tanulja, melynek rendszerint próbáját jelét mutattassa meg is véle, a közönséges examenek idején a vizitátorok, cirkálók is megnyugodván rajta, salariumának a magistrátus ítéletiből és a consistóriumnak megegyezéséből megkissebbítettésének büntetése alatt.

Medgyes a XVII. században

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 4660. Bővebben: 183. oldal

Kolozsvár a XVII. században

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 2311. Bővebben: 183. oldal

III. A grammatikokról és egyéb succrescencekről

1. Az egész Fogaras földjén levő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez fogarasi olá scholában tanulni bejönni, különben grammatikságokból kivettetnek a jobbágyi állapotr:
2. Mindenek előtte isteni félelemre szoktassák magokat, estve, reggel ordinarie magokban könyörögjenek, a catechesis végén a tanulók számára írott könyörgésekkel olá nyelven.
3. Szorgalmasan tanuljanak és tanítsanak ha mely gyermek rájuk bizattatik.
4. Valamely tanítvánt mesterek híre nélkül magoghoz ne fogadjanak.
5. Minden este közönséges könyörgést tegyenek oláh nyelven a scholában, mint a magyar scholában szokott lenni, a kik elmulatják, elégséges okok nem lévén egy pénzzel büntetessenek.
6. A leckéknek mesterek híre nélkül el mulatójinak egy egy czipójokat vonják el.
7. A kik vasárnapokon az egyházi szolgálatot elmulatják praebandájok vonattassék el, adattassék másoknak, ha az heted-szakait azok akikben az rend lészen, egy pinzt adjanak; így akik az halott temetéseken is jelen nem lésznek.
8. A halott temetéstől a szerint fizessenek a mesternek és gramatikoknak, mint a magyar mesternek.
9. Valamely papságra menendő grammatik, vagy más akárki e fogarasi oláh scholában nem tanul, tanulást ott nem végzi, Fogaras földén pap ne lehessen. Ha valaki protopap, vagy falu be fogadná, a magistrátus büntetésében maradjanak. Bé állott pap is jobbágygyá tétessék, hanem ha a scholában jönne mindjárt tanulni, cursusát ott végezné el.
10. Külvaló pap, mester, Fogaras földjére ne jöhessen valamig az fogarasi oláh scholában arra való találtatik. Ha penig ott nem lészen, Fogaras földén valót fogadjanak, hogy valamint valamelly észvesztő ne jöjjön közökben. Ha különben cselekednének, a magistrátus ki veti őket, és egyébként is megbünteti mindazokat, mind a protopapokat, falukat.
11. A grammatikoknak, akik már jól épültenek míg az scholában laknak is, szabad legyen kiváltképpen vasárnapokon, innepeken, egyébkor is, mikor érkeznek az fogarasi olá templomban és falukon prédikállani, magok gyakorlásának okáért, mind az által a rend szerint való papnak hírével és meg egyezéséből.
12. A mely grammatikoknak és egyéb succrescens ifjaknak is elég gazdag szüleik vannak, az scholához rendelt beneficiummal nem élhetnek, hanem a szülejek a világosságnak és abban való nevededésnek gyűlöletéből teljességgel nem akarnák táplálni őket, azonban az ifjak igen jó indulatnak volnának.

Fedeles ónkanna, 1652.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár, Ltsz: 4609.

IV. Az schola vizotatoriról.

1. Az schola visitatori legyenek primario a fogarasi ministerek és a consistoriumbéli deákos értelmes, jó oláhul tudó két, három inspectorok, két-két mentől tudósabb bojérokkal és oláh prédikátorokkal együtt.
2. Tisztek ezeknek a scholát minden hónapban ad minimum meg cirkálni jó lelkiismerettel, mint járjon el minden rend, mester és egyebek tisztekben, mind nevelkedjenek a tanítványok az tudományban és a törvényt mint tartják meg.
3. Mégis ezeknek tisztek minden esztendőben két-két publicum exament institualtatni. Tavasszal kéthétet Húsvét előtt és ősszel szüret előtt ugyan annyival, melyre convocáltassanak a fogarasi főtisztek autoritásából a bojárságnak és oláh papságnak az értelmes és egyéb illendő emberek is, hogy lássák a szép nevelkedést.
4. Ha kik vagy a gyermekek, vagy a succrescensek között bővebben való öregbülésért a tudományban a deáki scholában akarnak promoteáltatni, az oláh scholában végezván dolgokat, ezen visitoroknak hírekkel és akaratokból, itiletekből legyen; promoteálják is örömet a kik arra illendők.

V. Az oláh scholamester fizetésiről, és az scholai succrescenseknek sustentatiojokról

1. Az schola mesternek fizetése,

Mi töllünk az schola mestereknek,

Pinz fizetés negyven forint Fi 40

Búza tizenhat köböl Cub 16

Bora huszonöt veder 25

Sere nyolcvan veder 80

Verő marhája kettő Nro 2

Avagy azért négy forint Fi 4

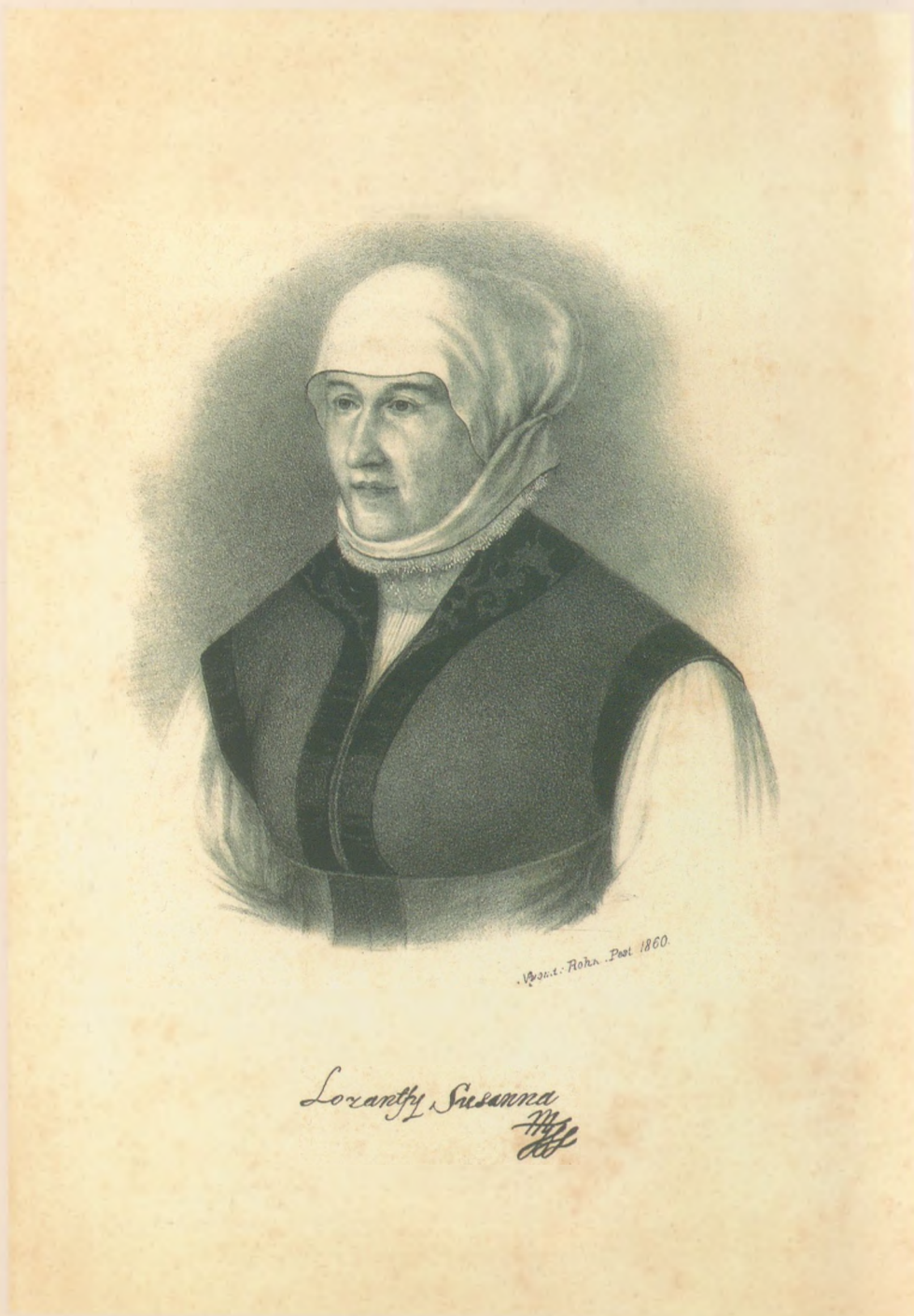
Sajtja kettő Nro 2

Fája huszon öt szekérrel Nro 25

Bojéroktól pinz fizetése Fi 50

Egy-egy tyuk esztendő által. Az több része a pinznek mivel minden bojérnak esztendőnként 50-50 pinzt kell adni, egy-egy tyukat, praebenda nélkül való succrescensek és szegény gyermekek számokra legyen.

A didactrum a fogarasi oláhok, görögök és az kívül való bojérok, gazdag paraszt emberek gyermekétől legyen a szerint, mint a magyar scholában; nem kíván sem a kívül valóktól, sem egyebektől diplomot. Az szegény emberek fiai és az scholában lakó succrescensek ingyen taníttassanak.

Lorántffy Zsuzsanna
XIX. századi litográfia, MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak Ltsz: 56.22.1.

VI. Az alumnusok sustentációjok

1. Az scholában lakó szegényebb szerü grammatik ifjaknak, a legjobb indulatuakban nyoltznak per annualiter egy-egy személyre napjában négy-négy czipót rendeltünk várunkból adatni fogyatkozás nélkül kiké is legyen legelsöbben a promotura a mesterségekre és prédikátorságokra.
2. Az oláh papok is sustentációjokra ezeknek huszonöt-öt pinzt, egy-egy tyukot adjanak Fogaras földjén hasonlóképpen a faluk is huszonöt-öt pinzt adjanak.
3. Mely bojérokról, oláh papokról és falukról való collectákat tartozzanak az udvarbirák két terminuson, úgy mint a publicum examennek idején, fideliter administráltatni sub poena totidem summae ab eorundem salario defalcandae, melyet a főtiszt exequalhat. Ezeken kívül is ha mit többet kelletné a jobb épületekhez képest ezekhez adni, vagy penig megjobbítani, elváltoztatni ezekben arra való szabadságot magunknak és maradékainknak, sőt ezután is ez fogarasi földnek igaz legitimus vallásunk, a reformata religion levő urainak fenn hagyjuk és tartjuk.

Mi azért a rendelkezeket és törvényeket mint amelyek sem a köz igazsággal, sem az ország törvényével semmiben sem ellenkeznek az Isten dicsőségére penig és az oláh nemzetnek épületekre felette szükségese, aszerint a méltóság szerint, mellyel Isten kegyelméből ez fogarasi barontatust birjuk, mind egészen, mind penig minden czikkejében, rekesztékiben, helyén hagyjuk, javaljuk és megerősítjük iure perpétuo. Melyeknek úgy mint a köz jóra és legfeljebb az Isten dicsőségére igen szükséges constitutioknak szakadatlanul való megtartására a nagy Ur Istennek nevében kötelezünk minden utánunk következendő successorinkat és azután is post nostrum defectum (melyet Isten távoztasson) ezen Fogaras földének minden legitimus urait in perpetuum! Ez Fogaras földi minden rendbéli fő és kissebb rendü tisztviselőinknek penig, nevezett szerint penig Gyerőmonostori Kemény János urnak fogarasi főkapitányunknak constitualandó praefectusunknak, főudvarbiráinknak porkolábinknak, ispánoknak és ezen megirt Fogarasföldi minden rendbéli tiszteinknek, bojéroknak, protopapoknak és papoknak, mostaniaknak és jövődöbélieknek igen serio hagyjuk és parancsoljuk, hogy e rendelkezéseinket és törvényeinket in omnibus punctis et clausulis sancte et illibate, fogyatkozás nélkül megtartsák in perpetuum, sub gravi indignationis animadversionisque nostrae poena. Prout acceptamus, approbamus harum nostrarum, chirographo et sigillo nostro nunitarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in arce nostra Fogarasiensi, die tertia mensis Aprilis. Anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo septimo.

Susanna Lorantffy m. propria

A görgényi vár romjai

Görgényszentimre kastélya

Cserna Károly vízfestménye, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 59.238.12.

A görgényi vár romjai

A Görgényi havasokban egy 500 méter magas hegy tetejére épült Görgény vára. A XIV. században említik először. 1526-ig a mindenkori erdélyi vajda, illetve székely ispán igazgatta. Azután a Görgény völgyét uraló vár általában fejedelmi birtok.

I. Rákóczi György sógornőjétől, Lorántffy Katától vásárolta meg a kitűnő vadászterületnek számító környéket. 1639-ben építkezésbe kezdett a fejedelem új uradalmán, megerősít, korszerűsít. A déli oldalon ágyúteraszt létesíttetett, észak felé egy kazamatás bástya készül. A bástyát kívülről mély szárazárokkal és sánccal is körülvették.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetén, 1703-ban a kurucok kezére került a vár, 1705-ben a zsigói csatát követően azonban kénytelenek voltak kiűriteni. A következő évben újra visszatérhettek a kurucok. 1708 tavaszán öt hónapig tartó ostromot követően foglalták el Rabutin császári csapatai, s rombolták le a már nagyobbbrészt szétlőtt várat.

A kastély parkján vezető úton juthatunk a hegy tetejére, a XVIII. század óta folyamatosan pusztuló maradványokhoz. Ma már csupán a sűrű erdőben megbújó vadregényes rom. Épület nem látható a területen, csupán a meredek hegyoldalt övező várfalak illetve néhány XIV-XV. századi torony csomkja fedezhető fel.

Görgényszentimre kastélya

A Görgény vára alatti település Görgényszentimre (ma Románia: *Gurghiu*). A várban folyó építkezéssel párhuzamosan az 1640-es években új uradalmán a kor igényeinek megfelelő, gyakori görgényi vadászatai kényelmesebbé tételére teljesen új udvarházat épített I. Rákóczi György. Sárdi Imre nevű építésének tervei alapján kolozsvári, besztercei és brassói mesterek közreműködésével az épület viszonylag rövid idő alatt elkészült. A ma látható kastély teljes mértékben őrzi a reneszánsz udvarház falait. Az egykori leltárakból tudjuk, hogy az emeleten voltak a „paloták”, melyhez „grádicson” jártak föl. Az ebédlőpalota kemencéjét virágos mázas kályhákból alvinci kézművesek készítették. A kastélyt körülvevő park elődjét I. Rákóczi György létesítette.

Bornemissza János 1718 és 1734 között a vár köveinek felhasználásával barokk stílusban átépítette. 1881-ben Rudolf trónörökösé lett, s a vadászatok igényei szerint átalakították a kastélyt. A híres görgényi vadászatokon trónörökösök, uralkodók megfordultak.

Segesvár, XVII. század

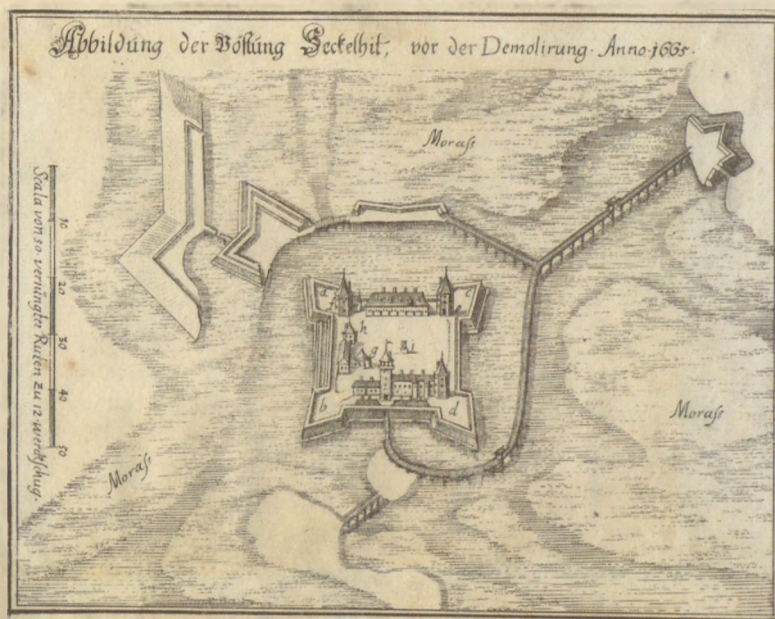
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 4661

II. Géza idejében betelepült szászok lakják. A város részint a várhegyen, illetve annak lábánál terül el. A XVI. századik a hegyen épült városrész volt a város központja, később a hegy tövében épülő alsó város. Itt választották az erdélyi rendek I. Rákóczi Györgyöt és Kemény Jánost fejedelemmé. 1676-ban majdnem az egész város leégett.

Mérete: 14x9 cm

Szatmár vára, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 3889.

Székelyhíd, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 806.
Fotó: Király Artília

Szatmár vára, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 3889.

Szatmár vára Szatmárnémeti belvárosának helyén állt (ma Románia: *Satu Mare*). Az 1564-65-ben felépült korszerű erődöt megelőzően már létezett késő középkorban a városban kastély a király, majd a Szapolyaiak birtokában.

A török korban fontos végvár volt. 1645-ben került I. Rákóczi György kezébe. A XVIII. században lerombolták, mára már nyoma sem maradt. Az itáliai hadmérnökök által készített alaprajzokból ismerhetjük meg. A szabályos ötszögletű erősséget sarkain egy-egy olaszbástya védelmezte. Megközelítését két kapu szolgálta. Neves hadi építések tervezték, a Baldigara fivérek.

Mérete: 28,5x36,8 cm

Székelyhíd, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 806.

Egykor a székelyek telepe volt, akik az Ér ingoványának átkelőhelyét (hídját) őrizték. 1460-ban a Zólyomiak kaptak engedélyt vár építésre, melyet 1595-ben újjáépítettek. A török időben fontos végvár. 1630-1639 között megerősítették. 1661-ben a török elfoglalta és szörnyű pusztítást okozott.

XVII. századi tulajdonosát, Zólyomi Miklóst 1633-ban fej- és jószágvesztésre ítélték. 1661-ig fejedelmi birtok. I. Rákóczi György építkezései során termésköből és téglából épített szabályos négybástyás várrá alakították. 1642-ben a gyulafehérvári ágyúöntőház termékeivel fegyverezték fel. 1664-ben a vasmárai békében rendelték el lebontását, melyet 1665-ben végre is hajtottak. (Ma Románia: *Săcueni*)

Mérete: 20x33 cm

Nagyszeben, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 4657.

II. Géza király alatt betelepült szászok alapították, akik a Vörös-torony szorost védték. A középkori Erdély legnagyobb iparos és kereskedővárosa, művelődési központja. Az erdélyi szászok legfőbb központja, politikai szervezetének székhelye, a szebeni királybíró a szászok ispánja. Három falövvvel a XV. századi Erdély legerősebb, bevehetetlen vára. A XVII-XVIII. században már szűknek bizonyult a falak övezte város, a falakon kívül is terjeszkedni kezdtek. (Kép: 170. oldal)

Mérete: 11,4x15,4 cm

Előkelő nagyszombati nő téli öltözetben
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Costume Bilder aus Siebenbürgen Ltsz: Oct. Germ. 198.24.

Medgyes, 1675 körül

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 4660

Királyföld szabad királyi városainak egyike. Szászok alapították. 1545-ben itt csatlakoztak a szászok az ágostai hitvalláshoz. 1605-ben itt tette le fejedelmi esküjét Bocskai István. II. Rákóczi Györgyöt itt fosztották meg fejedelemségétől, de itt is választották újra 1658-ban. (Kép: 172. oldal)

Mérete: 12,1x6,5 cm

Kolozsvár, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T. 2311.

A XIII. században már városi kiváltságai vannak az itt élő szászoknak és magyaroknak. Idővel a magyarok többségbe kerültek a városban. A XVI. században már a magyarság központja, élénk a kereskedelem, fejlett az ötvös ipar (kincses Kolozsvár), jobbára unitáriusok. Mintegy 80 országgyűlést tartottak itt. (Kép: 172. oldal)

Mérete: 14,3x26 cm

A kolozsvári egyházközség 1669. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár, Ltsz: I. C 6.

Az 1699-es leltár is megemlékezik Lorántffy Zsuzsanna adományairól: 1. „Egj veres bársony szőnyeg, kék selyem rojt körüle”, 2. „Egj reá való nyomtatott bőr”, 3. „Egj selyemmel... varrott abrosz”, 4. „Egj sárga szkófiummal varrott keszkenő”, 5. „selyemmelsarannyal varrott abrosz Mellyeket Lorándfy Susanna Fejedelem aszszony adott való az Ecclésiának.” (Kép: 63. oldal)

Kővár, XIX. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T 5909.

A Lápos-völgye fölé emelkedő Kővár eredete a XIII. századra nyúlik vissza (Kővár-vidék). A fejedelemség idejében stratégiai helyzete miatt kiemelt fontosságú. Az Erdélybe vezető utat biztosítja Szatmár és Nagybánya felől. I. Rákóczi György idejében folyamatosan erősítették (bástyák, kőbélésű árkok). Zólyomi Dávid 18 évig raboskodott itt. I. Rákóczi György a perbe fogott és elítélt szombatosok egy részét idezáratta. A Rákóczi-szabadságharc után részben felrobbantották. Az egykor hatalmas erődítménynek ma csak elenyésző romjai láthatók. (Kép: 190. oldal)

Mérete: 29,6x37,5 cm

A munkácsi vár

A munkácsi vár

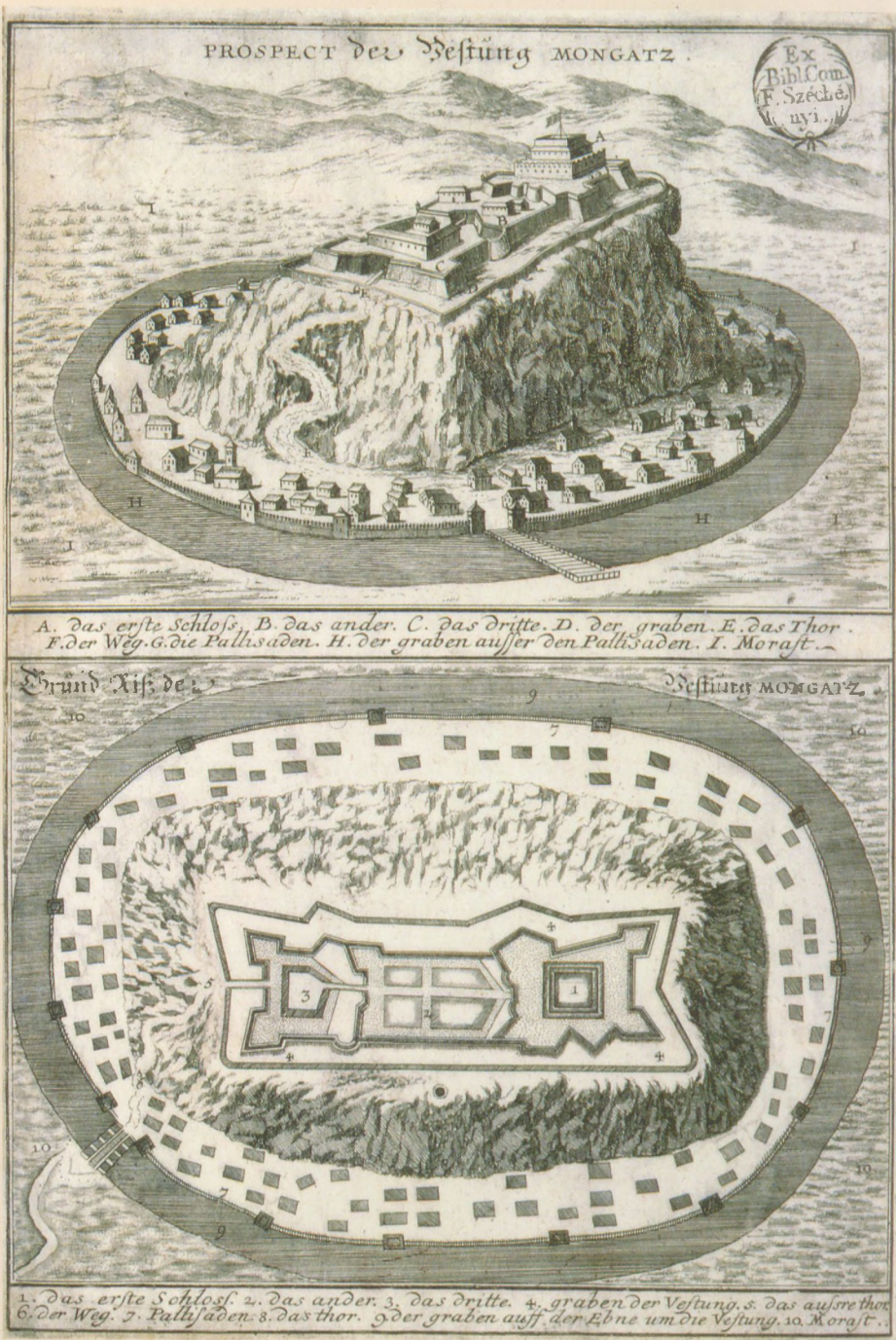
A város déli részén, a Latorca kanyarulatánál a síkságból magányosan kiemelkedő sziklahegyen áll Munkács vára. Kárpátalja legjelentősebb, épségben fennmaradt hatalmas bevehetetlen erődje. A középkori eredetű várat az eperjesi egyezség értelmében 1630-ban sikerült megszereznie I. Rákóczi Györgynek. A vár ezután már a Rákóczi-családdal összefonódva vált legendássá. A fejedelem jelentős felújítási munkálatokat hajtatott végre itt, melynek eredményeként a XVII. század közepén Munkács a legerősebb várak sorába számított.

Lorántffy Zsuzsannához köthető építkezések is zajlottak itt. 1640-ben ismerhette meg a fejedelemasszony a nagyon jó stratégiai helyzetű várat. Férje, majd Zsigmond fia halála után többször időzött itt az özvegy fejedelemasszony. Ekkor zajlottak építkezései. A berendezése is gondot fordított. Patakról, Lengyelországból hozatott ide kályhás mestereket. Építkezésének nyomait 1657. évi feliratos táblája és a munkácsi felső vár bejárat kapuja fölött elhelyezett Lorántffy-címer is bizonyítja. (Kép: 43. oldal)

1661 után az Erdélyből magyarországi birtokaira költözött II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának lesz otthona Munkács. Itt veszi védőszárnyai alá egyetlen unokáját az 1676 tavaszán Borsiban született II. Rákóczi Ferencet. Pár hónapos csupán midőn apja, 31 éves korában meghalt. A kis Ferkó asszonyi kezek óvó védelme, erős akarata s hite oltalmában maradt, miként a Vallomásaiban írta: *„Nagy gondja volt a te gondviselésednek énreám... Gyengéden szeretett nagyanyám, a te ájtatos szolgáló leányod, aki emberi vélekedés szerint szent életű vala. Szeretett anyám igazán, anyailag komoly szeretettel... Tanítóim képezték ki bennem a rangomhoz illő erkölcsöket, és reászorítottak az imádkozásra.”*

Az özvegy Zrínyi Ilona a császár engedélyével 1682. június 15-én Munkácson kötött házasságot Thököly Imrével. II. Rákóczi Ferenc gyermekkorában mostohaapja oldalán részt vett a császárellenes küzdelmekben. 1685 szeptemberében Zrínyi Ilona gyermekeivel Munkács várába vonult.

1685 novemberében Caprara császári tábornok ostrom alá vette a Zrínyi Ilona védte várat. Radics András várkapitány három-négyezer ember élén szervezte meg a védelmet. Heves ágyúzás, éjszakai bombázások közepette teltek a napok. Munkács szenzáció lett Európában. Röplapok adták hírül Zrínyi Ilona tetteit. Könnyeztek sorsán, ünnepelték az uralkodói udvarokban, városokban. XIV. Lajos francia király Európa legbátrabb asszonyának nevezte. A 10-12 éves Ferenc itt tanulta meg, hogy a hatalom felelősség, az uralkodás szolgálat. Közben Ilona napján verssel köszöntötték a gyermekek édesanyjukat:

Munkács vára, XVII. század

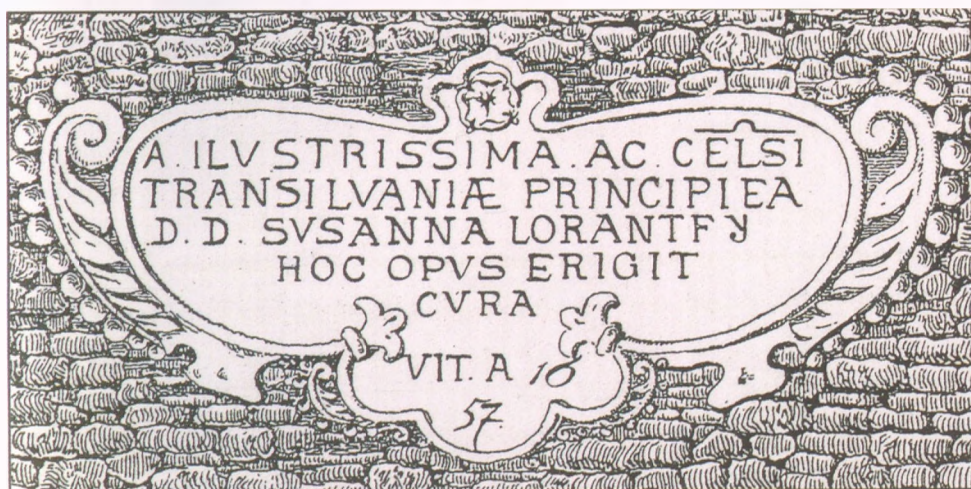
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: T.598.

Mérete: 29,8x19,6 cm

*Rabság bilincseit kerülő magyarság:
Egy Munkács várában szorult az szabadság,
Kit egy Zrínyi-szívű tartott meg asszonyág, –
Hol vagy s hálát nem adsz az egész magyarság!*

1686-ban Munkács még eleven központ, innen tájékoztatták Európát, bízva a diplomáciai segítségben. Aztán egyre nyilvánvalóbb, hogy sem a lengyel király, sem XIV. Lajos nem tett érte semmit. A két és fél éves ostrom alatt a vár tartalékai kimerültek. Zrínyi Ilona megállapodást kötött a vár feladásáról I. Lipóttal s 1688. január 17-én Munkácsot átadták a császáriaknak.

II. Rákóczi Ferenc később kijavíttatta, megerősítette a várat, mely jelentős szerepet játszott az általa vezetett szabadságharcban. Elsőként a Rákóczi-család hatalmas munkácsi uradalmának jobbágysai álltak a szabadságharc zászlaja alá. A legvégsőig is ők tartottak ki: Munkács a kuruc ellenállás utolsó erőssége. Csaknem két hónappal Majtény után, június 24-én hódolt be a Sennyey István parancsnoksága alatt álló vár Pálffy császári főparancsnoknak. Az uradalmat eladományozzák, de a vár királyi birtok maradt. Hadiszertár, majd fogház, laktanya, jelenleg múzeum. Az épület restaurálása megindult.

Lorántffy Zsuzsanna 1657. évi feliratos táblájának rajza a munkácsi várból.
Megjelent: Soós Elemér: A munkácsi vár. Hadtörténelmi Közlemények 1910. 519.

Munkács vára

A radnóti kastély

Radnót (ma Románia: *Iernut*), az Erdélyi Fejedelemség közepén található. Első említése XIII. századi. XV. századi udvarházát a XVI. század közepén erősítették. A XVII. században az ország egyik legkényelmesebb és legtágasabb várkastélyának tartották. 1649-ben, II. Rákóczi György idejében a Kornisoktól került a fejedelmi család tulajdonába. Rákóczi Zsigmondé, majd halála után a fejedelemé. Utóbbi Augustó Serenát bízta meg az átalakításokkal. Az egyemeletes, négyszögű, saroktornyos, szűk udvaros kastély egyik bejárata fölött építési feliratot láthatunk, az építőmester Serena nevével. Egy másik bejáraton utalva a tulajdonosokra, közös Rákóczi-Báthory címer látható.

15 országgyűlést tartottak Radnóton, köztük az utolsót 1690-ben. A Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok kezébe került. (Kép: 128. oldal)

Lorántffy-címer a királyhalmeci udvarház bejárata fölött

Királyhalmec (ma Szlovákia: *Kráľovský Chlmec*) neve 1214-ben szerepelt először a forrásokban, a XV. században mezőváros. Ma már csak romjaiban látható várkastélyát a XVI. században a Perényi-család építette, melyet még a században le is romboltak. A halmeci uradalom a gyakran változó tulajdonosokat követően a XVII. század közepén már Rákóczi-birtok.

1610 körül épült a Nyári-család földszintes kúriája, melyet Lorántffy Zsuzsanna 1652 után átépített. A munkálatok 1654-es befejezésére utal a bejárat fölötti máig megőrződött díszes családi címer. Akkor kelt egyik levelében említi a keretelt íves mező közepén az Erdély címerébe foglalt Lorántffy-címert. A fejedelemasszony gyakran tartózkodott itt és átutazó szállásként is használta. 1653-ban cserépkályhák kerültek a szobákba. Az átalakított épületben ma zeneiskola működik. (Kép: 128. oldal)

Eperjesi Rákóczi-ház

Reneszánsz stílusú ház, mely két régebbi épület átépítésével alakult ki a XVII. század elején. 1633-ban itt kötötte meg az eperjesi egyezményt I. Rákóczi György a császár követével. A palota oromfalát csipkés koronázat díszíti, három kiugró zárt erkélye is van, udvarán árkádos folyosó, loggia. (Ma Szlovákia: *Presov*) (Kép: 190. oldal)

Lorántffy-címeres pohár, XVI. század második fele

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: Poc. Jank. 76.

Figyelemre méltó a Lorántffy-címerrel díszített pohár története. Halászhok „fogták ki” Sárospatakon a Bodrogból. Tőlük Szirmay Antal Zemplén megyei jegyzőhöz került, aki eladta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Hogyan került és mikor a Lorántffyak pohara a sárospataki vár mellett a Bodrogbá? Talán sohasem tudjuk meg. Bizonyítja azonban, hogy léteztek hasonló darabok, csak sajnos nem maradtak meg, vagy akár majd utódaink találják meg őket hasonlóan kalandos úton.

Ezüst, részben aranyozott, vert, véssett munka. A pohár külső és belső szájpereme és a perem alatti címerkép aranyozott. Henger alakú test, tölcseres szájjal, a szájperem véssett reneszánsz lombdísz, alatta háromszor a Lorántffy-címert vésték be (Rátold nemzetség címere). Alján GI mesterjegy oválisban. (Kép: 26. oldal)

Mérete: magassága: 16,6 cm; szájátmérő: 12,6 cm; talpátmérő: 7,7 cm

Evőeszköz készlet, XVII. század közepe

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1955. 421. C.

Családi hagyomány szerint a felsővadász Rákóczi-kastélyból származik az evőeszközkészlet. Az eladó szerint Lorántffy Zsuzsanna úti evőeszközkészlete volt a tokban elhelyezett kanál, kés, villa. Abaúj megyei rokon családok révén őrződött meg. Eredete vitatott.

Kanál: Aranyozott sárgaréz, ovális merítőjén véssett naturalisztikus virágdísz. Nyele többelű, kétharmad részén csavarmenetes véssett, kis gomb végződéssel.

Kés: Pengéje vas, hegye letört. Nyele aranyozott sárgaréz, öntött, cizellált, virágcsokrokkal és gyümölcskétes díszítéssel.

Villa: Kétágú, vas, nyele aranyozott, a késsel megegyező díszítéssel. A villa egyik ága letört.

A *tok* barna bőrrel borított. Kétrekeszes, ahová a villa és kés került. A rekeszek közti nyeregbe helyezik el a kanalat, amelynek merítője a kés és a villa fölé borul. (Kép: 54. oldal)

Mérete: Kanál h.: 14,7 cm

Kés h.: 15,5 cm

Villa h.: 15 cm

Tok h.: 18,3 cm

Mádi fedeles kanna, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Budapest, Ltsz: 1910. 115.

Marosvásárhelyi Rákóczi kehely, 1620.

Marosvásárhelyi Alsóvárosi Egyház, Ltsz: 21/149.

I. Rákóczi György erdélyi adományozásának fennmaradt szép példánya ez a serleg, melyet máig használ a református egyház Marosvásárhelyen.

Aranyozott ezüst, mely felirata szerint jóval Rákóczi fejedelemsége előtt készült. Ovális keretben kardot tartó fél kar ábrázolás, melynek körirata: AZ ÖREG RÁKÓCZI CSINÁLTATTA 1620 JÚL. 18. (Kép: 156. oldal)

Mérete: 18,5x8,5 cm

Mádi fedeles kanna, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1910.115.

A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható kanna hasonló a tolcsvai és újhelyi kannához, illetve az egykorú leírás alapján a ma már nem fellelhető ónodinak. Vásárlás útján került a mádi református egyháztól a múzeumba.

Ezüst, aranyozott, vert domborított cápázott. Magas tagolt talpa a hengeres test gerezdes beosztását követi. A talpon két sorban díszítés: alul cápás csúcsos keretben levélsor, fent csigák és függőleges szalagos díszítés váltakozik. A talpat a testtől csipkés szélű perem választja el. A kanna felső részén a gerezdeken cápás és szárnyas női maszkos csigás díszítés váltakozik. Az egyik cápás mező felső részén Rákóczi fejedelmi címere. (Erdély címere és közepén a Rákóczi címer). Körirata: GEOR: RAKO: D: PRIN: TRAN: PAR: REG: HVN: D: TE: SIC: COMES, („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura”)

Felette: BIBITE: EX: HOC: OMNES: MATTH: XXVI: V. XXVII, („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 26,27.) Alatta: NON: VOLENTIS: SE: D: MISERENTIS: EST: DEI: ROM: IX („Nem az akaróké, hanem akik rászorulnak azé az Úr (kegyelme).” Rómaiakhoz írt 9.). A kupa szája körül: HOC: POCULUM: EST: NOVVM: TESTAMENTUM: IN: SANGVINE: MEO: 2VI: PPO: VOBIS: EFFVNDITVR: LVCAE: XXII („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által.” Lukács evangéliuma 22.) A kupa testén alul: POCVIM !/: BENEDICTIONIS CVI: BENEDICINVS: NONNE: CVMVNIC: SANGVINIS: CHRISTI: EST: I: COR: X: V: 16. K. („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérenek közössége.” A korinthusiakhoz írt I. levél 10, 16.)

A fedele, a kupa testének gerezdes tagolását követi, cápás alapon csigás díszítéssel, kerek zárólemezzel, amelyet poncolt alapon babérkoszorú díszít. Billentője csigásan visszahajlik, kis puttó díszíti. A kérdőjel alakú női hermás fül végén címerpajzs.

Mérete: m.: 28 cm; sz. á: 12,3 cm; t. á.: 17,2 cm

281.

Apostolunkk amas baransz lattrian jarnan: minden kesz
 az Imre di fof- fese mi eliche. 1. Cor. 10. v. 31. ~~mi eliche~~
~~mi eliche~~ ~~mi eliche~~. Most hogi mi chik az bi fohide is chif-
 fozoz; ham az dize kis di lomme az jns, az minemü lempom-
 bi bi fogalashoz illendö Emter Komvot, az Reformatonac
 ke schitöl fogvam, addig az Ngt idijig, bi Geni nemte.
 trankban nianisatra mi lator volz fukis; ham munkas fa-
 rasaggal, is foh köh fegöl iraltatot. Ngt mofan jntör
 valo seg; jf fegöl, mi chik nianisatato; ham annak
 felletti offogunkk mindenie mo Bich, Ectaitis vale fel-
 tiz elter, is mof ajanditkozta. Nagy is mi h fegöl mi lator
 valo is az Ngt papirofot allo ajanditka: mi el mof ne
 ihj idij zeli; ham mof akorvan mutatni, hogi Ngt
 az Imre mi chik papirofi kinsz vil birna; ham a ramiz-
 val is bi h v itis, az az Intök kinsz fegöl az adoz gisajaz
 földben min ofta is ham min az Imre is fagara kengyke defn-
 ki ofogatta: midön az Ngt jofogaban valo neham
 Eccle fajas, is foh de mof ~~mi el~~ is fegöl kupackal mof
 ajanditkozta, ~~mi el~~ is Urnar az lator az Vig varforamas
 ki bi fogalatasaban eljeme. Nullit hogi valatek min zis
 trankban avagy chik kide avagy latta vohna valaki, de
 mi valaltatos lanki. Oh mof bi foh lanki bi foh lanki
 is bi kezo foh lanki! Nem tudgim bi foh lanki
 avagy adakozo kezo bi foh lanki nagjobra? Bi foh lanki
 mind az kettöt halado bi foh lanki, is min ~~mi el~~ ~~mi el~~
 tar adas emhyit apogalline: min amas az az ~~mi el~~ ~~mi el~~
 az bi foh lanki faja ~~mi el~~ ~~mi el~~: mi el adomany ammal
 kintu foh, min mi varakofasum m lanki kamaab löl: bis
 das qui itis das: ammal bi foh lanki, hogi kinsz nanki kintu
 adatos, min ngind az Nanna az lanki. O gisaz Urn
 kintu az adakozat is: is Ngt is kintu kintu.

Tolcsvai fedeles kanna, 1637.

Sárospataki Református Kollégium
Tudományos Gyűjteményei Múzeuma

A tolcsvai Református Egyház letéteként láthatjuk a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán az előbb megismert mádi kanna „hasonmását”. Csupán a fedelmi címer alakjában fedezhetünk fel szembeötlő különbséget. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna ajándékozta a tolcsvai gyülekezetnek 1637-ben.

Aranyozott ezüst, magas hat részre tagolt talpa a hengeres test gerezdes beosztását követi. A talp domborulatán körül megszakításokkal körbefutó U alakú pontozott bordűrös díszítés. A kanna felső része 6 részre (karéjra) osztott, az alsó rész 8 mm-es kiálló poncolt díszítéssel kapcsolódik a felső részéhez. Felső 2/3-án 3 mezőben cápás, 3 mezőben szárnyas női test deréktól, indás díszítés, mind a 3 mezőben ugyanaz. A 3 cápást mező körül kettőben felirat. Az egyik felirat: BIBITE EX HOC OMNES · MATTH XX NON EST VOLENTIS NEQUE CURENTIS SED MISERENTIS DEI ROM · VI · II · P: („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 20. „Nem az akaróké és nem a törekedőké, hanem a rászorulóké Isten kegyelme.” Rómaiakhoz írt 6, 2.) A másik mező felirata ovális keretben (ez a címer körirata): GEOR RAK: D: G PRIN TRAN: PAR REG HUN·DE·SIC·COM·1637. („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura. 1637.”) Az ovális kereten belül, a fedelmi Rákóczi-címer.

A kanna szája körül az alábbi felirat: HOC POCULUM EST NOVVM TESTAMENTUM: IN SANGVINE MEO: QVI PRO VOBIS EFFUNDITVR: LUCAE: XX: II: V XX; („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által, amely értetek kiontarik.” Lukács evangéliuma 22, 20.) A kupa testén alul az alábbi felirat: POCULUM BENEDICTIONIS·CVI BENEDICIMVS NONNE COMUNIC SANGVINIS CHRISTI EST I COR XVI . („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítettünk; Krisztus vérének közössége.” A korinthusiakhoz írt I. levélből 10,16)

A kanna fedele hatkaréjos, cápás díszítéssel. Kerek zárólemez poncolt alapon babérszörű díszítéssel. Kérdőjel alakú fülén halfarkú női alak. Billentőjét kis puttó díszíti. A kanna füle sérült, felső részéről hiányzik egy darab. Használt, fedelén és testén néhol kis horpadások nyomai fedezhetők fel. (Kép: 102. oldal)

Mérete: m.: 27,5 cm; t. á.: 17 cm; sz. á.: 11 cm

Sátoraljaújhelyi fedeles kanna, XVII. század

Sátoraljaújhelyi Református Egyház

A hegyaljai mezővárosoknak ajándékozott Rákóczi címeres kannák jelenleg ismert harmadik darabját a Sátoraljaújhelyi Református Egyház ma is használja.

Aranyozott ezüst, 6 karéjos. Magas tagolt talpa a gerezdes test beosztását követi. A talpon két sorban díszítés: alul cápás csúcsos keretben levélsor, fenn csigák és függőleges szalagos díszítés váltakozik. Az alsó rész 6 cm-es (talp átmérő: 18,5 cm). Az edény test 6 részre (karéjra) osztott. A kanna felső kétharmadán három mezőben cápás, három mezőben szárnyas női test, deréktól lefelé indás díszítés, életfa motívum. A három cápás mező egyikén felirat: BIBITE·EX·HOC· OMNES·MATTH·XXVI V·XXVII („Igyatok ebből mindnyájan” Máté evangéliuma 26,27.) Ez alatt, kör alakú keretben a Rákóczi-család címere Erdély címerére helyezve: jobb oldalán a nap és a sas, bal oldalán a hold és a hét vár. A címerpajzs fölött egy korona. A címer körirata: GEOR · RAKO:D:G· PRIN · TRAN · PAR · REG ·HU:D E · S·COMES („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura”) A címer alatti felirat: NON V·OLENTIS·NEQVE· CURRENTIS·SED·MISERENTIS EST · DEI · ROM · IX („Nem az akaróké nem a törekvőké, hanem a rászorulóké Isten (kegyelme)” Rómaiakhoz 9.)

A kanna felső részének körirata: HOC POCULUM EST NOVUM· TESTAMEN· TUM · IN SANGVINE · MEO · QUI ·PRO· VOBIS· EFFUNDITUR LUCĚ XX („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által mely értetek kiontaték” Lukács evangéliuma 20). Az alsó körirat: POCULUM BENE·DICTIONIS·CVI· BENEDICINUS NONNE COMUNIC SANGVINIS CHRISTI ·EST COR X I 6 („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérének közössége” a korinthusiakhoz 10,16)

Test magassága: 20 cm, átmérője: 14 cm. Kupa fedele 6 részre osztott, cápás alapon indás kacsos, díszítéssel. Kerek zárólemezzel babérkoszorú díszítéssel, mely tetején középen lóuszgomb. Billentőjét kis puttó díszíti, kérdőjel alakú fülét női felsőtest díszíti. Fedél mérete: magassága: 9,5 cm. (Kép: 100. oldal)

Mérete: : 35,5 cm; t.á.: 18,5 cm; sz. á.: 14 cm

Fedeles serleg, XVII. század első fele

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1930. 100.

E pompás serleg az ún. Rákóczi-kincs egy darabja. Felirata szerint II. Rákóczi György unokatestvére Rákóczi László és felesége Bánffy Erzsébet részére készült Augsburgban. A Rákóczi-kincsként emlegetett gyűjtemény az ötvöstárgyak pompás sorozata, mely a Rákóczi- és Erdődy-család tulajdonában lévő darabokból, házasság révén egyesült.

A Rákóczi-család gazdagságát mutatja be a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható nagyméretű aranyozott ezüst díszedények sora. Ezen darabokat egykor az udvartartás fényűző kellékeként pohárszékre állították.

Aranyozott ezüst, vert, öntött. Tagozott talpán lent tájkép, nyulat üldöző kutyával, felső, dudoros tagján gyümölcskötegek. A hengeres szár alsó része gerezdes dobon nyugszik. Oldalain hat csigás és makkos díszű fül áll ki. A kehelyhez való átmenetet fonadékos díszű, alacsony dob közvetíti. A karcsú harangidomú kehely felületét csigás keretbe foglalt vázákból kinövő virágcsokrok és gyümölcskötegek díszítik. A tagozott, boltozatos fedő elálló pereme gerezdes és csipkés, boltozatán csigás fonadék dísz gyümölcskötegekkel. Közepén háromfüles talpazaton vázaidom emelkedik, ezen római harcos áll, jobbjaiban lándzsa, baljában pajzs, rajta bevésve három kereszttel díszített patkó és NCAP betűk. A fedő peremén bevésve: C. L. R. D. F. V. – C. E. B. D. N. /Comes Ladislaus Rákóczi de Felső Vadász – Comitissa Elisabetha Bánffy De Nagy Mihály. (Augsburgi hitelesítő bélyeggel és P mesterjeggyel.) A fedélen levő harcos lábai töröttek. (Kép: 128. oldal)

Mérete: m.: 73 cm; sz. á.: 18,5 cm; t. á.: 16,8 cm; fedél á.: 20,5 cm

I. Rákóczi György kelyhe, 1640.

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1926. 90.

A „Brózer kehelyként” közismert aranykelyhet I. Rákóczi György megrendelésére készítette Brózer István 1640-ben. A fejedelem a Farkas utcai református templomnak ajándékozta. Itt őrizték, használták két évszázadig. A XIX. században eladták a Magyar Nemzeti Múzeumnak, mely e csodás remekművet állandó kiállításán folyamatosan be is mutatja.

Arany, színes zománc (áttetsző piros, zöld, sárga, fekete, fehér, világoskék), beágyazott, utólag rátett részekre alkalmazott. Hatkaréjos talp áttört mérműves sávval. A talp szélén külön feltett kagylós díszes, zománcozott lemezek, hasonló díszítés van a hatoldalú lábón is. A szintén hatoldalú száron vésett aljú, világoskék levéldísz, egy-egy zöld félkörívvel. Az oldalak találkozásánál áttört csigás fülkék, világoskék zománc pontokkal. A nodus 6 küllőjén fehér, a közbelső részekben világoskék alapon színes zománc. A hengeres cuppán zománcozott, áttört díszítés, apró szegekkel felerősítve, közben öntött, ovális domborművek, fentről kezdve: 1. Utolsó vacsora, lábmosás. 2. Olajfák hegye. 3. Júdás csókja. 4-5. Két jelenet, Krisztus zsidó pap előtt. 6. Pilátus, kézmosás jelenet. 8. Krisztus főpap előtt. 9. Ruhátlan Krisztus. 10. Ostoroztatás. 11. Tőviszokorozás. 12. Keresztre vitel. 13. Ruhafosztás. 14. Keresztre feszítés. 15. Krisztus a kereszten. 16. Levétel. 17. Levétel. 18. Sírberakás.

I. Rákóczi György kelyhe, 1640.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1926. 90.

3 sorban 6-6 lemez, a felrakás sorrendje nem rendszeres, csak a sorokon belül. Szájperemén vésett felirat, egykor fekete zománccal: 1./ POCULUM. BENEDICTIONIS. CVI BENEDICIMUS. NONNE COMMUNIO. SANGVINIS CHRISTI EST. I. COR. X. VER. 16. („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérének a közössége.” A korinthusiakhoz írt I. levélből. 10,16.)

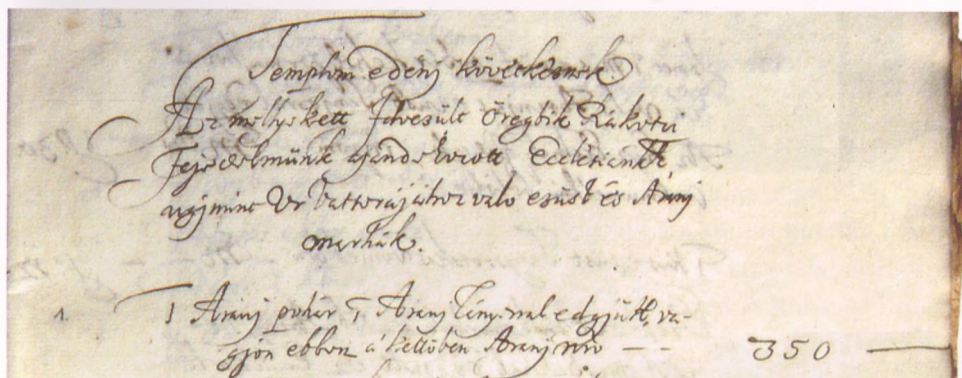
2./ BIBITE EX HOC OMNES. MATTH. 26. VER. 27. („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 26,27.) 3./ HOC POCVLVM EST NOVUM ILLVD PACTUM PER MEVM SANGVINEM. SANCT. PAVL. I. CORINTUS 11. VERS. 25. („Ez az új szövetség kelyhe, az értünk kiontott szent véré.” Szent Pál a Korinthusiakhoz írt I. leveléből 11,25.)

A cuppa belsejében erdélyi fejedelmi címer Rákóczi címerrel egykori zománccal. Körirata fekete zománccal (hiányos): I GEORG. RAKOCI. DG. PR. TR. PAR. RE. HUN. DO. ET. SIC. DOM. 1641. („I. Rákóczi György Erdély fejedelme és Magyarország részeinek ura 1651.”)

A kolozsvári egyházközség 1664. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár, Ltsz: I. E 1.

A leltárkönyv a fejedelemasszony halála után 4 évvel készült a Farkas utcai templom javairól. Ebben tételesen felsorolja azokat a tárgyakat, melyeket „Lorántffy Susanna Kgl. Fejedelem Asszonyunk ajándékozott Ecclesiánkhoz.” Ezek: 1. Rojtos veres bársony szőnyeg, 2. reá való nyomtatott bőrrel együtt, 3. selyemmel varrott abrosz, 4. scofiummal varrott keszkenő, 5. Arany fonallal varrott abrosz Ezeken kívül a megnevezett két pallos, kardok, arany gyűrűk, fülben vetővel együtt. E gazdag adományok közül ma csupán egy terítőt őriznek mindebből.

Kolozsvári Egyházközség 1664. évi leltárkönyve

A „Brózer kehelyként” közismert aranykehely korabeli bejegyzése

Református Levéltár, Kolozsvár, Ltsz: I. E. 1.

A kolozsvári Farkas utcai református templom szószéke

A leltárkönyv következő lapján I. Rákóczi György adományairól emlékeznek meg. Itt felsorolják: *”Templomi edény követekeznek Az mellyeket Idvezült öregbik Rákótzí fejedelmünk ajándékozott az Ecclesiának. Úgy mint Úr vatsorájához való ezüst és aranymarhák.”* Ezek: 1. Arany pohár arany tányérral, 2. gerezdes, kívül belül aranyozott kanna, 3. kisebb hasonló kanna, 4. hasonló formájú aranyozott ezüst kanna, 5. keresztelni való ezüst korsó, kívül belül aranyozott.

Ezek sorából az arany kelyhet láthatjuk a Nemzeti Múzeum állandó kiállításán. A gerezdes aranyozott ezüst kanna talán hasonló volt, mint a bemutatásra került mádi, tolcsvai, sátoraljaújhelyi.

A kolozsvári egyházközség 1669. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár Ltsz: I. C 6.

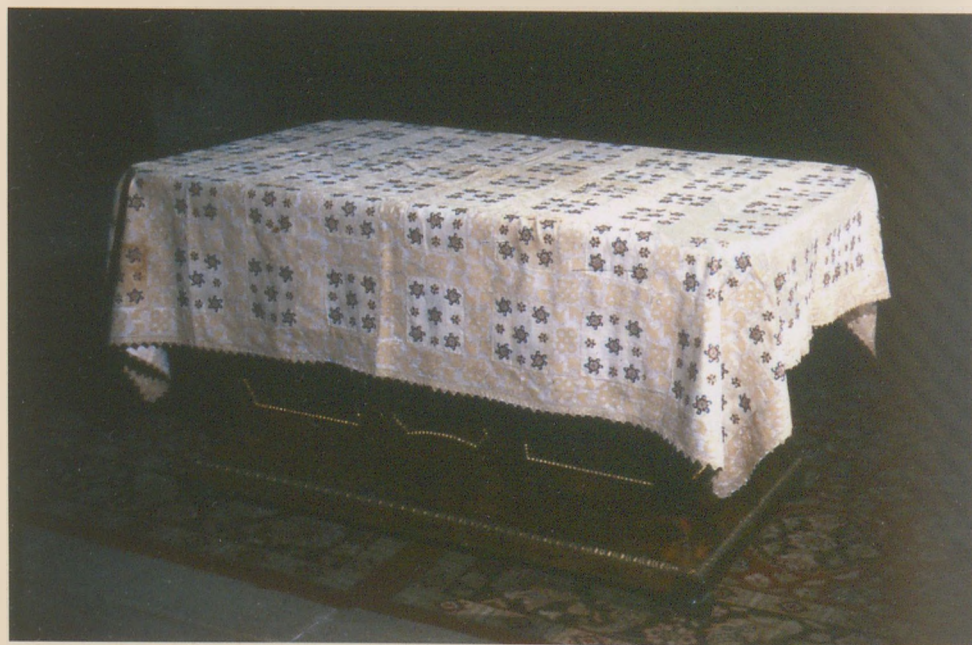
Az 1699-es leltár is megemlékezik Lorántffy Zsuzsanna adományairól: 1. *„Egj veres bársony szőnyeg, kék selyem rojt körüle”,* 2. *„Egj reá való nyomtatott bőr”,* 3. *„Egj selyemmel... varrott abrosz”,* 4. *„Egj sárga szkófummal varrott keszkenő”,* 5. *”selyemmelsarannyal varrott abrosz Mellyeket Lorándfy Susanna Fejedelem aszszony adott való az Ecclesiának.”*

A kolozsvári Farkas utcai református templom

A Farkas utcai templom a kései gótika jegyeit viseli magán, építése Mátyás király uralkodása alatt kezdődött (1489) és 1510 körül fejeződött be. Kelet-nyugati fekvésű csarnoktemplom. Az egykori ferences templom és kolostor a reformáció harcai miatt elhagyatva állt a XVI. század közepén, majd 1579-től elűzetésükig (1603-ig) a jezsuiták használták. Ezután a tetőzetet és a hálóboltozatos mennyezetet lerombolták. 1622-ben a reformátusok kapták meg a templomot. I. Rákóczi György támogatásából a boltíveket 1638-1646 között helyreállították. A munkálatok szakszerű elvégzésére kurlandiai kőműveseket fogadtak. Ekkor bontották le a déli oldalon épült romos tornyot és a kolostort.

A templom teljes hossza 60 méter; a kórus (szentély) megnyújtottnak tűnik – csak 10 méter széles és 23 m hosszú, a nyolcszög három oldala zárja le a végét. A hajó 15 m széles, 19 m magas. A diadalívnek egyszerű faragása, viszont igen arányos vonalvezetése van. A boltívek súlyát belül és kívül hatalmas támpillérek vezetik le.

Az 1640-es évek elején készült díszes szószék elkészítését a szakirodalom Elias Nicolai és Fundáló Kőfaragó Benedek munkájának tekinti. Kovács András kutatásai szerint a szószék kőfaragó munkáját Elias Nicolai végezte, a könnyen faragható alabástrom betéteit Régeni Asztalos János készítette. Ugyanakkor Kovács András Kőfaragó Benedek itteni munkáját megkérdőjelezi: *„a szószék elkészítésében való tényleges részvételét azonban egyetlen forrásadat sem támasztja alá.”* A hangvetőt egy lengyel mester, Sztaniszlajszki faragta. A halotti címerekkel díszített faragásos hátasszékek is a XVII. században készültek. A templom építéstörténetét Kovács András összegezte. (Kép: 122. oldal)

Kolozsvári Lorántffy-terítő, 1648.
Kolozsvári Farkas utcai református templom

Kolozsvári Lorántffy-terítő, 1648.

Kolozsvári Farkas utcai református templom

A belvárosi Farkas utcai templomban őrzött és máig használt terítő Lorántffy Zsuzsanna ajándéka. Erdélyben készült, az adományozás éve ismert, 1648. A kolozsvári Egyházközség 1664-es leltárkönyvében szerepel a fejedelemszony ajándékainak felsorolásában. Restaurált, nagyon jó állapotú.

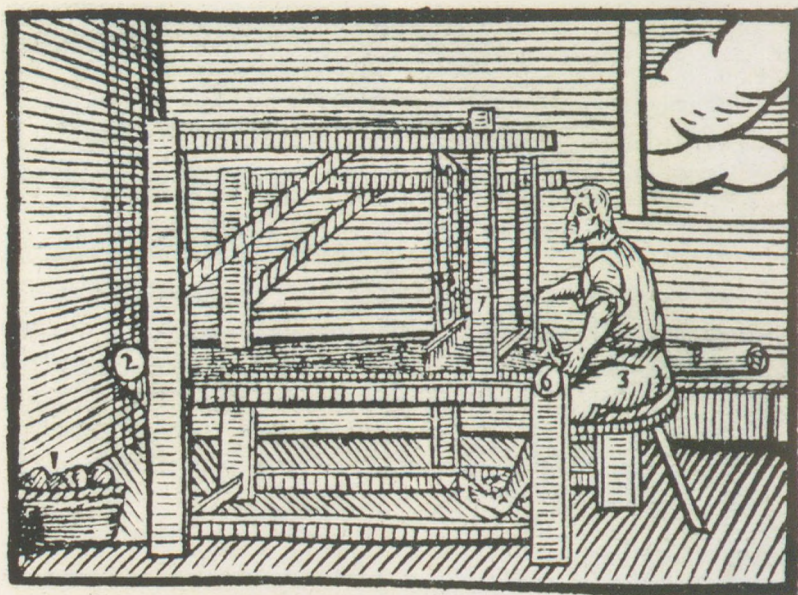
Nagyméretű, neccelt, kazettás úrasztali terítő. A terítőn 80 kazetta (10x8 db) helyezkedik el. A kazettákat necceléssel fogták össze, mely geometrikus mintázatú. A neccelés színei nyers és ekrű. A kazetta lenvászonból készült, színes forgórózsákkal díszített. Színei: kék, olajzöld, rozsdavörös, ekrű és nyersszín. Öltései: laposöltés, török laposöltés, holbein öltés. Szélén körül necc csipke látható, szintén nyers és ekrű színnel.

Mérete: 220x180 cm

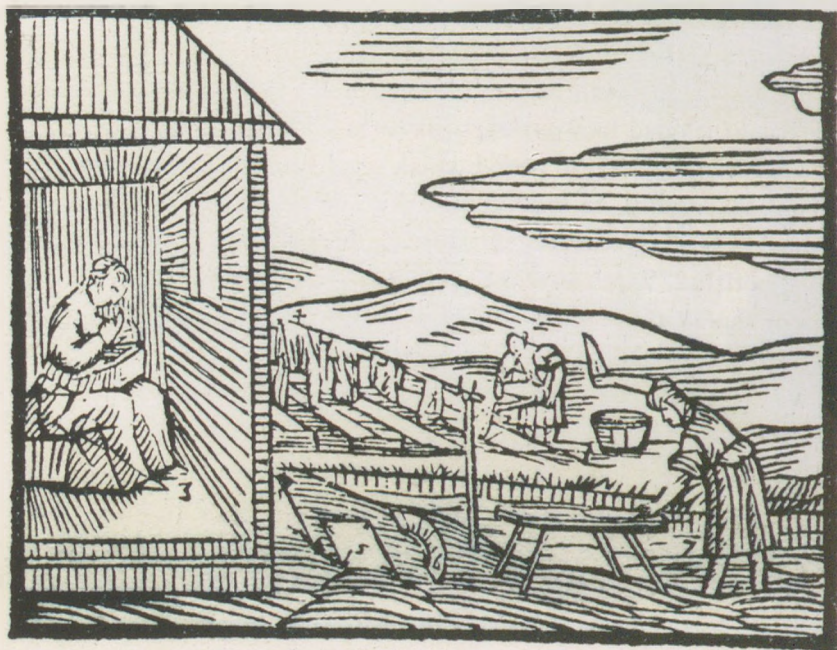
Nagyvárad-olaszi Lorántffy-terítő, 1635.

Nagyvárad-Olaszi Református Egyházközség

A Lorántffy Zsuzsannához kötött terítők között talán a legkorábbi. A Lukács evangéliumából idézett felirata mellett 1635-ös évszámot is hímeztek egyik táblájára. Nagyvárad Erdély kapuja, fontos szerepet töltött be a Rákócziak életében. Lorántffy Zsuzsanna néha hónapokig itt tartotta udvarát. Adományokkal, köztük ezzel a terítővel támogatta a református egyházat. Ugyancsak fontos szerepe volt a váradi Református Kollégium felvirágoztatásában. Várad 1660-as eleste azonban már a Rákóczi-kor visszafordíthatatlan letűntét, a fejedelemség virágzó periódusának végét jelzi. A történelem befolyásolta a fejedelmi ajándék sorsát is. Az 1660. augusztus 28-án bekövetkezett török pusztításkor a terítőt más egyházi értékekkel együtt Tordára menekítették. Az ótordai református egyházközség őrizte 275 éven át, szinte a magáénak vallotta úgyannyira, hogy az 1930-as években restauráltatta is. 1914-ben Sulyok István a Bihari Egyházmegye esperese, majd 1931-ben Csernák Béla a Nagyvárad-olaszi egyházközség lelkésze – a nőszövetség megalakulása kapcsán – kérte vissza a terítőt. Kérésüket nem teljesítették. 1935. február 23-án Makkai Sándor erdélyi püspök a Nagyvárad-olaszi gyülekezetben szolgált, ekkor ő ígéretet tett arra, hogy közbejár a terítő visszaszolgáltatása érdekében. Ezután Nagy Mózes, az ótordai egyházközség lekipásztora és a presbitérium egy csereterítő ellenében visszaadták a „fejedelemszony abroszát”. Csernák Béla lekipásztor hozta el Tordáról 1935. augusztus 26-án. Azóta ez a becses terítő a Nagyvárad-Olaszi Egyházközség tulajdonában van. Jelenleg a Lorántffy Zsuzsanna Múzeumban látható.

A szövés Comenius Orbis Pictusában

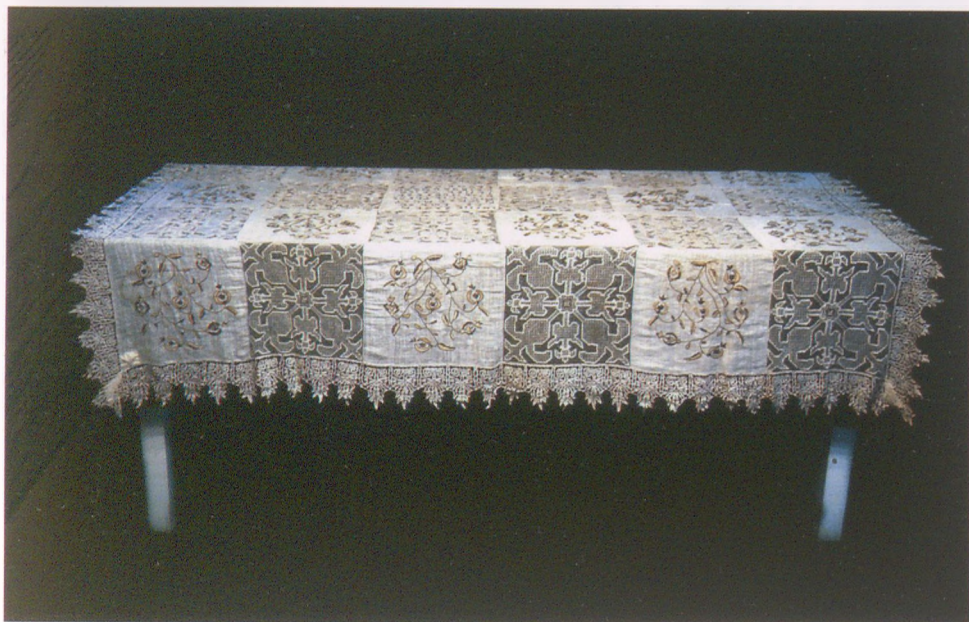

A vásznak Comenius Orbis Pictusában

A fejedelemasszony úrasztali terítője mind a négy szélén széles házi csipkével van szégyelvezve. A terítő 12 tábla rececsipkéből és 12 tábla színes virágos mintájú skóffummal és selyemmel hímzett lenvászon darabból van összedolgozva (6x4 db 30x30 cm-es). A hímzett és a csipketáblák váltakoznak. A középső táblára ezt a feliratot hímezték 8 sorban: LVC 22 EZ AZ EN / TESTEM AZ E / N VEREM EZT / MIVELIETEK AZ/ EN EMLEKEZE / TEMRE. VR IES / VS IRGALMAZ N / EKÜNK 1635

A terítő menekítése és az elmúlt évszázadok során néhol megsérült és veszített eredeti halványsárga színéből. Az ércszálak néhány helyen kihullottak, de a lenvászonon ma is követhető a hímzés minta eredeti alakja. Látszik, hogy a könnyedén körbehajló inda körül hogyan csoportosulnak a stilizált virágok és a levelek, és hogy milyen arányos beosztással töltötte be ez a minta azt a 30 cm széles és ugyanolyan hosszú területet, amelynek ékesítésére szolgált. 2001-ben Bodnár Katalin restaurálta a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma megbízásából.

Mérete: 220x150 cm

Nagyvárad-olaszi Lorántffy-terítő, 1635.

Nagyvárad-Olaszi Református Egyházközség

A magyarfülpösi református templom eredeti fakazettája, 1642.
Néprajzi Múzeum, Budapest

A magyarfűlpösi református templom fakazettái, 1642.

Néprajzi Múzeum, Budapest

I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna támogatásával – Örményeshez közel –, készült Magyarfűlpös református templomának mennyezete. A legjobb XVII. századi erdélyi munkák egyike volt. Azért kell múlt időben beszélnünk róla, mert az 1913-as vihar pusztítása után ma már csak maradványai vannak meg Johannes Mensarius munkájának. A Néprajzi Múzeum gyűjteményébe tartozó mennyezetdeszkák töredékei 2003-as restaurálásukig alig sejtették régi szépségüket.

Az eredeti templomban csak a nyugati karzat áll. 1898-ban azonban lerajzolták eredeti állapotában, e rajz az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárába, Kolozsvárra került. 54 táblából állt. Feliratai: „MINISTER ECCLESIE VALENTINUS In NOmine SACro Sanctae inDiviDuae Trinitatis Annis a paratu Virginis M:SEX:42 in Mense novemB. ex pristina desolatione cum omnis exumuris DEI bonite restau:Ratum Per Gene:domu. Nikol: Gaspar Templum ...” – „AUXILIO PRIMOGENITI SUBSID(i)O EXTE:nSO Illustris(si)morum domini domini GEorgii RakoCzi Dei Gratia PrinCIPIS Transilvaniae ... ET dominae dominae Susannae Lorantffi Principissae Cum iidem duoBus Filiis GeorGio et juniore SIGIsmundo Rakoczi foeliciter reGnant. Omnis quis invocaverit nomen domini salvus erit. Joel cap. 2. JOHANES MENSARIVS 1642.”

A mennyezet deszka temperával színesen festett fenyőfa. Sima léckeretben fehér alapon fekete-piros. Az egész mezőt betöltő inda- és virágdísz.

A megmaradt öt eredeti táblát Gaál János restaurálta 2003-ban és ekkor készült a 11 tábla reszkonstrukció is. A MNM Rákóczi Múzeuma „Rákócziak dicső kora” című állandó kiállításán látható a 16 táblából összerakott fakazettás mennyezet egy mezővárosi templombelső részeként.

Egy kazetta mérete: 86x98 cm

A magyarfűlpösi református templom fakazettás mennyezete (1642) és mezővárosi református templombelső
Rekonstrukciók a MNM Rákóczi Múzeumában, 2003.

Kassai úrasztali terítő, 1658.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz: F. 1882. 3.

E csodálatos, Lorántffy-címerrel díszített úrasztali terítő a Lorántffy-hímzőműhely darabjaként került adományként a Kassai Református Egyház tulajdonába, a XIX. század végétől őrzi a Sárospataki Református Gyűjtemény. Felirata szerint Lorántffy Zsuzsanna egyik hímzőasszonya, Putnoky Klára készítette 1658-ban.

A Kelemérben földbirtokos Putnoky család a Rátold nemzetségből származott. A Rátold nemzetség a XIII-XIV. századtól kezdve jelentős szerepet játszott az ország történetében. Főméltóságokat töltöttek be, nádorok, országbírók, tárnokmesterek voltak. Ősi címerükben hárslevél volt.

Putnoky Klára férje, Szemerei Szemere László I. Rákóczi György hívének, Abaúj alispánjának Szemere Pálnak a fia, a Sárospataki Református Kollégium kurátora volt. Nem meglepő, hogy a Lorántffy Zsuzsanna udvarában élő Putnoky Klára Szemere Lászlónak, a későbbi Zemplén megyei alispánnak (1667-1672) nyújtotta kezét.

A Szemere–Putnoky házaspárra bőkezű adományozóként tekint a Református Egyház. Putnoky Klára nevét három fennmaradt tárgy őrzi. Ezek közül a leglátványosabb darab a címeres, feliratos terítő.

A fehér vászon úrasztali terítő négy sarkába azonos formájú, négy nagy levelet, két kisebb és egy nagyobb virágot hajtó gyökeres virágtövet hímeztek tört laposöltéssel piros-kék sárga-barna-ezüst színű fonállal. A terítő közepén koncentrikus körökben elhelyezett ugyanilyen színű nagyobb virágok (4-4 egyforma közülük), ezen belül apróbb virágszálakkal körülvett ovális alakú címerpajzs. A pompázatos Lorántffy-címer sűrű, tömött arany-ezüst hímzéssel készült. A címerpajzsban két zöld levelet hajtó ágat ábrázol, fölötte a címer díszítményei, korona, rajta a két zöld levél, két oldalt 1-1 színes virág. A terítő felirata: PUTNOKY KLARA A D 1658.

Mérete: 156x200 cm

Lorántffy Zsuzsanna Lorántffy-erdélyi címeres terítője, XVII. század
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1975.12.

Úrasztali terítő, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz: F. 1975. 12.

Adományként került a Felvidékre ez a kisméretű, szépen restaurált úrasztali terítő. Ékessége a közepén látható virágkoszorú övezte Lorántffy-erdélyi-címer. A hagyomány szerint Lorántffy Zsuzsanna hímezte. Ez emeli ki a terítőt a Sárospatakon őrzött nagyszámú úrasztali hímzés sorából. Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György adományai gyakran összekapcsolódtak. Terítők és pompás címerrel díszített ötvöstárgyak együtt kerültek egy-egy református közösséghez. A címer jelenléte nemcsak a készítőre, ajánlókozóra utal, hanem kormeghatározó is. A Lorántffy és az erdélyi címerképek jelenléte szerint 1630 után készült e munka, amikor már Zsuzsanna Erdély fejedelemasszonya.

Kék, zöld, sárga, csontszínű selyem fonállal, gazdagon arannyal hímzett fehér lenvászon terítő. A minta a négy oldalon hullámos vonalban vonul végig. Az oldalak felező vonalában kinyílt gránátalma virág, melynek mindkét oldalán gránátalma, tulipán, kinyílt fukszia helyezkedik el a hullámos száron. A terítő közepén virágkoszorúban elhelyezett Lorántffy-erdélyi címer. A címert nyolc szál virág veszi körül. Gránátalma, fukszia, tulipán, rózsza. A becses műtárgy megcsodálható a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán.

Mérete: 68x75 cm

Kassai úrasztali terítő, 1650.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz: F. 1882. 2.

A sárospataki terítők legbecsesebb darabja. Méretével, épségével és csodálatos motívumaival vonja magára figyelmünket a Kassai Református Egyháznak ajándékozott terítő. A XIX. század végétől Sárospatakon őrzött munkát Lorántffy Zsuzsanna 12 évig hímezte. Az 1963-ban Újszászy Kálmánné által restaurált úrasztali terítő szépségét a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán csodálhatjuk meg.

Fehér batiszt terítő szélén vert ezüst csipke, négy sarkán tömött arany díszítmény, körbefutó arany zsinórral. Négy oldalát széles hímzett sáv díszíti: hullámos, kunkorodó száron piros-sárga-zöldbarna levelek, virágok, egy-egy virág ezüsttel tömve. Az egyes ismétlődő minták fölött szembenező madáralakok. A négy sarokban virágos-leveles koszorúban a négy evangélista képe szimbolikus állatalakokkal. Máté angyallal, Márk oroszlánval, Lukács bikával vagy tulokkal, János sassal. A terítő közepén virágkoszorúban Isten báránya, Agnus Dei ábrázolás (zászlós bárány, alatta Biblia). (Képek: 106., 108., 110. oldal) Mérete: 184x156 cm

A Sátoraljaújhelynek ajándékozott úrasztali terítő a „Lorántffy műhelyből”, XVII. század
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Ltsz: F 1981.9.

Sátoraljaújhelyi úrasztali terítő, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz: F. 1981. 9.

Sátoraljaújhely helyzete különleges. Az itteni Református Egyház nemcsak a korabeli protocollumokban leírtakra hivatkozva említheti meg adományozói sorában I. Rákóczi Györgyöt és Lorántffy Zsuzsannát. Két tárgyat meg is őriztek. Egy fedeles kanna mellett egy a Lorántffy-hímzőműhelyben készült terítőt is, mely látható a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán.

Középen két szélből összevarrt négyzetes alakú fehér lenbatszt terítő. Sarkaiban és a felező vonalakban kék, piros, zöld, krém, barna és kevés ezüstsínű fonállal, szakaszos öltés technikával hímzett, gránátalmás, fuksziás minta. A terítő közepén virágos koszorúban egymást keretező négy szegfű szál, a szegfűk között szár nélküli tulipánok. A koszorún kívül két sorban hajlékony száron, különféle virágok színes selyemmel és kevés ezüst fonállal hímezve.

Mérete: 175x200 cm

Szemerei úrasztali terítő, 1650.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz: F. 1983. 40.

A Lorántffy-hímzőműhely ugyancsak Putnoky Klára nevéhez köthető darabja a szemerei Református Egyháznak ajándékozott terítő. Az Abaúj megyei helység Szemere László családjának névadó települése. A 2000-ben Bodnár Katalin által restaurált terítő a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán látható.

Két szélből összevarrt, téglalap alakú lenvászon terítő, szélein lekopott rojt nyomai. Egész felületén négyzetes alakban komponált, szív alakú formából kihajló virágcsokor, stilizált szegfűkkel és három oldalról koronázott palmettákkal. Piros és kék selyemfonállal, keresztzemes öltésekkel varrva. Az egyik oldalán kifakult és félig kikopott, lapos öltéssel varrt felirat „PUTNOKY KLÁRA”.

Mérete: 168x183 cm

Lorántffy-címeres kehelytakaró, 1630-1660 között
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1935.44.

Lorántffy terítő részlete, 1630-1660 között
Iparművészeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 52.1385.
Fotó: Áment Gellért

Lorántffy-címeres terítő, 1630-1660 között

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1932.121.

Jelenlegi ismereteink szerint öt Lorántffy-címerrel díszített terítőt ismerünk. Ezek magyarországi múzeumokban vannak. A már megismert két Sárospatakon őrzött mellett kettő található a Magyar Nemzeti Múzeumban, egy az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. A zöld és vörös selyembársony terítő a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán tekinthető meg, Lorántffy Zsuzsanna hímezte arany- és ezüsfonállal.

A terítő tükre zöld bársony, közepén Erdély s benne szív-pajzsban a Lorántffyak címere; stilizált leveles keretelése összhangban van a többi motívummal. 1630 után Erdélyben készülhetett. A vörös bársony keret kétféle rajzú virágbokra és a tükör kis helytöltő virágos ágai tipikus úrihímezés motívumok.

Mérete: 182x200 cm

Lorántffy-címeres kehelytakaró, 1630-1660 között

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 1935.44.

A nagy terítők között a második kisméretűként, egy kehelytakaró. Készítését ugyancsak a fejedelemszonnynak, Lorántffy Zsuzsannának tulajdonítjuk. Az erdélyi s a Lorántffy családi címer ábrázolása miatt az 1630 utáni időre datálódik és Erdélyhez kötődik.

Borvörös atlaszselyem, színes selyem- és aranyfonalas hímmzéssel. Sarkaiban és az oldalak közepén szegfűt, tulipánt és stilizált rózsát termő virágtő áll. A tövek csigásan visszakanyarodó oldalágait gyűrű kapcsolja össze. A páros levélből induló tövek rajzát apró virágok, levelek teszik könnyedebbé. Középen virágos levélkoszorúban zárt korona alatt Erdély címere s benne szív-pajzsban a Lorántffy-címer foglal helyet. A kehelytartó két szemben levő szélén apró háromszirmú virágok és tulipánok váltakozva sorakoznak.

Mérete: 48x56 cm

Lorántffy-címeres terítő az Esterházy-gyűjteményből, 1630-1660 között

Iparművészeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 52.1385.

A Lorántffy-címeres terítő az egyesített címer alapján ugyancsak I. Rákóczi György fejedelemmé választása és Lorántffy Zsuzsanna halála közötti időben készülhetett. Története elgondolkodtató a Rákóczi-Lorántffy relikviák után kutatók számára. Az Esterházy-gyűjtemény részeként említi az 1725-ös Inventárium.

Ágyterítő lehetett ez a három szélből összeállított meggypiros bársonyterítő, melyet arany- és ezüsfonállal hímeztek. Szélén váltakozó rajzú dőlő virágszálak sora, a sarokban és az oldalak közepén szimmetrikus virágbokrok. A terítő közepén akantuszlevelekkel közrefogott szív alakú, koronás pajzsban Erdély és a Lorántffy család egyesített címere.

Mérete: 220x158 cm

Lorántffy terítő, 1630-1660 között
Iparművészeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 52.1385.
Fotó: Áment Gellért

Lorántffy Zsuzsanna

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 38.

Ismeretlen mester XVII. vagy XVIII. századra keltezhető alkotása a fára festett olajkép. Jankovich Miklósné ajándékaként 1846-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának tulajdonába. Kiállításain folyamatosan Lorántffy Zsuzsanna arcképeként jelent meg. A kép hitelességét az elmúlt 150 esztendőben többen vitatták. Többek között Pulszky Károly, Zichy István, Entz Géza, Basics Beatrix is véleményt alkottak.

A nagyasszony e közismert képe alapján készültek a széles körben elterjedt XIX. századi ábrázolások, illusztrációk. 2000-ben Gulyás Csilla restaurálta. Kötetünkben látható (72. oldalon) a restaurálás előtti és a borítón a restaurálást követő állapota a képnek. Szembeötlő a különbség. 2000 előtt a virágot tartó, könyékben behajlított kar és kéz nem látszott a képen.

Mérete: 60x47 cm

Református prédikátor, XVII. század

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Ltsz: Oct. Germ. 198.6.

Az Országos Széchényi Könyvtár két könyvbe kötött viseletábrázolás sorozatot is őriz. A két kötetben hasonló ábrázolásokat láthatunk. Közülük a magyar kálvinista pap képe a *Costume Bilder aus Siebenbürger*-ből való. (Kép: 86. oldal)

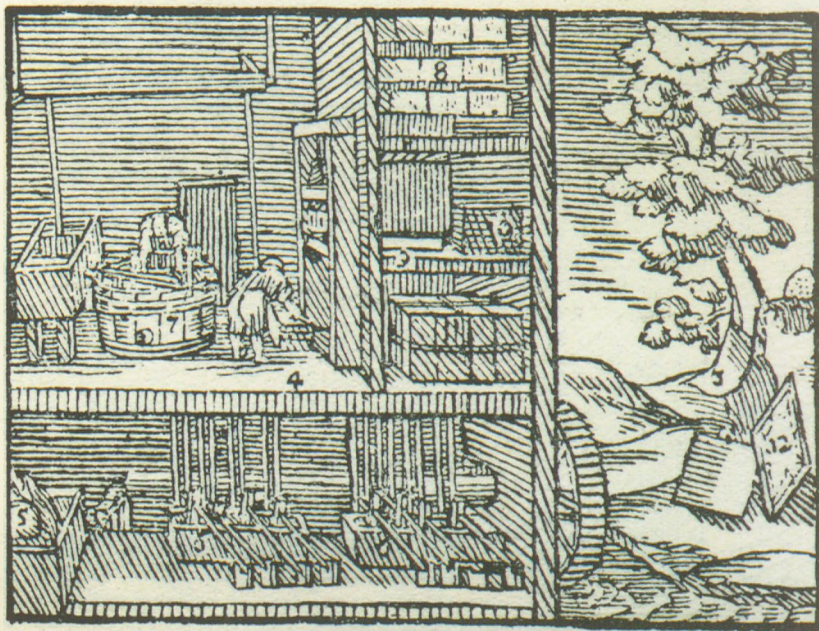
Szenci Molnár Albert

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 11679

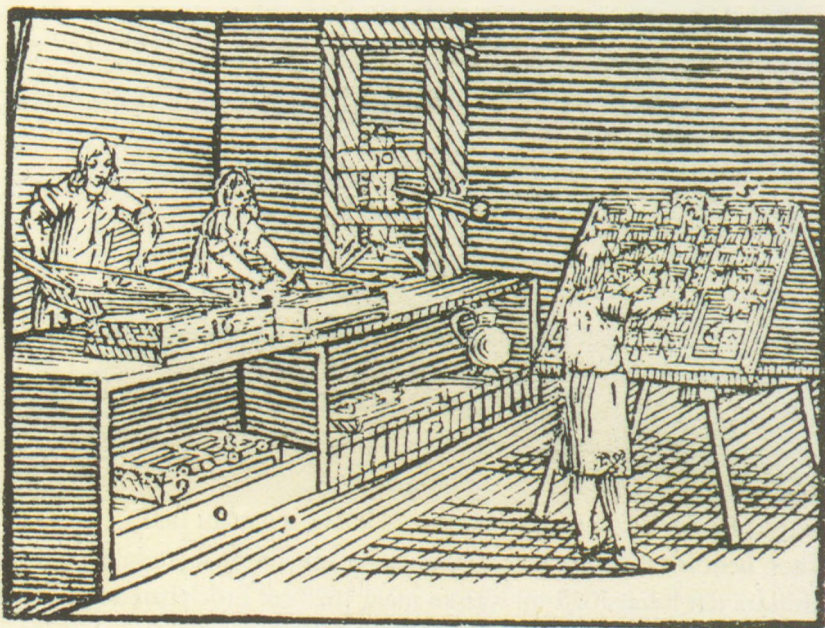
1574-ben Szencen született. Göncön tanult Károli Gáspár mellett, s tanúja volt a vizsolyi Biblia fordításának és kinyomtatásának. Bejárta Európa református központjait, tanult Wittenbergben, Strasbourgben, Genfben, Heidelbergben. Megtanulta a könyvnyomtatást is. Műveinek többsége külföldön született, két protestáns német fejedelem, a pfalzi IV. Frigyes és a hessen-kasseli Móríc pártfogolta.

Készített latin szótárt, melyet javításokkal a XIX. század közepéig használtak. A Móríc számára írt latin nyelvű magyar nyelvtana a XVIII. századig volt alapmunka Magyarországon. 1607-ben zsoltárfordítást adott ki, a Heidelbergi Kis Katechismust. Elkészítette a vizsolyi Biblia javított kiadását. Utóbbi, a hanai Biblia 1608-ban jelent meg. Itthon nem lévén biztos állása, jobbra Nyugat-Európában dolgozott. Bethlen Gábor hívására tért haza, 1625-től Kassán majd 1629-től Erdélyben dolgozott. 1634-ben Kolozsváron halt meg. (Kép: 105. oldal)

Mérete: 11,2 x 7,8 cm

A papíros Comeniu Orbis Pictusában

A könyvnyomtatás Comenius Orbis pictusában

Johannes Amos Comenius

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Ltsz: App. M. 819.

Glouer közismert rézmetszete jeleníti meg az első modern pedagógust. 1592-ben született Morvaországban, Magyarbród mellett Nivnicén. Apja révén magyar származású. A korán árvaságra jutott rendkívül tehetséges gyermek neveltetéséről a Morva Testvérek szervezete gondoskodott. A hernborni és a heidelbergi egyetemen tanult. 26 évesen a morva testvérek felekezetében lelkész. A harmincéves háború pusztításai miatt hányatott életet élt. A fehérhegyi csatát követően az üldözések miatt hittestvéreivel együtt kénytelen volt elhagyni szülőföldjét. 1627/8-ban Lissában (Lesznó), Lengyelországban telepedett le, a helyi gimnáziumban tanítva egyre jobban elmélyedt a nevelés kérdésében. Itt készült a máig pedagógiai alapmunkának számító *Didactica Magna*, a Nagy Oktatástan. Itt írta A *Janua linguarum reseratat* című nyelvkönyve 100 témakörben, 8000 szóból összeállított 1000 mondattal szemléltetett mű. Angliai, majd svédországi útja után az 1640-es évek végén tért vissza Lissában, s lett a Morva Testvérek püspöke.

Péter Katalin kutatásai szerint ő maga kezdeményezte – egy korábbi meghívást felhasználva – Sárospatakra jöttét. Habsburg ellenes tervei megvalósításában az ifjabb Rákóczi Zsigmond személyében támogatót remélt. Más vélemények szerint Lorántffy Zsuzsanna és fia, Zsigmond az oktatás színvonalát emelendő hívta meg Patakra. Európai szempontból újszerű a Comenius által itt bevezetett oktatási módszer. A bőkezű támogatás révén, a békés pataki évek alatt (1650-1654) lehetősége volt az alkotómunkára. Terveit az *Illustris Patakianae scholae idea*-ban fogalmazta meg.

Comenius Patakra érkezésekor nyomdát alapítottak. Beköszöntője Rákóczi Zsigmondnak ajánlva 1651 januárjában készült el. Az ugyancsak Sárospatakon írt *Scola Ludus* (Az iskola mint játékszín) első kiadása is ide kötődik. A különböző tananyagok elsajátításának hasznos eszköze a drámajáték.

A sárospataki nyomda 1671-es meneküléséig 73 magyar és 45 latin nyelvű művet jelentetett meg, ösztönözve a tanárok tudományos munkáját. A Rákóczi-család rendkívül értékes könyvtárral rendelkezett, mely Zsigmond halálakor, 1652-ben a pataki Kollégiumé lett.

Comenius Sárospatakon írta a Janua képes változatát, legismertett művét az *Orbis sensualis pictus*-t. A képi szemléltetés felismerésével a pedagógia modern irányzatának alapjait teremti meg. „Adatassék a Gyermek kezeikbe, hadd gyönyörködtessék magokat a Képeknek megnézésével kedvek szerint, hogy azokat voltaképpen megismerhessék, még otthon is, minekelőtte az Oskolában elküldettnének.” – írja „Orbis pictus” előszavában. 1658-ben Nünrbergben jelent meg Bubenka Jónás fametszeteivel.

Sárospatakról távozva Comenius előbb Lissába ment, majd Hambugba. Élete utolsó szakaszában Amszterdamban telepedett le. Ott halt meg 1670-ben. (Kép: 88. oldal)

Mérete: 12x7,6 cm

Lorántffy Zsuzsanna meghívása a szendrői vár főkapitányának Rákóczi Zsigmond esküvőjére

Sárospatak, 1651. április 16.

Sárospataki Református Kollégium Levéltára, Ltsz: Dókus-hagyaték, fasc. 38. no. 1071.

Az özvegy fejedelemasszony Bakos Gábort és feleségét III. Rákóczi Zsigmond és a pfalzi választófejedelem leánya, Henrietta menyegzőjére hívja. Az esküvőre 1651. június 27-28-án került sor Sárospatakon, a szertartást Comenius végezte. A lakodalomra nagy számban érkezett hazai, erdélyi és német násznép. Erre az alkalomra épült az ún. lakodalmi-palota. Ez az épület a későbbi trinitárius kolostor emeleti része, később az új asszony, Henrietta német udvartartását szerették volna itt elhelyezni. Az ünnepi esemény előkészületei sorában még azt is feljegyezték, hogy a pataki fegyvertárostól tűzijátékot várnak.

Lorántffy Zsuzsanna, néhai felséges Rákóczi Györgynek, Erdély fejedelmének, a Magyar Királyság Részei urának és a székelyek ispánjának stb. özvegye stb.

Tisztelt nemzeti urunk, köszöntésünket és szerencsekívánatunkat. Amikor minden dologból, legfőképpen pedig a lelkek házassága általi összefogásából az isteni gondviselés tündöklék, azt nekünk is jelen esetben szabad imádni, mivel bizonyos barátaink tanácsából és közbenjárása folytán, Rákóczi Zsigmond kedves fiunknak jövőendő házastársul eljegyeztük méltóságos és felséges Henrietta hercegnőt, aki a Rajna-menti pfalzi választófejedelemi házból származik. Menyegzőjük ünnepét (: miután az előkészítést végző küldötteink jelenlétében, nevezett hercegnő hasonló esetekben szokásos ünnepi szertartással történő bemutatásáról, a megállapodás létrejött:) barátaink és rokonaink egyező akaratából Sárospatak várunkban határoztuk megtartani, folyó év június 27. napján. Kérjük tehát uraságodat, hogy a megjelölt napon, a reggeli órákban, kedves házastársával együtt megjelenni ne legyen terhes, hogy a menyasszonyt jelenlétével fogadhassuk, és a következő napon nemzetünk szokása szerint menyegzőt ülhessünk. Szíve hajlandóságának kinyilvánítását bármely kedvező alkalmmal igyekszünk megszolgálni. Isten oltalmát kívánjuk. Kelt Sárospatak várunkban, 1651. évben, április 16. napján.

Nemzeti uraságod jóakarója, Lorántffy Zsuzsanna.

Nemzeti Osgyáni Gábor úrnak, császári és királyi öfelsége Szendrő vára őrsége főkapitányának, tisztelt urunknak.

AZ TISZTELETES FEJEDELMI MEL-
tósággal tündöklő, és igazgatói felsőfölghez illendő
DITSERETES KÜLSŐ BELSŐ JOSZAGOKKAL FENYESKEDŐ

RAKOCI GYÖRGYNEK

ISTEN KEGYELMEBŐL ERDELY ORSZA-

GANAK FEJEDELMENEK, MAGYAR-ORSZAG RESZEINEK
URANAK ES SZEKELYEK ISPANNYANAK, AZ CHRISTVSNAK

szegény meg allyafódott nemzetünkben lévő rzondorlott Anyatzentegyházának,
és abban ISTEN könyöröletességből az emberi ujjírafúktól, és hiufagos
babonaktól, tisztán maradott igaz tiszteletinek, kegyes Tutorának és
Gyámolának, nékem kegyelmes Uramnak, &c.

*Az Atya Istentől, az Iesus Christus nevében, kegyelmet, békefeg, boldog igazgatót,
jó szerentes hosztu cseret, sminden keresztyén Fejedelemséghez kívántato
szükseges lelki, testi, és elnei ajándékokat kívánok.*

MAZ minden tsupa anyafzülőrtteknél böltseléggel fellyeb bővölködő bölts Sa-
lamonhoz illendő bölts mondás, Kegyelmes Uram, az melyet az ő Példa be-
szedinek 16. részében, az 4. verseskében, írva hagyott. *Az magától lévő
Iehova Isten, ugymond, mindeneke magáért eszelekedet. Magáért, azt, mondja,*
az az, a' maga ditsőségeért és tiszteletéért. Nem mint ha ő Isteni felsége ma-
gán is tökéletes ditsőségu és tiszteletű nem volna, és mint ha küvől az ő természet és állat sze-
rent való ditsőséges, és tiszteletes voltához még valahonnan, és valakitől, több valami járulhat-
na, az mely nélkül gyalázatos és tiszteletlen volna; hanem hogy az ő magán lévő, és senkitől
nem vőrt, ditsősége és tisztessege, az ő eszelekedetinek munkái által nyilvánban valóvá cétesseék,
és ez egész világon szerén szerite mindennek ki hirdettesseék, az mely értelemben mondatik
az Isten meg is igaztatani. *Psal. 51. v. 6.* Nem mint ha hamisból igazzá rétetnek, távol légye,
mert az a' tökéletes igazhoz, sőt merő igazsághoz, nem kívántatik, hanem hogy az ő magán
való igazsága mindenek előtt ki nyilatkoztassék, és meg ismertesseék. Ez volt az Istennek min-
den, üdövel végben vitetendő munkáinak, örökről fogván el intézetet, és tzelül fel tetetett,
végek, hogy az ő neve ditsősítésseék belőlők. Ez nélkül soha semmit, sem az égben, vagy az égen,
sem ez földön nem teremtet, hanem örökkön örökké csak egygyes egyedül lőtt volna. Erre
mint egy fő végekre irányoznak és igyekeznek az Istentől belejek óltatott természet és indulat
szerént, minden teremtetett állatok, mind égiek, smind földiek, mind érzékenyek, smind ér-
zéketlenek, mind okosak, smind okatlanok, mind testes láthatók, smind penig testetlen lát-
hatatlanok, és annál tökéletesbeknek tartatnak, mentől chez az ő végekhez leg közelebb jár-
hatnak. Innen vagyon hogy; *Az egek beszélik az Istennek ditsőségét, és az ő kezének munkáját
hirdeti az meg erősítet, és mindenkor egy nyomban járó, szilagos ég; Az nappal az nappalnak
szől beszélet, és az estek az estekének jelene tudományt, mint az Királyi Prophetá ékesen ének-
li. Psal. 19. 1. 2.* Az melyre képest am ugyan, mint egy tisztekre emlekeztetvén, nogattya is

Öreg Rákóczi György Graguálja, Gyulafehérvár, 1636.

Marosvásárhelyi Református Kistemplom

Az 1636-ban kiadott Öreg Graduál olyan liturgikus könyv, amely tartalmazza az úrvacsorás istentiszteleteken, a reggeli és esti imaórákon énekelt, magyar nyelvű gregorián tételeket.

I. Rákóczi György adományaként került Marosvásárhelyre ez a csodálatos Graduál. Így nevezik a reformátusok az énekeskönyveiket. Ezek a reformáció elő századában nagy számban készültek. Egy ilyen szép nyomtatott példány a most bemutatandó is. Első két lapja akár ki is betűzhető kötetünk fotóin. Az ajánlás végén találunk egy *Georgius Rákoczy* eredeti aláírást, mely alá ugyancsak kézzel jegyezték be a fejedelem jelmondatát: *Non est currentis neq volentis sed miserentis Dei Marosvasarheli ecclesaje.* („Azért nem azé a választás, akinek arra akarhatja vagy, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”)

Keresztúri Pál: Christianus Lactens

Keresztúri Bíró Pál református prédikátor, hitvitázó, jeles pedagógus a Sárospatakhoz közeli Bodrogkeresztúron született 1589-ben. Debrecenben tanult, majd 1617-ben lett Sárospatakon tógátus deák, azaz teológushallgató. 1620-ban senior, 1622-ben szülőfalujában rektor, tanító.

1624-től a németországi Brémában, majd a hollandiai Leidenben tanult. Angliai utazását követően 1626-ban tért haza. 1627-1629 között a leideni egyetemen tanult. Hazatérését követően a gyulafehérvári akadémia tanára.

1634 nyarától irányítása alatt tanultak I. Rákóczi György fiai a fejedelem által létrehozott udvari iskolában, együtt az erdélyi nemesség fiaival. Művei közül a „*Christianus lactens*” Gyulafehérváron jelent meg 1637-ben. Ennek magyar nyelvű változata az 1638-ban ugyancsak Gyulafehérváron kiadott „*Csecsemő keresztyén*”.

1640-től haláláig II. Rákóczi György udvari prédikátora. 1648 után újra ő irányította a gyulafehérvári udvari iskolát. Ekkor volt diákja az önéletrajz író Bethlen Miklós is. 1655-ben halt meg Görgényben. (Kép: 84. oldal)

XVII. századi könyvdísz

„AZ KERESZTYÉNI

ÜDVÖZITŐ HIT

NEK EGY NYOMBAN JARO

IGAZSAGAHOZ INTEZTETETT EKES RHYTH

MUSU HYMNUSOKKAL, PROPHETAI LELEKTŐL

szeresztetett Szent Soltárokkal, örvendetes notáju Profakkal és több

féle nemű, született nyelvünkre fordittatott lelki ditséretekkal

es estendőtszakai templumbeli kegyes Caeremoniákkal

tökelletesen meg töltetett öreg

GRADVAL

MELLY MIND AZ ELSŐ FORDITÁSBAN VAGY

újonnan való szeresztetésben, s mind penig az egy exemplárból másban

való irattatásban esett fogyatkozásokrol szorgalmatosan megtisztzo

gattatott, és sok hozzá kevántatott szükségese részekkel meg öregbittetett

KESERVI DAJKA JANOSNAK

ÉS

GELEJI KATONA ISTVANNAK

ERDÉLY ORSZAGABAN LEVŐ MAGYAR

Keresztyen Reformata Ecclesiáknak Püspököinek, és az GYULA

FEIRVARINAK Lelki Pásztorinak fáradságos munkájok által.

Es előben az bődög emlékezetű Felseges BETHLEN GA

BOR fejedelem urunknak gondviseléséből ez itt való FEIRVARI

Ecclesiából szolgálatra kézzel nagy öreg bötűkkel le iratott.

S mostan immár Isten kegyelméből, s annak széékiben ülő kegyel

mes urunknak RAKÓCI GYÖRGY Fejedelmünknek, keresztyé

ni szorgalmatoskodásából, az Istennek ditsősegére, és az Christus

nak az magyar nemzetsegeben levő Ecclesiáinak, közönsé

ges javakra, még az irotnál is sokkal tellyesebben és

tisztábban ki nyomtatatta.”

Medgyesi Pál: Szent atyák öröme

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Ltsz: RMK I. 701. 2. példány

Zsuzsanna és férje bőkezűen támogatta a könyvkiadást. Természetesen ezek a szerzők szép számmal ajánlották műveiket a fejedelmi család tagjainak. A fejedelemasszonynak ajánlotta többek között Comenius (1652) Pósaázi János (1655), Kemény János (1659), Tolnai F. István (1659).

Medgyesi Pál itt megjelölt könyvét a fejedelmi párnak ajánlotta. Medgyesi Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György udvari papja. Így kezdődik ajánlása „Fejedelmi méltósággal és a’hoz illendő sok szép jószágokkal tündöklő LORÁNTFFY SUSANNAnak, Mostani Kegyelmes urunknak, az Fényességes RAKOCI GYORGYNEK...” Öt esztendővel később már kizárólag a fejedelemasszonynak ajánlva jelenik *Lellki Ábécé* című munkája. (Kép: 120. oldal)

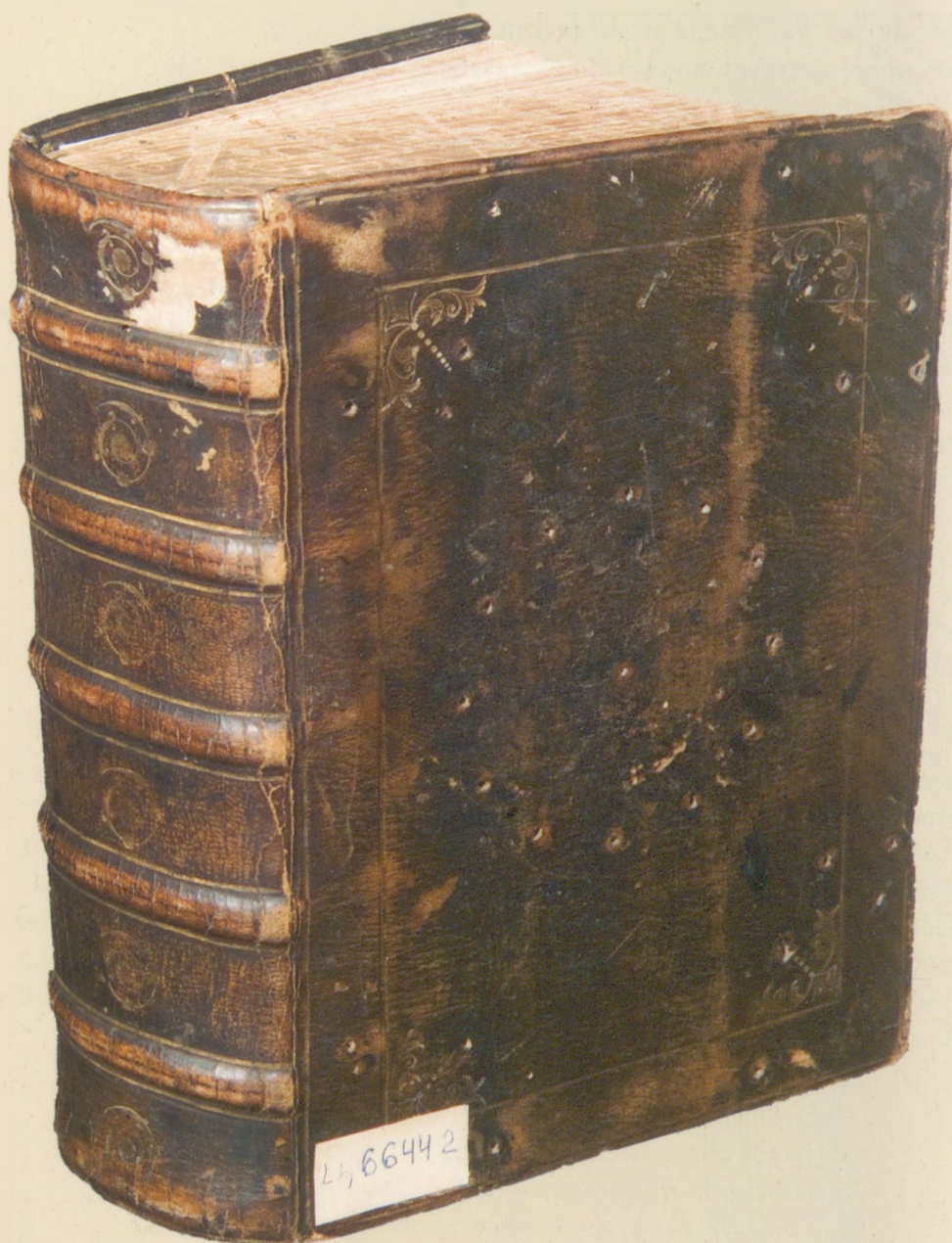
Mérete: 19x15x3,7 cm

Lorántffy Zsuzsanna könyvének a *Moses es az Prophetak*-nak a címlapja, Gyulafehérvár, 1641.

Tiszántúli Református Kollégium Könyvtára, Debrecen, RMK I.716.

Lorántffy Zsuzsanna két teológiai művet írt. Sajnos az egyik nem maradt fenn csak a címét ismerjük: *A Szentlélek származása*. Talán nem is nyomtatták ki.

A másik kötet viszont megmaradt, közzismert: *Moses es az Prophetak*. Ez az első nyomtatott könyv, mely asszony tollából jelent meg, 1641-ben. Valójában ez egy bibliai idézetgyűjtemény. A kálvinista hitfelfogás 45 tételét kívánja bizonyítani. Művét nem azonos módon fogadta a közönség. A reformátusok örömmel forgatták. Készült azonban egy gúnyirat is. Keresztúri Pál erre, ellen röpiratot szerkesztett. 1642 végére elcsitulak a könyv keltette indulatok. (Kép: 116. oldal)

Lorántffy Zsuzsanna Bibliája, Hanau, 1608.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára

Lorántffy Zsuzsanna Bibliája

A barna bőrbe kötött fatáblás ún. hanaui Bibliát 1608-ban Németországban, Hanuaban nyomtatták 1500 példányban. Jelenleg 58 darabja ismert. Nagy népszerűségnek örvendett, rövid idő alatt elfogyott, 1612-ben Oppenheimben nyomtatták újra.

Szenci Molnár Albert munkája, a vizsolyi Biblia javított kiadása. Az Ó- és Újtestamentom mellett olvashatók benne apokrif iratok, zsoltárfordítások és a Heidelbergi Káté kivonatos formája.

A Biblia címlapján olvashatjuk: *„EZ MASODIK KINYOMTATAST IGAZGATTA néhol meg is jobbította Szenci Molnár Albert HANOVIABAN. Nyomtattatott Halbejus János által, Levinus Hulszius örököseinek költségével MDCVIII esztendőben...Ajánlotta Szenci Molnár Albert latinul és magyarul Móricz hesseni fejedelemnek.”*

A XX. század elején Visegrádi János az újhelyi piarista könyvtárban bukkant rá Lorántffy Zsuzsanna elveszettnek hitt Bibliájára. 1638. március 13-án kelt bejegyzése által egyértelműen azonosítható. Visszavásárlással 1912-ben került a Református Kollégium Könyvtárába.

Lorántffy Zsuzsanna (és férje is) többször elolvasta a Bibliát.: *„Ez előtt való két esztendővel kezdette volt el először ezt a Bibliát és az Újtestamentomot negyedszer, és végeztem el ma 13. martius Anno 1638. Kiért az én Istenemnek legyen áldott nagy neve, és ismét ma kezdettem el az Újtestamentomot, és egész életemet ez mellé kötelezem, és kérem az én Istenemet, segélykezze, az jót bennem vigye véghez.”* 1641-ben egy bibliai idézetgyűjteményt is kiadott *Moses es az Prophetak* címmel.

A Biblia története kapcsán több elképzelést is ismerhetünk: Harsányi István szerint Lorántffy Zsuzsanna halála után a Rákóczi-könyvek közé került, s a Kollégium 1671-es elűzetéskor lett a jezsuitáké. Azután (az 1773-as felosztatást követően) a sátoraljaújhelyi pálosoké, s általuk a piaristáké lett. Elképzelhetőnek tartja ugyanakkor azt is, hogy a jezsuitáktól közvetlenül jutott a piaristákhoz.

Az 1677-es jezsuita könyvtári bejegyzésre hivatkozva Visegrádi János úgy gondolja, hogy a Biblia közvetlenül a Rákóczi-családtól került e rendhez. A Kollégiumhoz eszerint a vélekedés szerint akkor került, amikor Thököly Imre visszafoglalta a várat (1683). Az 1687-es menekülés idején újra jezsuitáké lett. Visegrádi az Újhelybe kerülés magyarázatát nem adja.

A Biblia XX. századi története is megpróbáltatásokkal teli. Túlélte a Nyizsnyij Novgorodban töltött éveket, s hazatért Sárospatakra.

I. Rákóczi György ágyúcsövének töredéke, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 57.6517.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ágyúcsövének töredéke

Magyarország-Erdély, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 57.6517.

I. Rákóczi György fejedelemnek két helyen működött ágyúöntő műhelye, Sárospatakon és Gyulafehérváron. Itt gyártott ágyúk álltak egykoron a Vörös-torony legfelső szintjén és a többi bástyán is az ágyúállásokban.

Bronz, öntött, vésett technika. Felületén Erdély és a fejedelem címerkombinációja látható. A címert körirat övezi: (Rákóch/t. D./ei/ G./ratia/ PRIN./ceps/ TRANS./silvaniae/ PAR./tium/ reg./ni/ HVNGAR./iea Dominus (Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura). Lejjebb pedig a fejedelem ismert jelmondata: NON EST CVRENTIS NEQVE VOLENTIS SED MISERENTIS DEI („Azért nem azé a választás, akinek arra akarátja vagyon, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”).

Mérete: 40 cm

Erdélyi sodronying, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 76.9790.

Ezüst, bronz, aranyozott technika. Erdélyi sodronyszövő mesterek alkotása. Szegecselt láncszemeit ezüsthuzalból dolgozták ki. Gallérját aranyozott kapocspár fogja össze. Mellrészét aranyozott rózsákba foglalt nyaklánc alakban elhelyezett kövek, csillagmotívumok, nap-, és holdábrázolásos boglárok díszítik gazdagon. (Kép: 78. oldal)

Mérete: 75 cm

Mentekötő a
Bethlen-család
tulajdonából,
XVII. század
MNM Rákóczi
Múzeuma,
Sárospatak,
Ltsz: 2007.4.3.1

II. Rákóczi György

Johannes Meysenns rézmetszete, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz: 54.118.

Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György harmadik gyermekeként született Sárospatakon 1621. január 30-án. Testvérei gyermekkorban bekövetkezett halála miatt, legidősebb fiúként nőtt fel. A fejedelmi párnak egy másik fia, Zsigmond érte meg még a felnőtt kort. Györgyből fejedelmi utódot neveltek, de kétségkívül Zsigmond volt a kedvenc. Ez befolyással volt kapcsolatára szüleivel. Az utódlási terveket már az is jelzi, hogy az ifjabb György 1640-ben Várad kapitánya, sőt 1642. február 3-án Erdély megválasztott fejedelme. 1643. február 3-án feleségül veszi Báthory Zsófiát. Ő családja utolsó sarja, általa kerültek a Báthory-birtokok a Rákóczi-család kezére. Fiúk, Ferenc 1645-ben születik.

Apja halála után 1648. október 11-én ő lesz a fejedelem. I. Rákóczi György erős fejedelemséget hagyott fiára. II. Rákóczi György 1653-ban Moldvában, 1655-ben Havasalföldön avatkozott be eredményesen, megerősítve befolyását a térségben.

1655-ben kitört a lengyel-svéd háború. 1656 végén X. Károly Gusztáv kérte az erdélyi fejedelem segítségét. A svéd király Dél- és Közép-Lengyelországot ajánlotta a katonai beavatkozásért cserébe. II. Rákóczi György túlértékelte a lehetőségeket, túlbecsülte Erdély erejét. Nem törődött a török Porta ellenkezésével s bekapcsolódott a lengyel trónért folytatott küzdelembe. 1657 januárjában megindultak a moldvai és havasalföldi csapatokkal kiegészült hadai. Először sikereket értek el: bevonultak Krakkóba, 1657. június 9-én Varsóba, s csapatai találkoztak a svédekkel. Szövetségesei azonban hamarosan magára hagyták, a svédek a dánok támadása miatt vonták vissza csapataikat.

Miközben Rákóczi tovább folytatta előre nyomulását, lengyel csapatok törtek be, s pusztítottak Munkács környékén, Észak-Erdélyben. A magára maradt erdélyi sereg végül vereséget szenvedett. II. Rákóczi Györgynek sikerült ugyan visszatérnie Erdélybe, de a Kemény János vezette erdélyi sereg krími tatár fogságba került.

Megindult a harc Erdély trónjáért. A bosszúszomjas törökök előbb Rhédey Ferencet, majd 1658-ban Barcsay Ákost tették meg fejedelemnek. Közben, 1658 januárjában az erdélyi rendek újra Rákóczit választották fejedelmüknek, aki győzedelmeskedett is Bacsay felett. A betörő és Erdélyt pusztító török csapatokkal is felvette Rákóczi a küzdelmet, a szászfenesi csatában azonban 1660. május 22-én vereséget szenvedett a törököktől. A csatában szerzett sebesülésébe halt bele 1660. június 7-én Nagyváradon. 1661 áprilisában felesége a sárospataki vártemplomban temettette el. (Kép: 66. oldal)

Mérete: 24,4x16,9 cm

Lorántffy Zsuzsanna végrendelete, Sárospatak, 1659. október 30.

Szomorú a sorsa a fejedelemasszony végrendeletének. Megmaradt. A Sárospataki Református Kollégium Levéltára őrizte a II. világháború idejéig. Ekkor a híres könyvtár, levéltár legértékesebb, legbecsesebb darabjait megpróbálták megmenteni, biztonságos helyre menekíteni. Ezen válogatott darabok között volt a Végrendelet is. Ekkor Budapestre szállították és más ritkaságokkal együtt elveszett, talán Nyizsnij Novgorodban időzik 70 esztendeje. Akik a levéltárban kutatnak, azok azonban most is elolvashatják a végrendeletet, egy egykorú, egyszerű másolatról.

Lorántffy Zsuzsanna végrendelete

Atyának fiúnak és szentlélek istennek nevében.

Én Lorántffy Susanna az néhai méltóságos fejedelemnek, tekintetes és nagyságos öregbik Rákóczy Györgynek, Istennek kegyelméből Erdélyországnak fejedelmének, Magyarország Részeinek urának és székelyeknek ispánjának megmaradóit özvegye:

Szünetlenül gondolkodván ez világnak állhatatlanságáról és az emberi életnek hamar folyó elmúlásáról, úgy vagyon, ennek előtte is töttem vala bizonyos dispositiókat. De holott az emberi gondolatok, az bölcsnek mondásaként csak elmúlandók és egyedül csak az Urnak tan[á]c[s]a állandó; ő szent fölsége az ő megvisálhatatlan ítéletiből az én szerelmes és kedvem kereső fiamat; Rákóczy Sigmondot (kit nagy rész jószágomban immediatus successorrá tettem vala) holtig való keserűségemre szemeim elől elvevé: annak okáért azon előbbeni testamentomomat annihilálom és helytelenné teszem, végső testamentomomat és utolsó akaratomat ekképen rendelem:

$$\begin{array}{r} 958 \\ \hline 500 \end{array}$$

Salut

Legelsőben is adok nagy hálákat az mindeneken szabadoson uralkodó szent istennek, hogy engemet az ő nagy és véghetetlen kegyeiméből, az ő személyének hasonlatosságára teremtvén, keresztyén szülék által ez világra adott, és gyerme[k]ségemtől fogvást minden én érdemem kívül lelki és testi javaival meglátogatott, és ilyen szép élemedett időre juttatván minden nyavalyáimban és háborúságimban kegyelmesen gondomat viselte, sűrű szomorúságimban vigasztalóm volt s legfűképen pedig, hogy az ő ismeretire vezérlett, az ő szent fiának, az Úr Jézus Krisztusnak halála érdeméért az ő anyaszentegyházában és választó serege között számlált, és az örök életben örökösített: mely kegyelmes uramnak, istenemnek, ki az ő szent fiával és vigasztaló szentlélekkel egy bizony örök Isten kezében ajánlom lelkemet, hogy az jövőendő feltámadáskor testemmel egyesülvén, melyet igaz hittel és erős reménységgel várok, ő szent fűlségét színről színre láthassam és az megboldogúlt szentekkel az örök dicsőségben vég nélkül magasztalhassam. Amen.

Világi elműlendő minden névvel megnevezendő javaimat pedig, akár őstől maradtak légyenek azok, s akár pedig melyeket Istenben idvözűlt urammal kerestem, vagy halála után magam szerzettem volna is, és ha melyeket ezután szerezhethék is, mind Magyarországbán s mind Erdélyben akár res mobilisek, s akár immobilisek legyének azok, kiket tudniillik másoknak nem hagytam volna, vagy ezután is nem hagynék hagyom az én fiamnak, Rákóczy Györgynek, Erdély országnak fejedelmének és mind két ágon lévő maradékinak; de elsőben az fiúágon levőknek, azoknak defectusok után pedig az leány-: ágnak az donatiókban engedtetett libera dispositióm szerént, valámíg azokban csak egy ág fennmaradna is.

Rákóczy György fiam és mindkét ágon lévő maradéki (kiket isten messze időkre terjeszszén) defectusa után (melyet Isten szent neve dicséretiért távoztasson), hogy az én javaim és keresett jószágim rendetlenül ne maradjanak, mint hogy az boldog emlékezetű harmadik Ferdinandus császár és magyarországi koronás király urunktól ő felségétől azokrúl való donatiókban libera dispositióm engedtetett, azért azokrul teszek ilyen rendelést:

Lorántffy Zsuzsanna szobra a sárospataki iskolakertben
Horváth Géza szobrászművész alkotása, 1931.

Sáros-Patakot jószágával együtt, melyen mindenestül háromezer és tizenháromezer forint vagyon, az épületen és munitiókon kívül megnevezett fiam és mindkét ágon levő maradéki defectusán hagyom az egész nemes Magyarországnak, úgy, hogy sem ő fölsége fiscusa, sem más akárki valamely szín és fogás alatt, az nemes országtól el ne vehesse, szakaszthassa, valamig az felül specificált summát az épületnek és munitióknak árával az nemes országnak le nem tennék érette, hanem az nemes ország rendeljen egy felföldi lakos jó és istenes conscientiájú, helvetica confessión lévő jó, zálogos, industriusus administratort, az ki jó instructióval ezen Sáros-Patakot jószágostól, expertus udvarbíró és számtartó által adminisztrálja; proventusát szedje, meggyűjtse és esztendőnként nem más ususra, hanem ezen felföldön lévő végházbeli magyar, és nem más idegen nemzetből álló vitézlkö rendnek segítésére, egyet értvén az ő fölsége mustra és fizetö mesterével az ország rendelésébül erogálja, és azon perceptum és erogalt proventusról Kassán a felföldi generális, egri káptalanbeli nagyprépost és ezen felföldön lévő tábla assessorai, ismét Aba újvár megyei, Zemplén- és Sárosvármegyei viceispán előtt esztendőnként igaz számot adjon; hogy ezen proventus ne dissipáltassék, se ne evanescáljon, hanem az rendelt ususra és ország oltalmára convertáltassék.

Tokaj várát jószágostúl fiam és mindkét ágon levő maradéki defectusa után hagyom ő fölségének, az magyarországi koronás kiralynak és fiscusának; úgy, mindazonáltal, minthogy azon Tokaj vára jószágostúl vagyon háromezer forintban inscribálva, és az jó emlékezetű Dobó Ferencz testamentomában nekünk és több Zeleméri atyafiaknak úgy hagyta volt Sáros-Patakot, hogy az mi defectusunk után azon pataki jószág szálljon Balassy János gyermekire, Sulyok Anna asszonytól valókra, ki egy volt Dobó Ferencz édes anyjával; úgy mint: néhai Balassa Anna, Paczóth Ferenczné és Balassa Mária Paczoth Andrásné asszonyok maradékira; mely Balassa Anna es Maria asszonyok maradékja es successora már Sennyei uramék: nem akarván azért ez iránt is az jó emlékezetű Dobó Ferencz uram testamentomát violálnom, és az megnevezett két asszonyok posteritásinak injuriát tennen, mivel az megemlített Dobó Ferencz uram testamentomakor az pataki jószág csak százhuszon[nolcz]ezer forintban volt inscribálva:

Az megnevezett két Balassa asszonyok posteritási Keresztúr avagy Tarczal városát azon tokaji jószágból azon specificált százhuszonnyolcezer forintban, Zemplén vármegyének akkorbeli viceispánja, egy szolgabírája, esküdttje által seclusis quibusvis juridicis remediis et justitii temporibus statim et de facto occupálhassák és mind addig bírassák, valamig az ő fölsége fiscusa őket az megírt százhuszonnyolcezer forint summáruól nem contentálja. Nem levén már az több Zeleméri atyafiaknak ezen pataki jószágon semmi közök, mivel öök magok jussáért tölünk contentáltattak és minden successio fentartás nélkül azon jószágbeli jussoknak és successiójoknak cedáltaks arrúl emanált contractuss szerént.

Lorántffy Zsuzsanna Nagyváradi-olaszi szobra a templom előtti parkban
Gergely István szobrászművész alkotása, 1996.

Munkács várát jószágostúl fiam és mindkét ágon lévő maradéki defectusa után: minthogy idvözült édes uramnak és fiamnak némely közelben való és fiú ágon levő atyjafia mind magamhoz mind fiamhoz elkezdett jó akaratját idegenségre változtatta és reménségünk kivel hozzánk való atyafiúi szeretetiben meghidegedett, elannyira, hogy idegenben is alig tapasztalunk hozzánk annyi vadságot: minek okáért nekiünk is elszánt jó akaratunkat el kellett róla fordítanunk, azon Munkács várát azért jószágostúl benne levő munitióknak és épületeknek árával hagyom Forgács István és János uramék fiú ágon levő helvetica és evangelica confessióban örökösen és álhatarosan megmaradó gyermekeinek egyenlőképen. Hol penig nekik fiú ágon magvak szakadna, vagy Augusztana és Helvetica confessióról defficiálnának, azon Munkács vára szálljon Kemény János uram és Kemény Simon feleségétül Alia Máriátúl való fiú ágon levő gyermekeire. Vagy ha azok is defficiálnának, Bakos Gábor uram fiú ágon levő gyermekeire; vagy azok is defficiálván Dániel János uram fiúágon levő gyermekeire successive. Ugy, hogy ezen legatariusok is az evangelica és helvetica confessióban állhatarosan megmaradjanak. Kik azon várát bírassák kétszázezer forint capitalis summában, és az épületnek árában huszonötezer forintban; mivel annyiban vagyon inscribálva, és az ő fölsége annuentiájával huszonötezer forintig extendáltatik, hogy mi, maradékink és legatariusink építhessünk rajta.

Ezt mindazonáltal nem intermittálván, hogy akar Forgách uramék, akár Kemény vagy Bakos vagy Dániel János uramék maradéki apprehendálják és vegyék kezekhez Munkács várát jószágostúl, de az erdélyi végházak már Jenővel török kézben jutván, Várad építésére a capitalis summából adjanak százezer forintot. Diós-Győr épületire penig tíz ezer forintot. Hol penig ezen várát jószágostúl igaz Evangelica és Helvetica confessión lévő Forgách István és János uramék fiúágon levő maradéki apprehendálnák, tartozzanak úgy is Kemény János uramnak és Kemény Simon Alia Máriátúl való mindkét ágon levő maradékinak negyvenezer forintot az capitalis summából deponálni. Mely summa pénzről vagy jószágról Kemény János uram semmi dispositiót ne tehessen; hanem az ő kegyelmének legált summád vagy jószágbeli portió is halála után Kemény Simon felesége Alia Máriátúl való gyermekekre maradjon.

Regécz várát is jószágostúl fiam és mindkét ágon levő posteritásinak defectusa után hagyom praecise csak Forgách István uram két fiainak és azoknak fiú ágon levő haeresinek elsőben, illis vero deficientibus leányágon levő posteritásoknak is successive; úgy mindazonáltal, hogy keresztyén helvetica confessióban állhatatosak legyenek, abban végig megmaradjanak, vallásokon levő főrendeket, egyházi és scholabeli tanítókat szeressenek, böcsüljenek, és legelső gondjok is az Isten dicsőségének előbb mozdítására és keresztyén helvetica vallásoknak terjesztésére igyekezzenek. Buják pedig ezen Regécz várát jószágostúl kétszázhatvanezer forintban, mivel annyiban vagyon annuentiánk, hogy elhagyhassuk; és ezen regéczi summából tartozzonak elsőben is ónodi végháznak épületire húszezer forintot letenni. Annak utána Szendrőnek megépítésére is még annyit.

Az erdélyi helvetica confessión levő ecclesiákra és scholákra ad dispositionem Episcopi et Seniorum earundem Ecclesiarum ismét húszezer forintot. Item Alia Mária, Bakos Gábor uram, Máriássy Istvánné, Ibráni István és Mihály uramék mindkét ágon levő maradékinak hatvanezer forintot, melynek hasonfele Alia Mária maradékáé, az felével pedig osztózzanak aequaliter az megnevezett több legatariusim, úgy hogy melyik közülök medio tempore deficiálna, annak portiójában succedáljonak az superstesek reciproce.

Ugyanazon regéczi summából adjon továbbá az apprehens legatarius oda fel az Dunán túl és innen levő helvetica confessión levő ecclesiáknak sustentálásokrass húszezer forintot; az mely summát azon ecclesiáknak inspector el ne tékozzoljanak, valamely haszontalan helyre ne convertáljonak, hanem azon vagy jószágot, vagy valamely hasznos örökséget szerezzenek, melynek jövedelméből esztendőnként mind mestereket taníttassonak s mind szegény igyefogyott ecclesiákat praedicatorokat és deákokat segíthessenek, hogy ezzel is az istennek igaz tiszteleti naponként jobban és nagyobb előmenetellel gyaporodjék. Erre pedig legyen vigyázások oda fel való, keresztyéni vallásunkon levő secularis és egyházfi rendeknek.

Ennek felette mégis ezen regéczi jószágot kezéhez vevő legatariusom tartozzék adni Bossáni Mihály és Goszthoni Miklós Zeleméri ágból álló maradékjoknak, a kik evangelica vagy helvetica confessión lennének, húsz ezer forintot, mely summával ezen specificált atyafiak mind két ágon levő maradéki egyaránt osztózzanak.

Ezen felül megírt tokaji, munkácsi és regéczi várakban és jószágokban való legatariusim és successorim penig tartozzonak az hova és kinek mennyi summát legáltam igazán megadni, és kit-kit az ő legatumaról fogyatkozás nélkül successivis vicibus intra spatium triennii a tempore apprehensionis bonorum computandos megelégtíteni és mindeniknek legált summáját épen integraliter megfizetni.

Melyet ha nem cselekednek, tehát az ő legatumaról meg nem elégitett pars azon legatariusom vagy successorum ellen, kitűl neki contentálásának kelletnék lenni, azon vármegye vice ispánját egy szolgabírájával és esküdtével, melyben azaz vár vagy jószága találtatik, honnan az legált summának meg kelletnék adadni, kihihassa és quibusvis juridicis remediis ac supterfugiis exclusis quin et justitii temporibus non obstantibus annyi summát érő jószágot elfoglaltathasson a mennyit mi neki legáltunk, és mind addig bírassák; valamig kinek-kinek az ő legált summája meglészen adva.

Király-Helmecz és dobó-ruszkai jószágot fiam és mind két ágon levő posteritásának defectusa után hagyom keresztyén vallásomon levő pataki scholára, úgy, hogy ez felföldi nemes Zemplin, Abaújvár, Ung, Szathmár és Szabolcs vármegyékbeli helvetica confessión levő böcsületes úri és nemes rendek azon vármegyei ecclesiák seniorival és az praedicatori rendnek eleivel legyenek azon jószágoknak inspectori és főbb gondviselői; kik egyező értelemből lelkek idvösségek alatt egy industriosus, hiteles, vallásunkon levő keresztyén, böcsületes és zálogos nemes ember administratort rendeljenek és az által azon jószágoknak jövedelmére gondot viseljenek; azokból esztendőnként húsz nemes ifjakkal asztalt tartsonak, kik magok sustentálására elégtelenek volnának. Az többit az scholának épületire és az jószágnak oltalmazására fordítsák, tudván, hogy ezen az földön kiválképen való seminariumja az ecclesiáknak az pataki schóla. – Ha mi penig ezen királyhelmeczi és dobó-ruszkai jószágok proventusiból az megemlített számban levő nemes ifjak asztaltartásából, scholának építéséből és az jószág teneálására való költségtől megmaradna; melyre szorgalmasan intendáljonak és lelkek idvösségek alatt vigyázzonak magok is az felül specificált inspector uraim, hogy azon superfluum, avagy feljebb declarált szükségtől megmaradt jövedelmek más ususra el ne tékoztassanak; hanem az pataki scholamesterek és classicus praeceptorok s segítésére (ha valamint azoknak fizetések elvételödnék) vagy penig academiákban menő deákok tanítására convertáltassanak és fordíttassanak.

Ne legyen pedig soha semmi időben fiamnak és maradékinknak semminemű szükségéért ezen helmecki és dobóruszakai jószágból szabados valamit eladni; zálogítani; vagy akarmi okból is elidegeníteni. Melyet ha cselekednének tehát a felülemelt öt nemes vármegyébéli inspector urak, nemesi és praedicatori rendek csak egyik vármegye vice ispánjának is erejével, egy szolgabíró és esküdt mellette levén, akármely törvénybeli remediomokat és executiót remoráló időket nem respectálván, azon királyhelmecki és dobóruszakai jószágokhoz, melyeket fiam vagy maradéki eladtanak, zálogosítottanak vagy elidegenítettének volna, minden pénz letétel nélkül hozzányúlhassanak, elfoglaltathassák, és az pataki schóla számára applicálhassák és elfoglaltathassák.

Tharczali régi házamat ahhoz való szőlőkkel együtt fiam és mind két ágon levő posteritásának defectusa után hagyom oda fel való vallásomon levő komáromi pápai, érsekiújvári, nagyszombati, nagygyőri ecclesiákra és scholákra, hogy miveltevé az szőlőket, valami azoknak munkájátúl megmaradna, fordittassék azon ecclesiákban és scholákban tanító praedicatorokra és mesterekre.

Arra pedig viseljenek gondot az oda való helvetica confessión levő fű secularis rendek és superintendensek, hogy azon curiának és szőlőknek proventusai másra ne fordittassanak, hanem praecise csak az specificált ususra, mindenik ecclesiának, scholának, és tanítónak az ő állapotjuk szerint proportionaliter; mindazonáltal álljon szabadságában azon dunamelléki fűrendeknek és praedicatoroknak, ha nagyobb commoditásért azon curiát és szőlőket eladják is és az árán ott közel helyekben oly örökös jószágot vagy örökséget szereznek, melyből a megnevezett ecclesiákat és scholabeli tanítórendeket sustentálhassák.

Tokaji régi curiám, mely mostan is közönségesen Zeleméri háznak nevezetik, ahoz való minden szőlőkkel együtt, fiam és mindkét ágon levő posteritási defectusa után, hagyom Bakos Gábor uram fű ágon levő maradékának, vagy ha azok deficiálnának, vagy nem lennének, leányágon való posteritásának is, egymás után; úgy mindazonáltal, hogy ők is az igaz evangelica vagy helvetica confessióban megmaradjónak, abban állhatatosak legyenek, és vallásokon levő fűrendeket és tanítókat böcsüljenek, azokat tehetségek szerint promoveálják és azzal is istennek tiszteletit és dicsőségét terjeszszék. Egyébiránt azon tokaji curiám és szőlők is szálljanak vallásomon levő pataki scholára.

Mivel pedig nem régiben obrineált donatiónak vigora szerint szabadságunk adatott ő fölségétül, hogy Telki-Bányát is örökösen másnak elhagyhassuk: azon falút azért fiam és mind két ágon levő posteritási defectusa után hagyom Giczei Gábornak és mindkét ágon levő maradékának egymás után successive.

Lednicze vára jószágostúl fiam és mind két ágon levő posteritási defectusa után szálljon az Zeleméri familiából származott atyafiakra, arrúl való köztök és köztünk emanált és költ contractus- szerént uppori és icsépi portiókkal együtt.

Az mely százezer tallérunk vagyon ő fölségénél, esztendőnként hat-hat ezer tallér interestével együtt, ha ő fölsége addig, míg élünk meg nem adná, szálljon az is fiamra és maradékira; de úgy hogy annak is interestéből tartson kétszáz lovast esztendőnként Szerencsen, az szükség úgy kívánván ezen felföldnek és Hegyaljának oltalmára, azokon kívül, melyeket mostan Ónodban haza oltalmára tartunk.

Ha penig az capitalis summa fiúnk idejében, és maradéki idejében sem adatód-nék meg, azon százezer tallér is, hatezer tallér interestével együtt maradjon az nemes országnak és Magyarország felső részeinek, azokban levő végbeli magyar vitézlő népeknek fizetésekre.

Valamiben penig az én halálomnak idején az jószágbeli ecclesiák, és scholák, de láváiképpen az pataki schola maradna, fiam és maradéki is azon rendben és állapotban tartsák meg őket; praedicatoroknak, mestereknek és deákoknak elrendelt beneficiumjokat fogyatkozás nélkül megadassák. Legyen penig mindenkor az pataki scholában annyi academicus mester és classicus praeceptor, mennyit az szükség kíván és az scholának inspectori rendelnek. Kik is minemű rendet és módot tartsonak az tanításban, azon inspectorok rendelésén álljon. Minemű fizetést penig én azon mestereknek és praeceptoroknak rendeltem, azokat fogyatkozás nélkül megadassák fiam és maradéki is nekik.

Hol penig fiam és maradéki azon pataki scholabeli mesterek és praeceptorok elrendelt fizetéseket akarmi okból is megadni nem akarnák: tehát az felül nevezett öt vármegyei helvetica confessión levő úri nemes és egyházi rendek az király-helmeczi és dóbó-ruszkai jószágokhoz mindjárt hozzányulhassanak és az pataki schola számára mindjárt elfoglalhassák. Ehhez tartsák penig magokat több legatariusink is és jószáginkban az mi dispositiók szerént leendő successorink.

Tanítasson pedig az fiam és maradéki esztendőnként két-két deákot oda fel az academiákban kik az pataki schola-mesterségre lehessenek jövendőben alkalmatosok; hogy valamiért mesterekből az schola meg ne fogyatkozzék. Sőt az dunamelléki ecclesiákban is provideáliassanak mesterekből, tudván azt, hogy azok magoktól elégtelenek deákok taníttatására. Lám nem megyen az százezer tallérnak interesséje mindenestül az Szerencsen intetenedlandó katonák fizetésére. Minekokáért annak superfluumbából és az helmecki, dobó-roszkai jószág jövedelméből taníttathatnak continue két deákot s többet is.

Istenért kérem az édes fiamat, minden feltett célja és életének legjobb vége legyen az, miként minden tehetségével segítse az isten tiszteletit és ecclesiáknak gyaporodását, előmenetelit.

Rákóczy Ferencz unokámnak házasságára hagyok két rendbeli köves marhát, és az öltözetnek javaiban is két rendbelit mindenik felében. Item két arany pohárt, száz öreg ezüst tálat és huszonnégy öreg darvas kupát. Ha pedig fiamnak és mind az két ágon levő posteritásának defectusa (kitül az úr isten szent neve dicsőségéért bennünket oltalmazzon) [lészen] az én arany és ezüst mívemből Rákóczy László uramra és maradékira szálljon tizenöt ezer tallér erő arany és ezüst mí is és marha.

Jámbor szolgálóimnak holtom után, ha fizetéseken fogna valami restálni, a fiam adassa meg nekik és épen contentáltassa őket; lám isten áldásából én eleget hagyok neki. Építő és nem pusztító anyja voltam én, látják és jól tudják azt mindenek.

Ha mit valakinek adtam volna, vagy adnék ezután is, az én adományomban meg ne háborítsa, kiválképen az közönséges jóra és az ő hasznára igyekezvén mind én s mint' pedig idvözült uram nevelni az szolgálakat. Böcsülje inkább őket, mintsem idegenítse magától, jól meggondolván, hogy úgy folyhatnak jól és szerencsésen dolgai, ha jól tanúit szolgálak lesznek mellette és jószágában.

Egyéb rendelésimet is fiúi engedelmességgel teljesíteni igyekezzék is; jól meggondolván azt, hogy isten megszokta áldani az olyatén fiakat, kik édes atyjoknak, anyjoknak istenes és jó rendeléseket, akarattjokat meg nem vetik; hanem sőt inkább teljesíteni igyekeznek.

Az nagy hatalmú istenre s lelked idvösségére kénszerítelek, édes fiam, tiszta keresztyén vallásodban légy buzgó és állhatatos; azt minden, istenes úton s módokon előbb mozdítani igyekezzél; gyermekidet is abban neveljed és oktassad, kicsin koroktól fogva isten dolgainak megtanulására és az ő szent tiszteletire szoktassad. Az kik az igaz keresztyén vallásnak követői, szeretői és előbb mozdítói; azokat szeressed, böcsüljed s abban segítsd; bizonyos levén benne, hogy úgy mehetsz elől minden dolgaidban; békességes országlásod is úgy lészen, Im istennek tiszteletit, tiszta, igaz vallásodat igyekezel inkább promoteálni, mint sem akadályozni. Hogy mások is példát vévén tüled, annál nagyobb szorgalmatossággal építsék az istennek anyaszentegyházát. Végy példát édes atyádról és én rólam, édes anyádról. Semminek mi nem köszönhetjük, isten irgalmassága után, ez világi jókban való előmenetelünket, hanem egyedül csak annak, hogy az istennek tiszteletit; tiszta, igaz keresztyéni vallásunkat a mi erőnk és tehetségünk szerint előmozdítani és azt oltalmazni igyekeztük.

Midőn pedig az életnek ura ennyi keserves könnyhullatásimat és szomorúságos búsulásimat meglegedvén ez árnyékvilágból kiszóllit, akár itt kin s akár ott benn Erdélyben – temetésem legyen az fejevári templomban, minthogy szerelmes idvözült uram és az édes fiam is ott fekszenek. – Mint és hogy legyen pedig temetésem, arról már bizonyos rendelést is tettem.

Ha pedig itt kinn lészen halomásom, testemnek bevitele és ott letétele felől miképen disponál az fiam, álljon az ő jóakarátjában. – Istentől vészi jutalmát, ha őtet istenesen és jól nevelő anyjának utolsó böcsületit megadja; istennek parancsolatja és fiúi engedelmsége is azt kívánván.

Mivel pedig egyedül csak istennek hatalmában vagyon az is, meddig tartson életben ez árnyékvilágban, ha valahogy addig ez testamentomomat bizonyos okra nézve valamely részében kellene változtatnom, elvennem benne, vagy hozzáadnom, avagy ezen dispositióm után is, akárkinek jószágot, örökséget és akármi névvel nevezendő ingóbingó marhát, egészséges vagy beteg koromban, akárminemű conditiókkal kezem írása és pecsétem alatt való levelekkel adnék, avagy hagynék: annak is helye és ereje legyen; nem különben mint szintén ezen testamentomomnak és dispositiómnak.

Végezetre és utolszor, édes fiam, szerelmes házanépeddel együtt az nagy hatalmú szent istennek gondjaviselése alá ajánlak; sok időkre terjeszsze mind magadnak, mind szerelmesidnek életét szerencsésen; legyen minden dolgaiddban te gondviselő és őriző istened; igazgassa szívedet, bírja lelkedet; minden te cselekedetiddel egyedül csak az ő szent nevének dicsőítetire. Adjon keresztyéni vallásodban buzgóságot és tökéletes végig megmaradást; hogy nem csak névvel, hanem ugyan valósággal felelhes meg keresztyéni nevednek. Adjon okosságot, hogy az minemű tisztben ő fölsége helyheztetett, annak elégségesen megfelelhess; alattad valókat istennek parancsolatja szerint igazsággal és kegyes fejedelmekhez illendő szelidséggel igazgathassad. – Oltalmazzon minden belső és külső ellenséged ellen; adjon békességes birodalmat és országlást; engedje, hogy mikor te is megfutod istenesen az te pályádat, láthassalak az ő szent országában boldog örömmel. Amen.

Ezen testamentomomat töttem Sáros-Patakon, sok szomorúságim és szűbeli keserűségim miatt megbágyadt állapotomhoz képest ép elmével és tűrhető egészségben. Die 30. Mensis Octobris Anno Domini 1659. Susanna Lorántfi m. p.

(L. S.)

Tompa Mihály

Lorántfi Zsuzsánna emlékezete

Nincsen halál, – nem szól enyészet
A sír hideg göröngyiről;
Csak por, mit porrá lenni késztet,
Csak az a l a k, mit széttöről,
Hatalmában ez sincs egészen...
S milyen volt az eredeti?
Véső, ecset, művészi kézben,
A késő kornak hirdeti.

S míg a m á r v á n y a holt alakját
Mutatja némán, hidegen:
A kegye l e t forró szózatját
Érdemiről hallatja fenn.
A hála, a z t díszcsarnokokba,
E z t a szivekbe helyezé,
Könnyű romlás amannak sorsa,
Örök tartósság emezé.

Im, a dicső fejedelmi asszony
Két századév hogy sirba szállt,
De volt, ki sirjánál virasszon,
S hallassa fenn csengő szavát;
E m l é k e z e t! az érdem édes,
Az érdem méltó magzata,
Attól e perc oly ünnepélyes,
Érzelmünknek szót az ada.

Fejedelmi nő, az volt bizonynal,
Világ szerént, lélek szerént!
Több dísz nem nyert bársony- s biborral,
De ő hintett ezekre fényt!
Korát előzte, mint az égen
A tündérhajnal a napot,
Hogy akkor is ragyogjon, élje,
Midőn a nap lenyűgódott.

Holófernes vérző fejével,
Vagy a zászlót lengetve fent:
Ragyoghat a nő hirnevével,
Lehet bámult és ünnepelt;
De más, igaz becsét mi adja:
Lélekfönség, sziv és kedély...
Kicsiny, gyöngéd a menny harmatja,
De benne áldást szül az éj.

Ilyen volt ő; - s mint címerében
Fatörzsön zöld ág kanyarúl:
Családjá mellett, n a g y t e r v é b e n
Állott szelíd őrangyalúl.
S fedé, ha gyult a harcok üszke,
Szerencsében s ármány között:
E szép, erős, nemére büszke,
De végzet-teljes törzsököt.

Mint nő s anya hordott keresztet,
Fogyatta kétség, síralom:
Szeretteit félt e n i k e l l e t t - - -
Majd látni a ravatalon;
És a búban, mit sorsa ráért,
Sugár töré át a könnyűt:
Hőn buzgott a közügy javáért,
Nagy lelke még termékenyült.

S míg földi tisztét vitte híven,
Lelkét a vallás emelé:
Igy fut a földről fényes ívben
A szívárvány az ég felé.
Szomjuhozá a bölcseséget,
Mint Dél királyné asszonya;
S a tudományok mécse égett:
Olajat rá bőven hoza.

Nagy neve a történeté már,
Megőrzi emlékét a hon:
De rá nálunk legszebb füzér vár,
Mit hosszú éltü hála fon.
Ő a mienk! - Bölcsője álmát
E habmoraj s lég hozta itt;
Patak látta élte nagyságát,
Patak őrzi hült porait.

Nagy mindenütt, lélekre, polcra,
De legnagyobb, dicsőbb e helytt:
Nemes lelke itt gyűle gócba,
Hevet, sugárt ide lövelt!
A közműveltség szent ügyének
Terhét hordá a női váll...
Hála a jóknak, akik éltek!
De ő nagyobb mindannyiánál.

Gazdaggá tett ő sok javában;
S mely most is áldást csepeget:
A meddő szirtek oldalában
Nyitott buzgalmas kútfejet.
S édesgetvén: jött a tudós, bölcs,
Elhagyta értünk dús honát;
És tudomány, rend, szellem, erkölcs
Hozták meg Tempénk fénykorát.

Itt róla szól minden nyom és jel,
Reá utal a hagyomány;
Suttog a szellő is nevével
Lombok között nap alkonyán,
S ha ajkunkon szó nem zendülne,
Ha volna keblünk fás, rideg:
Élte s holtáról, megrendülve
Kíáltánának a kövek!

S mily élet ez! szent munka nélkül
Nem lenni bár egy percre sem!
És mily halál! mondhatni végül:
Te látod jól, én Istenem!
Hogy amint kedves az anyának
A kisdéd, kit dajkál, emet:
Oly kedves volt, neked s hazámnak
Szentelni éltem- s szívemet.

S midőn elhunyt: gyorsan jövének
Az üldözés gyász napjai!
Fejét a múzsák emberének
Alig volt hol lehajtani:
Az órjasok művét a törpék
Vivták, tépték vakon s bután...
De örvendjünk! szét még se törték...
S derű jött a ború után...

S most, - a dicsőnek képmásáról
Hulljon le a rejtő lepel!
– Mintha jőne a más világról,
Alakja megdőbbsen, emel;
A perc bűve, hatalma, fénye
Rá életet játszódjának;
Mintha homlok s kép szint cserélne,
Mintha mozdulna az ajak!

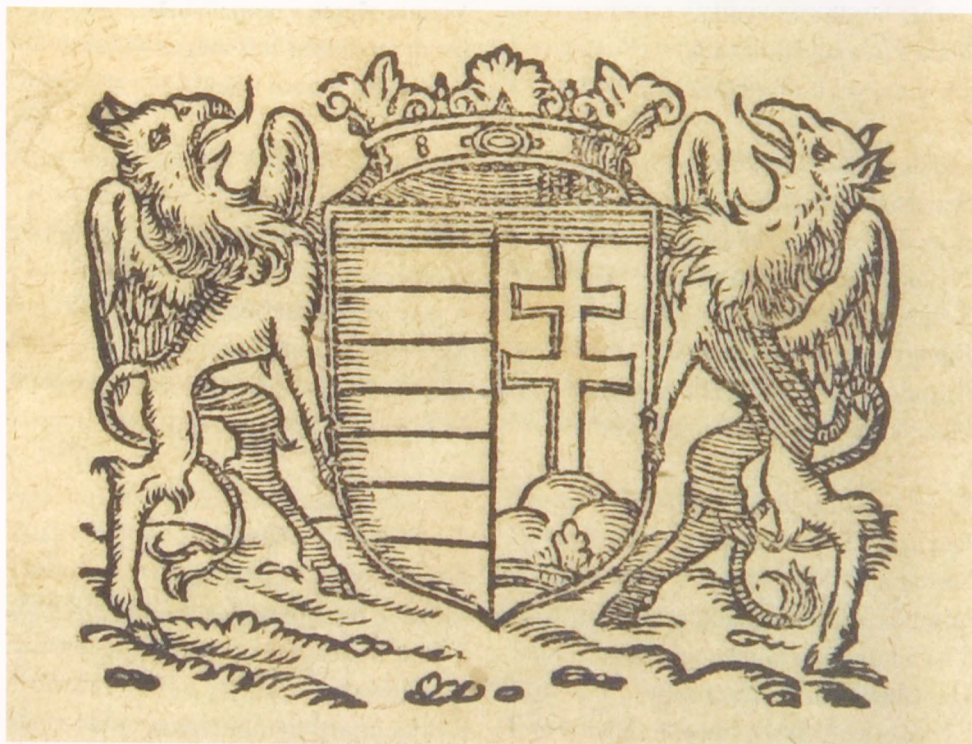
Le a fátyolt! és homlokára
Tegyünk illatos koszorút!
A mirtus-ág s a föld virága
Mélytöbb homlokra nem borult!
S mint összekötve van szilárdan
Mi lételünk s ő élete:
E ritka ünnep hymnuszában
Hangozzék fent az ő neve!

És hangozzék fent, és fentebben
 Az Úrnak hálaénekük!
 Mert nagy, csudás történetekben
 Az ő kezére ismerünk!
 Vihar s örvény a gyenge bárkán
 Sokszor már-már megosztozott,
 De ő a szélvést megdorgálván,
 Parthoz vivé az árbocot.

Adott - míg elfolyt három század, -
 Hiv őrállót, pásztort, vezért;
 S bizunk: hogy ilyen mindig támad
 A vallásért, az istenért!
 Bizunk, bizunk, hogy mint erős vár,
 Mely az ő nevéen nyúgoszik:
 Fennáll iskolánk, - vihar jó bár -
 Fenn a késő századokig!

Adott: ki fáklyaként világolt,
 S oszlott, foszlott az éji rém...
 Ki szaggatá a sűrű fátyolt...
 Mely függge milliók szemén;
 Adott: kik a lélekszabadság
 Sulyos békóit tördelék,
 Kiknek, hogy hitök megtagadják:
 A máglya s bárd nem volt elég!

Sokszor gyermek- vagy gyöngé nővel
 Eszközle nagy történetet;
 A kis Dávid parittyá-kövel
 Végzé, amért kiküldetett.
 Az Úrnak útain titok van...
 Oh ember, ezt szivedbe vésd!
 És kicsinyekben és nagyokban
 Imádd a bölcs gondviselést.

Magyar címer Lorántffy Zsuzsanna Bibliájának címdalán

Szász Károly

Lorántfi Zsuzsána szőnyege

A határon a harcvész megint dúl,
Roskadóz mit Bethlen épített,
Rákóczy György fölkel és megindúl,
Védni honját, védni a hitet.
Ablakából, Lorántfi Zsuzsána
Fejér kendőt lobogtat utána.

Elkíséri meddig szeme birja,
Hol az ég a földet öleli.
Visszatér-e? – vagy ha ott lesz sírja... ?
S szive búval, aggállal teli.
Korona sem óv a nyíl-záportúl...
S fejedelemasszony könye kicsordúl.

Elzárkózik belső teremében,
Hajtja arcát tenyerébe le.
Más láttára sirni neki szégyen,
Titkon ázik könnytül kendeje.
Arca fejr, mint az özvegy kócsag...
De nem látja – a Mindentudó csak!

S szól: „Öröm, szállj! nincs helyed szivemben
Míg csatáin küzd a drága férj.
Szállj nyomában, kísérd őt helyemben,
Véle menj el, vissza véle térj!
Özvegy vagyok, míg ti tovajártok:
Imádkozom, dolgozom, sovárgok!”

És kilép. Most oly fenséges arca:
Szigorú bár, rajta bú nem ég;
Meg se látszik titkos lelki harca,
Köny se fátyolozza nyílt szemét.
Nyúgodt, mint a bérce a tengerszem,
Melynek tiszta tükre meg se rezzen.

Gyűjti aztán udvarát körébe.
Nem hivalgó udvaronc-kör ez:
Egyszerű leányok, háza népe,
Testökön fehérlik szűzi mez.
És mind varrnak, kötnek, fonnak, szőnek,
Körüle a fejedelmi nőnek.

A munkának ő a középpontja,
Ő az, aki osztja, vezeti:
Megdicséri, hogyha jó; kibontja
S „újra kezd!” ha nem tetszik neki.
S mindenikben arra ég a verseny,
Egy mosolyt hogy asszonyától nyerjen.

S foly a munka. Varnak, fonnak, szőnek,
Fejedelemasszony sem pihen...
S készül – nézd! – a himzett drága szőnyeg,
Ékesítve fejedelmien.
Senkinek sincs egy öltése rajta:
Ezt a munkát ő magának tartja.

Csoda szőnyeg! Drága munka! melyen
Kéz a szívvvel együtt dolgozik!
Mint az élet: sötét helyen-helyen,
Majd virágos s fényre változik.
S mint pompája iratos mezőnek:
Terül ki a fejedelmi szőnyeg...

És azonban éjjel-nappal készül,
Munka közben terve egyre nő...
S ajkán mosoly, homlokán ha vész ül,
Egyre himz a fejedelmi nő.
Csak míg nézi, addig hagyja félbe,
Mintha abban, már csak abban élne.

Bele himzi könyeit s imáit,
Bele himez annyi hő sóhajt,
Amitől megdöbben, s amit áhit...
Hányszor reszket kisded tűje rajt',
S eszmeképi múltnak és jelennek
Rendre-rendre rajta megjelennek.

Minden öltés egy látás, egy emlék,
És valóhű minden alak ott;
Ami fogva tartja szívet, elmét,
Csodaszerűn nyer most alakot.
S mint ha ködből bontakozva jőne:
Tűn' megannyi kép elő, beszöve.

Sőt, sejtelve a jövőbe nézhet.
Éled s reszket, váltva, amiatt.
Látja, mit hoz házára a végzet:
Küzdvé, veszve – a Rákóczyak!
Dicsben, gyászban, mint vívnak övéi:
Lelke látja – és keze beszövi.

*

1.
Legelői, a szívben és a kelmén,
Magaslik egy szigorú alak.
Férje az, s szerelme rá lehelvén,
Fél mosolyt nyer a kemény ajak.
Büszke képén harcok terve, titka;
Balja nyugszik kardmarkolatán;
És a homlok zord s fenséges, mintha Ko-
ronáról álmodozna tán.

Szürke méne, szultán ajándéka,
Port kapálva, puskaport szagol; Fülhegyezve
nyihog, rágja még a
Zabla láncát; félre valahol –
Sánc mögött – a mord ágyúk pihennek
Mint leláncolt vén komondorok,
S kételyén kudarcnak, győzelemnek,
Egy se kél, csak ásít és morog.

Morva partján szellős hadi sátor,
Áll hadával Rákóczy s a svéd.
Csellel kerül hát mögé a nádor,
S száll Szerencsre, mit egy kar se véd.
Ott, rabolva, a falat kibontják,
És a kriptát, és – mi vért jegeszt –
Szélbe szórják ősök drága csontját...
Hallod-é, György? jőj, boszúld meg ezt!

S kard-ki-kard! és csata zúg csatára.
Majd elő a zászló, vissza majd!
Lángban áll az országnak határa,
Vér áztatja a kemény talajt.
S lepve vértül, csorgó veritéktül,
Küzd Rákóczy... győz... Brünnig megyen...
Keze már a koronán; - de békül...
Amit nyert, mind a hité legyen!

A fejedelemné csak himez, himez...
S ragyogva áll a szőnyegén im ez.

2.
Reszket a kéz, gyorsabban öltve,
S a tü alól mi tűn ki most?
Setét a föld, a szőnyeg földe,
De harmatot hord, vérpirost.
Az ég pedig olyan világos,
De nem naptól hajnalodik,
Jaj, gyászydó! sejtelmed átkos:
A trónon György, a második.

Kit elragadt dicsvágya álma
S bölcsek tanácsa meg nem ó:
Nem türi el a büszke pálma,
Hogy tövét lepje törpe moh.
Korona kell, és három ország,
És hatalom, s királyi név...
Jaj, ez a láng... e vérpirosság...
Jaj, ez a szörnyű, szörnyű év!

Vérrel csepeg a szőnyeg földé,
Lánggal borul a láthatár:
Tiporva van a rétek zölde,
S foszt, éget, öl a vad tatár;
Szűz s agg sem ment szörnyű dühétül,
Könyör se, kard se, fal se véd;
Város helyén üszök sötétül,
S nem ismerik helyét, nevét.

– Ki az? Elszánt csapat körében,
Halvány, setét ifjú, ki vagy?
Harc tombol a gyalúi réten,
Az ágyú bög, a ló riad.
– Nézd, fejdelemasszony, az fiad...
És minden cső csak rája céloz,
És minden nyíl felé süvölt.
Egy görbe kard - most vág a célhoz,
Egy nyíl - s a ló s lovag ledőlt...
– Nézd, fejdelemasszony, véres a föld.

A fejdelemné csak himez, himez.
S setéten áll a szőnyegén ím ez.

3.
Kongó kövön, boltos teremben
Áll gyászpompájú ravatal.
S a szemfedő ha félre lebben,
Egy nő, fejéren mint a fal,
Van halva rajt: a büszke arcon
A halálon vett diadal:
Mellte térdel, sir egy asszony.
Szép, fejedelmi, fiatal.
– Oh Jézus Krisztus, környörülj!

A koporsónak nincs keresztje,
Gyertyák körül nincsenek:
De a térdelőnek, leeresztve,
Kezén szent olvasó pereg.
Az fekszik ridegen, mint Kálvin,
Ennek imája is gyöngyszemek:
S a puritánnő – végső álmin –
Egy „Ave-Márián” szendereg...
– Oh Jézus Krisztus, könyörülj!

Jaj, hogyha tudná, megfordulna
Koporsójában a halott!
Ha tudná, mint lesz összedulva,
Mit horda hittel, gonddal ott!
Keresztekkel hogy’ tele rakják
Majd a szobát, melyben lakott,
És a mosolygó múzsák lakját
Zárdává teszik - Patakot!
– Oh Jézus Krisztus, könyörülj!

Ha tudná...? Ha nem tudja: sejtí
Jó Lorántfi Zsuzsána ezt:
Keze reszket, tűjét elejti;
Fülveszi újra s varrni kezd.
Magára ismer a halottban,
Ajkán sikoltás hangja rezg;
S ki olvasóval térdel ottan:
Az menyé... Ég, esztét ne veszdi!
– Oh Jézus Krisztus, környörülj!

És unokái elhajolnak
A hittől, mely övé vala;
Eretnekül nézik maholnap
(Tanítván őket Loyola)
Nagyapjokat, ki amaz elvért
Dicsőén, győzve harcola.
És a Rákóczy-nevet és vért
Térdelve kell, hajh, látnia!
– Oh Jézus Krisztus, környörülj!

A fejedelemné csak himez, himez,
És iszonyún áll szőnyegén im ez.

*

Munkája közben meglepé az álom,
És szőnyegére lankad homloka.
S feltűnik im, himzett tündéri fátlyon,
Álmába' sorban minden unoka.
Mind, harmad ízig, negyed ízig...
S hogy bételik: úgy fél s úgy bizik.

Oly nyugtalan, midőn reggelre ébred,
De dolgozik tovább, tovább megint.
Lát elvonulni újra minden képet,
S kihimzi azt, csodás sejtelenkint.
Majd fényre, majd sötétre válva
Áll szőnyegén himezve álma.

4.
Öröm tanyája lesz Patak megint:
A csarnokok – nézd – nászra nyílnak;
S egymásra fényben ég, gyönyörben int
A Zrinyi- és Rákóczy-csillag:
Rákóczy Ferenc, Zrinyi Ilona...
– De ki képe itt ez a marcona?

Setéten áll, márványoszlop megett,
Egy zordon alak, Zrinyi Péter.
Borús szeme villámot rejteget,
Ráng ajka, elfojtott beszéddel.
Majd indul, gyorsan, Rákóczy felé...
– De milyen magas kép tűnik itt elé?

Leng a szabadság lobogója, leng.
„Jogot nekünk!” harsogva zúgják.
De míg a zászlót a szél hordozza fent –
Hajh, a szerencse rút hazugság! –
Nézd, törve, verve a szép sereget...
– De hah! mi kép ez, mely itt fenyeget?

A vérpad áll. És rajta véresen
Áll a bakó. Törli pallossát.
Ott Zrinyi hullt el; még Rákóczy nem;
Ő él – alázva – sorsa fogság.
És nője özvegy, fiacskája rab...
Rákóczy-név, borul napsugarad!

A fejedelemné csak himez, himez,
S fény- s árnyban áll a szőnyegén ím ez.

5.
Csak egy sugárt a gyászos éjben
Ömlessz el, ég, e szörnyü képen,
Mely néma, mint a temető.
Bolyongva a bús csarnokokba',
Egy asszony jár, le-föl, zokogva...
– Csak körrajza kivehető.

El-ellebbenve dult arcától
Leng éghaja, mint sűrű fátyol,
Min könnyet rejt minden redő...
De mint a madár, szárnya mellett,
Ki az, kit karja közt melenget?
– Csak körrajza kivehető.

Az árva, kit az anya s nő véd,
A honleány a hon jövőjét:
Nincs veszve ez, míg élhet ő.
E fiúban vár fény honára...
Nem ismerd Zrinyi Ilonára?
Csak körrajza kivehető.

De menni kell... A csalfa várnagy
S győző vezér sürgetve várnak,
Mintha fen égne a tető.
Abszolon arcán ég az önvád;
De gúnyvigyorgva nézd Karaffát...
Csak körrajza kivehető.

S most újra mindent sűrű éj fed.
Börtönbe egy sugár se téved,
S a zárda, mint a temető.
S a fiúnak, s a rabasszonynak,
És Karaffának, s Abszolonnak
Körrajza sem kivehető...

A fejedelemné csak himez, himez,
És éjbe borul szőnyegén im ez.

6.
Virul megint a szőnyeg földe,
És színpompában ragyogó.
Mindent az élet lehe tölt be,
Szél szárnyon úsz a lobogó.
Dalják alatt a büszke ménnek:
Tombolva kél a harc-zsivaj...
És szinte-szinte zeng az ének:
„Rákóczy, hajh! Bercsényi, hajh!”

Hol legsodróbb a csata-örvény,
Leggyilkosabb a vértusa:
Egy alak áll, magasba törvén
Mint a Libánon cédrusa.
Részén a jók, s az Isten jót ad,
Diadal szegődik léptihez.
S harsog, szabadság! drága nótád,
Sir, s ég, s gyűjt: a „Rákóczy” ez.

S elébe milliók borulnak,
Hol völgybe száll vagy bércre hág.
S alig elég már koszorúnak
A fán a lomb, földön virág.
Köny ég a szemben, láng az arcon,
Ragyogva ég kezén a kard...
Segítsd meg, Isten, őt e harcon!
Segítsd meg, Isten, a magyart!...

A fejedelemné csak himez, himez,
S ragyogva áll a szőnyegén im ez.

7.
A táj fölött sűrű, nehéz köd ül,
Villám se néz ki a felhők mögül;
Kard sem ragyog a hősök oldalán.
Sir ezer férfi, mint egy gyáva lány;
És néma, halovány mindannyiok.
A paripa sem tombol, csak nyihog.
Bevonva gyászfátyollal a dobok;
Az ágyúnál kanóca nem lobog.
A zászló, mint egy szárny szegett karoly,
Megtörve, búsan, a porig hajol.
Jaj, égj ki, szem! a fegyvert leteszik...
Ph átkos óra! oh majtrényi sik!

A fejedelemné csak himez, himez,
S borongva áll a szőnyegén im ez,

8.
Tengerparton bolyongva járnak
Sirból kiűzött néma árnyak.
Olyan setétek, haloványak...

Lesik, mit zúg a hab morajja,
Mi hir van a szellősohajba’?
„Rákóczy, hajh!” csak ezt sóhajtja.

Ki az, a többtől kiválva,
Zord szirten, a viharban állva?
Fürtös haját vad szél zilálja...

Búját borongja fen a felhő:
S ha egy sóhajt lop ajka mellől:
Viharrá lesz a gyáva szellő.
Ki-kimegy a tenger partjára,
Rá-rádól csonka, tört kardjára,
Locsolja lábát habok árja.

Sok év röptül el: várta, tűrte:
Rég őszbe fordult barna fűrté,
S a láthatár csak néma, szürke.

Tengernek van dagály- s apálya:
S ő csak hijába nézi, várja:
Ha jó-e már a mentő gálya?

Halál gályája, erre tartva,
Jő érte... Most száll békepartra,
Mellette tört zászlója, kardja...

A fejedelemné csak himez, himez,
De ziláltan áll szőnyegén im ez.

*

Zilált a kép... Az évek teltek,
Amig munkája ehhez ért.
Rég megadá már a sírkertnek
Férjét, a bölcs s dicső vezért.
S mind jobban, jobban elmosódnak
Az alakok a szőnyegen.
S jő érte is már ama csónak:
Leejti tűjét, és megyen.

Már sirban Lorántfi Zsuzsána,
Tavasz rá zöld lepelt vete.
Titkon szövül-vonul utána
Csodásan himzett szőnyege.
De félben a mű – ki nem érzi? –
Egész jövő mi hátra van;
S bár szívünk' emlék, sejtés vérzi:
Előre mindig, bátoran!

Bár sorban elsőpré a végzet
– Mint ár a gályát – hőseink':
Szemünk a szebb jövőbe nézhet,
Ott győzelem reménye int.
Nem pusztá álom volt a szőnyeg,
A kard, s a tű nem vesztgel;
S sirjából a fejedelmi nőnek
Szó zendül: „Végezzétek el!”

Az új Testamentomnak vége.

Az Atya Fiu és Sz. Lélek Istennek legyen mind örökké
diczőség és tisztesség, Amen.

És elvált két cztendő volt herdellem volt elöl ut az
bíráiat és az új testamentomnak megédid jász és vigerlem el
m 13 maxerjas Anno 1638. Kert és az Istennek legyen
aldot nagy nevé és ímlet ma herdellem az új testamentomnak
és gyulitta met er velle kötelesem és herdellem Istennek dígel
Százsanna L. Deant

Lorántffy Zsuzsanna bejegyzése Bibliájában, 1638.

A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei

<i>Címe</i>	<i>Megjelenés éve</i>
1. Dankó Imre: Sajó-Hernád melléki hajdútelepek	1956
2. Balassa Iván: Földosztó mozgalom a Bodroγκközben	1956
3. Dankó Imre: Széphalom	1956
4-7. Dr. Bakos József: Tokajhegyalja és Bortermelése. Néprajzi, helygazdasági és művelődéstörténeti irodalma	1957
8. Újszászy Kálmán – Balassa Iván – Román János: Sárospataki vezető	1957
9-11. Földyné Virány Judit: A bodroγκközi Láca népmeséiből	1957
12-13. Bakos József: A Magyar Comenius irodalom II.	1957
14-16. Takács Béla: Comenius sárospataki nyomdaja	1958
17. Román János: A habánok Sárospatakon	1959
18. Balassa Iván: Vezető a sárospataki várban	1960
19. Balassa Iván: Néprajzi feladatok a Hernád és a Tisza között	1960
20-22. Kántor Mihály: Bodroγκközi len- és kendermunkák, szöttesek	1961
23-25. Tardy Lajos: A tokaji Borvásárló Bizottság története (1773-1798)	1963
26. Siska József: A Bodroγκköz népi textilművészete	1986
27. Janó Ákos: A Bodroγκköz néprajzi irodalma	1986
28. Détsky Mihály: Sárospatak vára és urai 1526-1616.	1989
29. Rákóczi évfordulók 1993. Történelmi tanulmányok	1994
30. Détsky Mihály: Sárospatak vára a Rákócziak alatt 1616-1710.	1996
31. A gótikától a habánokig. Kályhacsempék Abaúj, Sáros és Zemplén vármegyékből	1996
32. Régi magyarországi várkastélyok	1997
33. Balassa Iván – Kováts Dániel: Sárospatak határának helynevei	1997
34. Szathmáry Lajos Kossuth Gyűjteménye	1998
35. Tamás Edit: A Bodroγκköz népessége a XVIII-XX. században	1999
36. Hegyaljai felkelés	2000
37. Zemplén népessége, települései – In memoriam Németh Gábor	1999

38.	Feld István: XVI. századi kastélyok ÉK-Magyarországon	2000
39.	Lorántffy Album	2000
40-41.	Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna I-II.	2000
42.	Három sziget. Kiállítási katalógus	2001
43.	Détshy Mihály: Sárospatak vára	2002
		2008
44.	Kass János katalógus	2003
45-46.	A Rákóczi-szabadságharc és Közép Európa I-II.	2003
47.	A 800 éves város, Patak	2004
48.	Halmy Miklós katalógus	2004
49.	Szent Erzsébet tisztelete	2007
50.	Zugor Sándor 1923-2002	2008
51.	A reneszánsz másodvirágzása	2008
52.	II. Rákóczi Ferenc, az államférfi – kiállítási katalógus	2008
53.	II.. Rákóczi Ferenc, az államférfi – tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján	2008
54.	A Rákócziak városa – A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján	2009
55.	Késő reneszánsz hadművészet	2009
56.	A Bethlenek – A fejedelem diplomatájától a XX. századi egyetemi tanárig	2010
57.	Az Andrássyak és Zemplén	2011
58.	Ringer István: I. Rákóczi György ágyúöntő műhelye	2011
59.	A Károlyi- és a Windischgraezt-család vidékünk történetében	2012
60.	Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma – Sárospatak	2012
61.	Vasba öntött múlt – A Korompay gyűjtemény	2014
62.	Lorántffy Zsuzsanna 2. kiadás	2015

Köszönetet mondunk az alább felsorolt intézményeknek,
hogy lehetővé tették a fotók elkészítését, illetve publikálását:

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Farkas utcai református templom, Kolozsvár

Forster Gyula Központ, Budapest

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs

Iparművészeti Múzeum, Budapest

Keresztény Múzeum, Esztergom

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely

Marosvásárhelyi Alsóvárosi Egyház

Marosvásárhelyi Kistemplom

Nagyvárad-Olaszi Református Egyházközség

Néprajzi Múzeum, Budapest

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

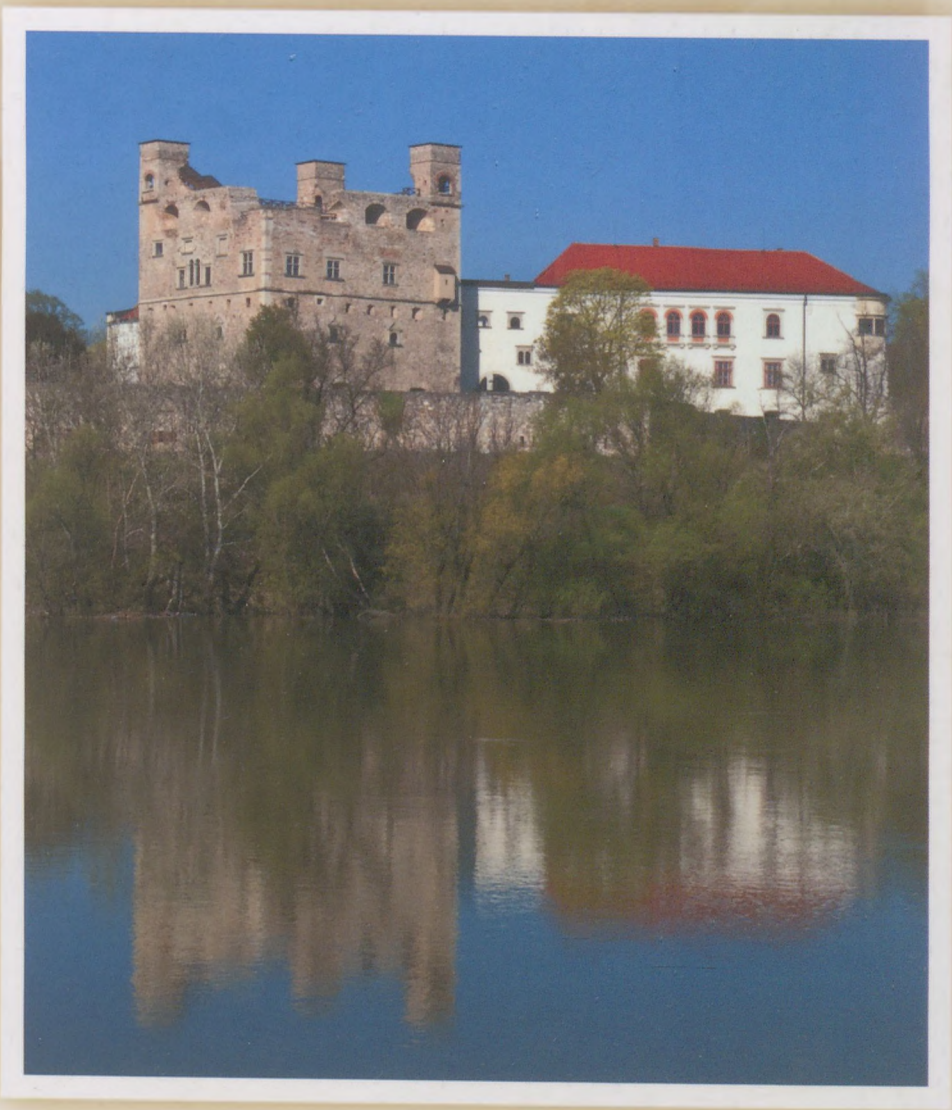
Református Levéltár, Kolozsvár

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei

Sátoraljaújhelyi Református Egyház

Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen

Zempléni Múzeum, Szerencs

ISBN

9786155209406